خاکو جیہڑے تے کوہ

نجم حسین سیّد

آب آب کر موئیوں

بولی بارے دو پرانیاں باتاں نویاں کریئے

پہلی: مُغلاں ویلے گجرات لاگے کنجاہ وچ اک وڈے عالم سن مولوی غنیمت۔ فارسی شاعر آہے فارسی کتاباں لکھیاں۔ ناں کمایا۔ فارسی وچ بڑا ایڈا کُھل گیا جو عام گل بات وی فارسی کرن لگ پئے۔ مجال اے جے بُھل بھلیکھے وی پنجابی حرف مونہوں کڈھ جاون۔ لوکاں سو ٹھیکمن کرنے پر مولوی ہوراں نہ تھڑکنا۔ اک دن کیہہ ہویا مولوی ہوریں آپ دھیانے بیٹھے فارسی شعر پئے بولدے سن۔ اک دھموڑی تمتی وچ جا وڑی۔ دھموڑی لڑی تے مولوی ہوراں ابھڑا دہے تمتی تے ہتھ مار کے آکھیا "او تیری ماں نوں" (جیہڑے بزرگ گاہل مندے توں سنگدے نیں اوہ آہندے نیں مولوی ہوراں "ہائے او بے بے" آکھیا سی) مولوی ہوراں جو وی آکھیا اوہ فارسی نہ آہی۔ سو شاگرد نسدے گئے تے پنڈ والیاں نوں دسیو نیں بئی مولوی ہوریں بول پئے جے۔

دوجی: مغلاں ویلے اک پینڈو گھبرو شاہی لشکر وچ بھرتی آہا۔ اک لڑائی وچ پھٹڑ ہویا۔ تریہہ نال مرن ہاکا ہو گیا۔ آپنا گراں نیڑے ہاس۔ گھوڑا بھجیندا وڑیا تے فارسی وچ پانی منگیوس۔ اکھے آب! آب!! لوکاں بتھیرے ٹیوے لائے۔ مڑ مڑ تکیو نیں پتر کیہہ چاہیدا ای۔ اوہ اکو آب آب کری گیا تے پورا ہو گیا۔ پچھوں کے مولوی غنیمت پنڈ والیاں نوں دسیا بئی آب پانی نوں آہندے نیں۔ جے تسیں فارسی پڑھے ہوندے تے اج تہاڈا لشکری پُتر تسا نہ مردا۔ ہُن اک تے پتر ونجائیو جے تے دوجے تیار ہو جاؤ باتشاہ پچھ کرنی اے بئی میرے لشکری نوں پانی کیوں نہیں جے دتا۔ بات اجے وی مک سکدی آہی جو پنڈ والیاں جھٹ مولوی غنیمت کولوں فارسی سکھ لئی۔ باتشاہ وی اوہناں نوں معاف چا کیتا تے اگوں پنڈ دا کوئی لشکری پتر تسا وی نہ مویا۔ پر بات مکی اجے بئی لشکری دی ماں نوں جد آب دا مطلب پتہ لگا تاں اوہ پٹی۔

جے میں جاناں منگیں پانی بھر کھ دیاں پیالے
آب آب کر موئیوں بچڑا فارسیاں گھر گالے

باتاں چتر ہوندیاں نیں۔ سدا ادھوریاں۔ آپنے اندروں نت کھپے ہیاں وکھالدیاں نیں۔ تے کھپے ہوندے نیں پُچھاں۔ پہلی بات پُچھدی اے: جے مولوی غنیمت ہوریں پنجابی حرف ای مونہوں نہیں سن کڈھدے تاں اوہ کمیاں کولوں کم کیویں لیندے سن۔ گھر والی نال گل کیویں کریندے سن آہنڈ گوانڈھ نال واہ ورتن کیویں کریندے سن۔ دوجی بات پُچھدی اے: جے سپاہی پُتر پانی باجھ پیا مردا ہا تاں اوہ آپ کیے کھوہ کھالے تے کیوں نہ جاڈگا۔ پنڈ والیاں وچ کھلوتا آب آب کیوں کوکدا رہیا۔

جواب کئی ہو سکدے نیں۔ جیویں ایہہ: گھر والی نوں تے مولوی ہوریں سَینت نال ای سمجھا لیندے آہن۔ تے لوکاں نال اوہ گل کریندے آہن شاگرداں راہیں۔ شاگرد سمجھو پڑھ لکھ کے مولوی ہوراں دے وچولے تھی گئے آہن۔ جیویں آپ مولوی ہوریں پڑھ لکھ کے مُغلاں دے وچولے تھی گئے آہن۔

دوجی بات دا جواب وی اک تے ایہہ ہو سکدا اے: سپاہی چھوہر دے گراں وچ کھُوہ کھالا تے آہا ای کوئی نہ۔ کیاں کوہاں توں تریمتاں چوہے تھیں پانی بھر کے آندیاں آہیاں۔ جے پنڈ وچ کھوہ ہوندے یاں نالوں دریا لنگھدے تاں پنڈ دے پُتر لشکراں وچ بھرتی کاہنوں ہوندے۔ پر اک جواب ایہہ وی اے جو مولوی غنیمت ہوریں کنجاہ دیاں عاماں لوکاں نال ملنا نہیں سن چاہوندے۔ اوہناں کولوں وکھ ہوونا چاہوندے سن۔ تاریخ والے دسدے نیں جو غنیمت دے پیو دا کنجاہ وچ فتوا چلدا سی تے آپ غنیمت ہوریں لہور دے مغل گورنر مکرم خاں دبے کول بہن والیاں وچوں سن۔ فارسی اوہنیں دنیں لوکاں کولوں وکھرے ہوون دا نشان آہی۔ مولوی ہوریں رلنا چاہوندے سن مغل حاکم نال تے فارسی تدوں مغل حاکم نال جڑن دا نشان آہی۔ سو اک اک فارسی فقرے وچ مولوی ہوراں نوں دوہرا نشہ ہوندا سی۔ لوکاں کولوں دوری دا تے حاکم دی نیڑ دا۔ سپاہی پُتر دی ایسے دوہرے نشے دا عملی سی۔ پانی تے اوہنوں چاہیدا ای نہیں سی۔ اوہ تاں آیا ہا آپنی جھوک دیاں لوکاں نوں دسن بئی ویکھو میں تساں نمانیاں توں کیڈا دوریڈا ہاں تے پشاکاں

والیاں سائیاں توں کیڈا نیڑے۔ ایہہ اے میری نویں کمائی ہستی۔ میرے لئی پانی آب ہو گیا اے۔ میں اوہنوں مُڑ پانی آکھ کے آپنی نویں کمائی ہستی ونجا دیواں۔ (آب فارسی وچ عزت نوں وی آکھدے نیں)

باتاں بندیاں روز واپری وچوں نیں پر بندیاں تاں نیں جد روز واپری وچ کوئی نِکا موٹا وادھا گھاٹا کردِ تا جاوے۔ پہلی بات بئی اے وادھے نال۔ دھموڑی دا وادھا۔

ترکاں مغلاں ویلے شہراں گراواں وچ نکے موٹے مولوی غنیمت عام سن۔ درس پڑھاوندے سن تے باتشاہ دے ناں دا خطبہ پڑھدے سن۔ نکیاں نوں وظیفے لبھنے۔ موٹیاں نوں جگیراں وی جڑ جانیاں۔ لوکاں اوہناں دے وکھریویں کولوں رکھجناوی پر رکناوی۔ نال خدمت خاطروی چنگی کرنی بئی پہلو اُتلیاں نال گل کرن جوگا اوہناں دی سمجھن جوگا وسیلہ تے کول ہے۔ ایہہ تاں روزای ہوندا ہوناں اے بئی مولوی ہوریں آئے نیں۔ درس پڑھائیو نیں۔ شاگرداں نال فارسی بولیو نیں۔ کوئی آپنے ورگا آیا اے تے اوہدے نال فارسی شعروٹاندرا کیتو نیں۔ کسے ہماتڑ کوئی لوڑ دی گل آپنی بولی وچ آکھ وی دتی اے تے ولدا فارسی وچ ای آیا اے۔ پر اج ایس روز ورتنی وچ دھموڑی دا وادھا ہو گیا اے۔ دھموڑی نے مولوی ہوراں کولوں فارسی چھڈائی اے تے بات بن کھلوتی اے۔

خبرے ایہہ لوکاں دی رکھج کھور ای اے جیہڑی دھموڑی بن کے مولوی ہوراں دی تمتی وچ جاوڑی اے۔ پر نہیں۔ رکھج کھور دیاں دھموڑیاں ایڈیاں سیانیاں تے باریک نہیں ہوندیاں۔ ایہہ دھموڑی لوک سُرت دی سِکھائی جاپدی اے۔

دوجی بات بئی گھاٹے نال۔ وچولے دا گھاٹا۔

ایہہ تاں روزای ہوندا ہوناں اے بئی لشکری فارسی کڑکدے چانگردے پنڈ وچ آوڑے نیں۔ لوک ڈور بھور کھلوتے نیں۔ کوئی مولوی غنیمت جھٹ اگیرے ہو کے لوکاں نوں دسدا اے بئی ایہہ باتشاہی لشکری نیں فلانی فلانی شے پئے منگدے جے تُرت حاضر کرو۔ پر اج اوہدروں سپاہی چتر آب آب کریندا گراں وڑیا اے۔ ایہدروں لوکاں فارسی سمجھاون والا وچولا وچوں چک دتا اے۔ خبرے

اوہناں آپنے مولوی غنیمت دی تمتی وچ دھموڑی واڑ دتی اے کہ کیہ۔ سپاہی دی گل دا ترجمہ ہو نہیں سکیا تے اوہ تریہایا ای مرگیا اے۔ لوک ٹُرت روز ورتنی وچ وادھے گھاٹے کر کے اوہدی کھیڈ بنا دیندی اے۔ ایہو کھیڈ لوک کلا اے۔ لوک سرت ایس کھیڈ نوں جمدی وی اے تے ایہدی جائی وی اے۔ ایسے راہیں نسردی مَولدی اے۔ ایسے راہیں آپنے آپ نوں سنجاندی پرکھدی اے۔

مڈھ قدیم توں حاکماں حاکمی کرن واستے لوکاں کولوں نویکلیاں ہوون ضروری سمجھیا۔ حاکم لوکاں نوں دسدے آہن جو اسیں ہور جُون آں تسیں ہور جُون۔ تساں مٹی دے بنے ہوئے او اساں چن سورج دی اولاد آں۔ رب دے پرچھاویں آں۔ سانوں حق اے تہاڈی کمائی کھوہ کھڑئیے۔ سگوں تہاڈا فرض اے بئی جو کجھ اگاؤ بناؤ اوہدے وچوں آپنے جیون جوگا تھوڑا باہلا رکھ کے رہندا ساڈے کول جمع کراؤ۔ ایہہ قدرت دا ورتارا ہے۔ لوکاں دی کمائی پہلوں تے دھگانے کھس لئی گئی۔ مگروں ایس دھگان نوں ڈھڈوں منوان واستے قدرت دا ورتارا آکھ کے لاگو کردتا گیا۔ حاکماں آپنی رہتل ورتن باناں مہاندرا سبھ اُچیچا لوکاں کولوں وکھرایا۔ ایہہ وکھرپ شان اے۔ توہر۔ قدرت دی دین۔

جتنا عام مخلوق کولوں حاکم وکھرا ہویا۔ اوتنی اوہدی شان ودھی۔ جدن لوکاں ایس وکھرپ ایس شان نوں وڈیائی من لیا گُن سمجھ لیا تاں اوہ ایہدے اگے نیون نوں اینہوں پُوجن نوں وی گُن تے وڈیائی سمجھن لگ پئے۔ کھٹیا وٹیا تاں اگے ای شان والے نوں دے بیٹھے سن ہُن دین ایمان وی اوہدے ناویں لاون تے راضی تھی گئے۔ ہولی ہولی بُھل گئے جو ایہہ شان' ساڈی تے حاکم دی رہت وچ ایہہ فرق' ساڈی محنت صدقہ ای ہے۔ اوہ شان نوں حاکم دا جماندرو حسن منن لگ پئے۔ اینہوں بندیائی دی ٹیسی سمجھن لگ پئے۔ اوہناں دِلاں وچ ایس حسن دی تانگھ دُھکھائی تے ایہدے وچھوڑے دا دُکھ پالیا حاکم نے شان دے ناں تے آپنا دھرو منوایا تے پوجایا۔

آپنی لوڑوں ودھ اَن وست اُپجاون لئی خلقت نوں کم تے لاونا وت خلقت دی ایس ہڈ پیہویوں وادھو کمائی نوں پورے ہبے نال چاکھڑنا تے آپنے سکھال لئی ورتنا سانجھ ہوندیاں نہیں ہو سکدا۔ جے شکاری دا شکار نال بھائی چارا ہووے تاں

اوہ شکار کیویں مارے۔ دھرو کماون والے نوں آپنے شکار نوں دلوں دور کرنا پوندا
اے۔ وار کرنوں پہلاں دل وچوں بندیائی والی نرمی تے ہرکھ کڈھنا پوندا اے۔
حاکماں مالکاں لئی ضروری اے جو اوہ کمیاں کامیاں نوں آپنے ورگا بندہ نہ سمجھن۔
جتنی دوری ہوسی اوتنا کم کڈھن سکھالا ہوسی۔ ایسے دوری دا ناں شان اے۔ یاں
آکھو شان پہریوا اے ایس دوری دا۔ کیونجو ایہہ لنگھ ننگی نہیں کھلو سکدی۔ کدیں
اوکھے ویلے ایہنوں بھرپی تے سانجھ دا بانا وی بناونا پے جاندا اے۔ پر شان ایہدا
قدرتی پہریوا اے۔ ایہہ پہریوا دوری نوں دوری ای بنا وکھاوندا اے۔ شان دے
پہریوے وچ بجی دوری حاکم دا ہتھیار نہیں جاپدی دبیل دی لوڑ بن جاندی اے۔
حاکم مالک کمی کامے نوں آکھدا اے ویکھ میں کیڈا اچرج کیڈا نویکلا اُچیرا تے چنگیرا
ہاں کوئی جوڑ ہے میرے حُسن گُن تے وڈیائی دا۔ مینوں پُوج۔ پُوجن دوری نوں
مانن ہے۔ دوری مانیاں توں مینڈھے نیڑے ہو سکنا ایں۔ مینڈیاں صفتاں دا لشکارا
تکھن سکنا ایں۔ تینڈی مینڈی نکھیڑ ای ساڈی دوہناں دی ہوند اے۔ میں پوجن
جوگ ہاں توں پوجن ہار ہیں۔ ایہو ساڈا قدرتی سانگا اے۔ ایہو رب دی رضا
اے۔ قدرت دا ویہار اے۔

حاکم دا بہن کھلوون کھاون کھیڈن سبھ شان وکھالا اے۔ اوہدے کپڑے
دُھپ پالے دا سمیانہ نہیں اوہدے درجے دا نشان نیں۔ اوہدی بولی بولی نہیں
اوہدے لفظ لفظ نہیں ہوکا نیں اوہدے رتبے دا۔ ایہہ خلقت توں اوہدی دوری
کچھ وکھاندے نیں۔ ایہناں لفظاں وچ معنے کوئی نہیں۔ ایہہ لفظ اوہ منتر نیں
جیہڑے حاکم نوں حاکمی تے دبیل نوں دبیلی دا پک کریندے نیں۔ جیہناں راہیں
حاکم آپنے پُوجن جوگ ہوون نوں دبیل آپنے پُوجن ہار ہوون نوں ماندا تے مندا
ہے۔

ترکاں مغلاں توں پہلاں اِتھاویاں حاکماں نوں لوک بولی توں وکھریاں رہن
لئی اک درباری بولی گھڑاونی پئی سی۔ ترکاں مغلاں نوں ایہہ کھپل نہ کرنی پئی اوہ
جتھوں آئے سن اوتھے فارسی باتشاہی بولی آہی۔ اوہناں ایتھے اوہا چلا دتی۔ فارسی
چلی تے سینکڑے ورھے لوک بولی توں لوک رہتل توں نکھڑن دا منتر بنی رہی۔
باتشاہی ورتارے نال رسیواں فارسی پڑھیاں بولیاں ای ظاہر ہونا۔ سو لشکریاں

لاکڑیاں لاگیاں رَل لا کے فارسی نوں موہنہ مارنا۔ فارسی لفظ پُوجن جوگ ہو گئے۔ فارسی لکھتاں سوہنی بچ دیاں کھاناں بن گیاں۔ جس چاہونا اینہاں کھاناں وچ ہتھ گھتنا تے امیر تھی ویناں۔ گھوڑے جوڑے محل ماڑیاں تاں مہنگیاں آہیاں فارسی نور ستا آہا۔ جینوں دیسی ویب دی مٹی رڑکئی اوس جھٹ فارسی نور وچ نہا کے نوری تھی وینا۔ عالماں دی علمائی تے شاعراں دی شاعری لوک بولی توں دوری دے گز نال میچی جاون لگ پئی۔ جتنی کسے عالم شاعر دی لکھت خلقت دی پہنچوں پرے ہوئی اوتی اوہدی آدر ہوئی۔ جتنا کسے لوک بولی نوں نندنا تجنا اوتنا ای اوس سگھڑ ملوک تے سیانا اکھوانا۔ ایس پاروں خلقت وچ وی آپنے آپ نوں نندن ردن دا آپنے آپ نوں کوڑا کوجھا سمجھن دا رواج پیا۔ بندہ آپ آپنے اندر حاکم دا وچولا بن کے بہن لگ پیا۔ آپنے آپ نوں جُتی ہیٹھ رکھن لگ پیا۔ آپ آپنے اندروں وچ غیر ہو بیٹھا۔ آپنے ہوون توں آپ انکاری تھی گیا۔ اوہ ان ڈِٹھیاں پردیساں نوں دلوں دیس منن لگ پیا تے دیس واسا اوہنوں میہنا ہو گیا۔ ایہہ آپ وچھوڑا آپ ویر تاں ای مک سکدا سی جے آپنے اصلے دا بی ای مار دتا جاوے۔ آپنے دوالیوں پچھوکڑوں سیڑیا ہر رنگ کٹ کے حاکم دی رہتل دا رنگ چاڑھ رلتا جاوے۔ ایہہ ہوتے جاندا سی پر ادھ پچدھ۔ پورا نہیں سی ہوندا۔ کسے ویلے کوئی دھموڑی تمتی وچ وڑ جائی تے بنی بناتی گل ویران ہو جُلنی۔

سو لوک وچھوڑے تے لوک ویر جدوں بندے دے اندر گھر کیتا تاں ایہہ آپ وچھوڑا تے آپ ویر بنیا۔ حاکماں دی بولی سکھ ورت کے لوک بولی نوں چھڈ کے بندے آپ وچھوڑا پا لیا۔ آپنے پچھے تے دوالے نال سانجھ دا بی آپنے اندروں ماریا۔ آپنی بندیائی دی دِت مکائی۔ آپنے ست نوں مولن نہ دتا تے ایس آپ دھرو دا سواد گھدا۔ ایہہ سواد وی عجیب بے سوادا ہا۔ ایہدے نال بندے اندروں سدا تریہایا رہنا۔ پر ایس تریہہ دا نشہ اجیہا ہا بئی بندے تریہایاں مر جانا پر پانی نوں آب آکھنوں نہ مُڑنا۔

بندے دا آپا ہے کیہہ۔ رُکھ دا آپا مٹی پانی واء تے دُھپ دا سانگا اے۔ ایہہ نہیں بئی اِکو واریں ایہہ سانگا جڑیا تے رُکھ بن گیا۔ پلو پل ایہہ سانگا نویں سریوں جُڑدا اے تاں رُکھ دی ہستی رہندی اے۔ بندے دا آپا وی اوہدے

دوالے وسیندیاں دی سانجھی پڈ ورتی دا اک رنگ ہے۔ بندہ تاں ہے ان گنت بندھاں دے اک اُنتی وچ اُلیچن دا۔ ایہہ اُنتی دیہنہ راتیں پئی اُنیندی اے۔ ہر پل ہر ساہ۔ کوئی اک بندہ ایس اُنتی دا لیکھا نہیں کر سکدا۔ کیونجو ایہدے اندر بھوئیں انبر دے جمن توں اگدوں دی آدجگاد توں ہُن تائیں دی پوری وار پئی کھیڈدی اے۔ تے آونیاں جُگاں دے نقشے وی ایہدے وچ پئے اُنیندے نیں۔ ایسے کر کے سیانیاں آکھیا ہئی جیں آپنے آپ نوں جاتا اوس رب سنجاتا۔ کوئی جان نہیں سکدا پر جانن دا اپرالا ای جیون اے۔ اندر وسدیاں بندھاں نوں چیت چیتے وچ جگاون تے آہراں وچ نبھاون ای جیون اے۔ نرا جانن نہیں مانن۔ جان کوئی سکدا اے کہ نہیں مان ہر کوئی سکدا اے۔ ایہو مانن پریت اے جگ دا مُول اے۔

بندے اندر وسدے ان گنت سانگے بولی راہیں اوہدے اندر بُجے نیں۔ بولی ایہناں سانگیاں دی جمی جائی اے تے ایہہ سانگے بولی دے کھُر کھڈائے نیں۔ بولی چھڑی لفظ بولی نہیں ہوندی۔ بولی دا تت اے سیتر۔ تے ہر وکھالی سیتر اے۔ سو بولی دے پسار دا کوئی اوڑک نہیں۔ لفظ بولی ایس پاروں پردھان ہے جو اوہ سیتراں نوں لفظیں اُتار کے سانبھدی اے، ٹرُن جوگا کریندی اے۔ اوہناں نوں نت پسرویں سکت دیندی اے۔ لفظ کسے اک مطلب نال بدھے نہیں رہندے۔ بندیاں اندر وسدے بندھ لفظاں وچ نت نویاں سیتراں پئے بھریندے نیں۔ ایران دے کسے گراں وچ آب آکھ کے بندہ پانی ای منگدا ہا۔ پر مغلے لشکر دا پنجابی سپاہی آپنے گراں وچ آب آکھ کے پانی نہیں پیا منگدا۔ اوہ آپنے میل وچوں نکل کے حاکم میل وچ وڑنا چاہوندا اے۔ حاکم میل دا جیون جیون لئی خلقت وچوں مر نکلنا چاہوندا اے۔

ترک مغل باتشاہی دیاں لاگیاں لئی منصب داراں اہلکاراں تے لشکریاں لئی سرداراں تے چودھریاں لئی باتشاہی بولی ٹوہر دا نشان آہی۔ خلقت توں کی کمیریاں توں نکھیڑے دا وسیلہ آہی۔ خلقت وچ باتشاہی بولی دی منیج ایس نکھیڑے دی منیج آہی۔ کامے میل دے لوک جدوں باتشاہی بولی دیاں لفظاں نوں آپناوندے سن تاں سمجھو اوہ باتشاہی ٹوہر نوں سلامی دیندے سن۔ بندیائی دے درجیوں لہن

نوں ست بسم اللہ آکھدے سن۔ آپنے ورگیاں توں آپنے آپ توں دوری قبولدے سن۔ جد لوک لفظ ورتوں وچوں کڈھ چھڈے تے باتشاہی لفظاں اوہناں دی تھاں ملی تاں لوکاں لئی آپنے اندر وسیندیاں سبندھاں دا سنجانن تے مانن اوکھیرا تھی گیا۔ اوہناں دی اک دوجے نال آپنے آپ نال جڑت پولی تھی گئی۔ اوہناں دی ہستی پتلی تے سوڑی ہو گئی۔ اوہناں نوں ڈرتے بے وساہی دے پرچھاویں ھمبڑ گئے جیہناں نوں مکیلن لئی ہر دم لوبھ دی ڈھوئی دینی پوندی آہی۔ پر لوبھ ڈرتے بے وساہی نوں گھٹاوندا نہیں سگوں ودھاوندا اے۔ حاکماں مالکاں لوکائی نوں آپنی ٹوہر اگے نیوندیاں ویکھ کے سکھ دا ساہ لینا تے ٹھنڈنا۔ ایہہ نہ سوچنا بئی جیہڑے اج ساڈے اگے نیوندے نیں اوہ بھلکے کسے ہور اگے وی ایڈے ای سکھالے نیوں سکدے نیں۔ جیہڑے آپنے اندر وسدے سبندھاں نوں سنجانوں رہ گئے' اک دوجے نال سانجھ مانوں رہ گئے' اوہناں کول پر یتن جوگا گھٹ نہیں ہوندا۔ کوئی ساک سانگا اوہناں دے اندر اجیہا نہیں بولدا جیہنوں چھڈن اوکھا ہووے' جس توں سروارن سوکھیرا ہووے۔ پر سارے نیوندے وی نہیں۔ یاں آکھو سارے پورے نہیں نیوندے تے کئیں نیوندے وی اصلوں نہیں نیوندے۔ سوجتھاں خلقت نے باتشاہی ٹوہر نوں پوجیا اتھاں خلقت وچوں ای باتشاہی ٹوہر اگے ویہرن دی ریت وی اٹھی۔ جد لوکاں دے آپنے جمے جائے پڑھ لکھ کے مولوی غنیمت تھی گئے یاں لشکراں وچ بھرتی ہو کے آب آب کرن لگ پئے تد تمتیاں وچ وڑن لئی دھموڑیاں دی سکھلائی ہوئی۔ تے پتراں نوں مارن لئی ماواں بولیاں گھڑیاں۔ رتھاں پھکاں تے ٹوکان چلیاں۔ باتاں تے اکھان بنے تے پیڑھیو پیڑھی ٹرے۔ لوک شاعری خلقت نوں سنبھالیا تے خلقت لوک شاعری نوں۔

فریدا خاک نہ نندیئے خاکو جیڈ نہ کوء
جیوندیاں پیراں تلے مویاں اُپر ہوء

"خاک" باتشاہی بولی وچ مٹی سی۔ باتشاہی سوچ وچ مٹی نہ ہوون دا نشان اے۔ مٹیوں نکھڑن ای ہوون اے۔ جتنا کوئی مٹیوں اچیرا اے اوتنا ای اوہ ہے۔ جتنی کسے دی رہت بہت اُچیری اے اوتنی ای اوس دی ہستی اے۔ اُچیرے ہوون واسطے مالک حاکم چن سورج دی اولاد بندے سن۔ ہاتھی دی سواری کردے سن۔

تے اچیاں کوٹاں وچ رہندے سن۔ مٹی توں نکھیڑا اصل وچ مٹی لبڑیاں توں نکھیڑسی جیہڑے رمٹی وچوں ان اگاوندے وستان گھڑیندے تے اُسار اُسریندے آہے۔ جیہناں دی کیتی دے رسر تے مالکیاں باتشاہیاں کھلوندیاں آہیاں۔ فرید رمٹی لبڑیاں ولوں بولیا اے۔ یاں آکھو فرید وچ مٹی لبڑے بولے نیں تے مٹی دی پچھان کراوندے نیں ہئ مٹی ای ہستی اے۔ ایہہ ہیٹھ ہے تاں پیر کھلوتے نیں ایہدے وچوں ایہدے آسرے تے رجیا جوُن جمدی اے تے مُڑ مر کے ایہدے ہتھیاں ایہدے اندر آوندی اے۔ حاکم مالک لئی پیراں ہیٹھ ہوون گھٹیا ہوون دا نشان اے۔ فرید "پیراں ہیٹھ" دے باتشاہی مطلب نوں اُلٹاوندا اے۔ مٹی جیون نوں سہاردی تے موت نوں کجدی اے تے موئے نوں مُڑ جواندی اے۔ رمٹی مرن جیون دا گھراے مٹی جیون دا گیڑ پئی گیڑدی اے تے آپ وچ پئی رگڑدی اے۔ رمٹی جیڈ تے کوئی ہے ای نہیں۔ سو رمٹیوں نکھڑن رمٹی نوں رنڈن شان نہیں گمان اے۔ باتشاہی بولی وچ خاک نہ ہوون سی۔ جیہڑے ہستی والیاں بھانے انہوئے سن اوہ "خاک" سن۔ فرید نے لوک بولی دی مٹی وچ گڈ کے "خاک" دی انہوند نوں ہوند بنا دتا۔ خاک نوں لوک بولی وچ گڈیوس خاکو آکھ کے۔ "و" یاں "ے" کسے لفظ اگے جوڑے جاندے نیں اوہنوں جیوندی جاگدی ہستی بناون لئی تے اوس نال آپنت کرن لئی۔ فرید خاک نوں پندھ کرایا اے باتشاہی بولیوں لوک بولی تائیں تے ایس پندھ نے خاک نوں خاکو کرکے اوہدا آپا وٹا دتا اے۔ ہُن ایہہ بے پرانی نہیں رہی جیوں پئی اے۔ ہیٹھ وی رہندی اے تے اُپر وی ہو بہندی اے۔

لوک شاعراں لوک بولی دی راکھی کرن لئی باتشاہی بولی دے ہتھیار کھوہے تے اوہناں نال ای باتشاہی بولی دے ہلے ٹھلے۔

برہا برہا آکھیئے برہا توں سلطان
رجت تن برہا نہ اُپجے سو تن جان مسان

فرید ویلے دلی دے باتشاہ سلطان اکھواندے سن۔ دوہڑیوں باہر "سلطان" دی باتشاہی اے۔ رعیت لئی ایہہ ناں ای حکم اے۔ ایس ناں نال ویہار چلدا اے۔ ایہہ ناں میتاں تے چونتریاں وچ وجدا اے۔ ہر دم خلقت دے سر تے سوار اے خلقت ایسے ناں توں دہلدی اے تے ایسے دی دہائی دیندی اے۔ دوہڑے دے اندر

فرید نے سلطان دی حاکمی مکا دتی اے۔ سلطان دا ناں چھیک کے برہا دا ناں جیبا اے' برہا نوں چنا ریا اے۔ لفظ سلطان نوں تختوں لاہیا اے "برہا" دے جاپ نے برہا دی دہائی نے نالے "توں" نے۔ توں آکھ نال برہا جیوندی جاگدی حاضر ہستی تھی گیا اے۔ تے اوہنے "سلطان" دا رعب مار دتا اے۔ رہندا کم "مسان" نے کر دتا اے۔ اک پاسے برہا سلطان دی تھاویں بہہ گیا اے تے دوجے پاسے دوہڑے دے پربندھ نے "سلطان" نوں نرڑ کے مسان سانواں کر دتا اے۔ نرڑ کے کاہنوں سلطان تے مسان دی جوڑی تے اِنج پھبی اے جیوں قدرت دی بنائی ہووے۔ (ایہہ ڈھو ڈھکاون وچ لفظ جان وچولا بنیا اے)۔

برہا تانگھ ہے۔ دوجے نال ملن دی آپنت کرن دی رِسک۔ اوہو اندروں باہروں سبندھاں دی بھال' سبندھ مانن دی تانگھ۔ سلطان زر زور دے سر تے جیہدے نال چاہوے میل کر سکدا اے۔ پر ایہہ میل مِلن نہیں ہوندا ملن ہوندا اے۔ تے ملن نال تانگھ مک جاندی اے۔ ملن والا وی مک جاندا اے۔ اوہدا تن مسان تھی ویندا اے۔ یاں آکھو تانگھ مک کے لوبھ دی جون وٹا لیندی اے تے لوبھ دا بھوت تن دی مسان وچ نت پیا بھوائیاں کھاندا اے۔ فرید دی تانگھ تاں جیوندی اے جے مل توں بچے۔ پر سلطان دی سلطانی وچ رہ کے مل توں کیویں کوئی بچ سکدا اے۔ سلطانی تاں ہے ای مل ور تارا۔ سو فرید دی تانگھ جیوندی اے جے سلطاناں دی سلطانی مکا کے آپ سلطان ہو وجے۔ مل ورتارے دی تھاں تانگھ ورتارا ٹرے۔ ہر تن وچ برہا نت جمے نِت نسرے۔ فرید دا برہا سدا اوچھوڑا اے تے سدا میل وی۔

اک گویڑ موجب پہلی سطر انج اے:

برہا برہا آکھیے برہا توں سلطان

برہا دے دو معنے نیں (ہور وی ہوسن) اک رسا کھوہوں پانی کڈھن والا تے دوجا کھال کھوہوں پانی آڈاں کیاریاں ول کھڑن والا۔ دوہناں معنیاں پچھے خبرے "بار" یاں "وار" ای اے' پانی واسطے پرانا لفظ جیہڑا "ورھن" وچ اے۔ جیہڑا "سرور" راہیں وگدا پانی ہو گیا تے "واں" بن کے کھوہاں وچ جا وڑیا تے اوتھوں برہا راہیں نکل کے دوہڑے وچ آ گیا۔ ہو سکدا اے ایتھے بولی سیانے سانوں پھڑ بہن۔ چلو اسیں بولی سیانیاں نوں ایس لفظ دے مُنڈھ بہا کے "برہا" راہیں دوہڑے دے اندر رِتھلنے

آں۔

رسا نرا کھوہوں پانی ای نہیں کڈھدا اُہج دے پورے گیڑ وچ رسے دی لوڑ اے۔ جھاڑ دی سانبھ وی تے پشواں دی سانبھ وی۔ فصل دی ونڈ وی حد بنے دی ونڈ وی تے مالے دی کنکوت وی۔ سو برہا رسا ہووے یاں کھالا ویب دے مڈھ دی رمز اے۔

ویب پانی لاون جوڑن بنھن توں تڑدا اے تے میچن ونڈن تے مکدا اے۔ "برہا" ویبی آہراں دے ایس گیڑ دی رمز بن کے "سلطان" نوں ٹکری اے۔ کیونجو سلطانی وی آہراں دے ایس گیڑ سِرای کھلوندی اے۔ فرید برہا نوں برہا آکھدا اے۔ (نرا آپ نہیں آکھدا "آکھیے" راہیں پوری سنگت نال رل کے آکھدا اے) برہا ای پانی لاوندا اے تے برہا ای جوڑدا سانبھدا اے۔ برہا ای اُہجیندا اے تے برہا ای ونڈیندا اور تیندا اے۔ برہوں باجھ ویب دا گیڑ نہیں گڑ سکدا۔ پر برہوں دی کیتی سلطانی دے نڑے وچ آکے مل تھی ویندی اے برہوں دا اُلٹ اودی ویرن۔ سو فرید دی سنگت دوہڑے وچ سلطان نوں تختوں تاجوں وانجھ کے ویب دی مہار برہا ہتھ دیندی اے۔ جیہدے ہتھ کار اوہدے ہتھ مہار۔

پر ایہہ کم تھیا وڈی اٹکل نال اے سہج سبھا نہیں تھی گیا۔

دوجی سطر وچ "اُہجے" سہج سبھا ای آیا جاپدا اے۔ پر دوہڑے دا رمز پربندھ ایسے لفظ ہتھ اے۔ رمزاں دا گیڑ دوہرا اے۔ پہلے گیڑے سلطانی دا جوڑ مخلوق دے اہج آہر نال جڑدا اے۔ سلطانی دی اصل نینہہ ایہا اہج آہر ہے۔ پر ایس اہج آہر دی آنگی نینہہ کیہڑی اے۔ ایہہ نتارا دوجے گیڑے وچ ہوندا اے۔ اُہج آہر برہوں سِر اے۔ سگوں مڈھوں ہے ای برہا (برہا برہا آکھیے)۔ برہا اُہج دا تت اے۔ برہا اُہج آہر دی جم جات وی اے تے ماں وی۔

بندے دا تن اوہدی ہِت اوہدی ہستی اُہج گھال دی گھڑی اے سو برہوں گھڑی اے۔ جو برہوں گھڑیا اے اوس تُرنا وی برہوں دے حکم سِر اے۔ برہوں ای اے جیہڑا انھیاں اچیت کھوہاں وچ غرقے تت ست نوں مڑ فصلاں پشواں بندیاں وچ اہجیندا اے۔ جے ویبی آہراں دی مہار برہوں ہتھ نہ ہووے۔ مل ہتھ ہووے تاں ویبی آہراں دا گیڑا پروں تے گڑدا ای جاپدا اے پر وچوں کھلو ویندا اے۔ جدوں

پیلیاں وچ ہوئی اج برہوں نالوں ٹرٹ کے بندے دی پت دا سنگھ گھٹیندی اے تاں بندے دے تن دی پیلی وی مسان بن ویندی اے۔

لوک بولی دا سنبھالا بنھ آہا باتشاہی بولی اگے بڑا باتشاہی بولی اگے نہیں۔ ایہہ بنھ آہا شان گمان دے اوس مارو ویہار اگے جیہڑا باتشاہی بولی راہیں لوکاں دے چت بھرماوندا ہا۔ خلقت دے تن وچوں برہا دابی مار کے مل دا ہابڑا پھیندا ہا۔ خلقت دے تن نوں مسان بنیندا ہا۔

نانک آکھیا۔

جن سِکداری تِسے خواری چاکر کیہا ڈرنا
جاں سِکدارے پوے زنجیری چاکر ہتھوں مرنا

شق سلطان دی سلطنت دی اک ونڈ آہی' بندوبست لئی' اگراہی لئی۔ شق دا حاکم شقدار اکھواندا سی۔ لوک بولی وچ ایہہ لفظ سِکدار رہ گیا۔ لوک بولی باتشاہی لفظاں دی بھن گھڑ نال وی اوہناں دا رعب گواوندی اے۔ (بار دے وسنیک مجسٹریٹ نوں مچھریٹ تے آنریری مجسٹریٹ نوں ہنیری مچھریٹ آکھدے رہے نیں) اجیہی بھن گھڑ ہوندی تے سہج سبھا ای اے بھولے بھا۔ پر ایہدے اندر رتبے دی دوری نوں دھنگانے اُلانگھن دی سدھروی لکی ہوندی اے۔ جھگے عمل دا ہتھ مار کے رتبے دا رعب ونجاون دی سدھر۔ پر شقدار سِکدار ہو کے وی حاکم اے۔ اوہدا اصل رعب اوہدی حاکمی پاروں ہے۔ سو نانک حاکمی دے قلعے نوں سنھ لا کے اوہدیاں کچیاں نیہاں وکھال کے لوکائی دا ڈر لاہوندا اے۔ سکداری تے چاکری دھرو دا ساک اے۔ جے چاکر سکدار دے دھرو نال اک سُر اے تاں اوہ سکدار دا ڈھڈوں تابعدار اے۔ جے نہیں تاں اوہدی تابعداری ایویں پڑدہ اے اوہدے ڈر دا۔ نانک چاکر نوں اوہدے ڈر ساہویں کیتا اے۔ چاکری سکداری دے ساک اتوں ہج آپنیت تابعداری تے مہربانی دے سارے پڑدے لہہ گئے نیں۔ تے اگوں جاپدا اے نانک دیاں بولاں وچ چاکر آپ بول پیا اے۔ آہندا اے میں کیوں ڈراں میرے کول کیہہ اے جیہڑا کھس جاناں اے۔ ڈھینا تے اہنے ای اے جیہڑا چڑھیا ہویا اے۔ چاکراں نوں تے روز زنجیراں پوندیاں سن۔ روز تے چاکر ای سکداراں ہتھوں مریندے سن پر اتھے سکداراں نوں زنجیری پئی تے چاکراں ہتھوں اوہناں دا مرنا

ی اٹل قدرتی ویہار دسیا گیا اے۔

ایہناں بولاں وچ اکھاناں والا پک اے۔ جیویں کوئی جگاں پرانا لوک ہنڈایا سچ ہووے۔ اکھان پک پاروں سکداری تے خواری دا جوڑ قدرتی تے لازمی ہو گیا اے۔ چاکری تے تابعداری دا جوڑ قدرتی تے لازمی نہیں رہیا۔

ڈر تے خواری نمانیاں دے بھاگ سن۔ نانک دی کلا نے ڈاڈھیاں دے لیکھیں لکھ دتے نیں۔ چاکر سر سٹ چاکر نہیں رہے۔ ہمتاں تے سچیت جی بنے کھلوتے نیں۔ اوہ جان گئے نیں جو ساڈا کم سکداری نوں تھمنا نہیں۔ سکداری نوں ڈھاونا ہے۔

ویلے سر لوک بولی خلقت دی سنبھال کیتی لوک شاعری خلقت نوں باہوڑی۔ خلقت لوک شاعری نوں سانبھیا۔ چیتیاں وچ پکا کے اگلیاں پیڑھیاں نوں اپڑایا۔

ترک سلطاناں تے مغل شہنشاہواں ویلے شہراں گراواں وچ تھاں تھاں مدرسے کھلے۔ مدرسیاں دی پڑھائی نے باتشاہی بولی دا آدر لوکاں دیاں دلاں وچ بٹھاون دا ٹل لایا۔ لوکاں نوں دسیا بئی علم اوہ ہے جو باتشاہی بولی راہیں لبھدا اے۔ اوہو علم تہانوں باتشاہی درجیاں مراتبیاں دی لڑی وچ پرو سکدا اے۔ جیہڑا علم تہانوں آپنے آہر وچوں لبھدا اے اوہ ہولا اے۔ اوس علم دے سر تے تساں جو اگاونڈے بناوندے او اوہ اصلوں بے گُنا تے سستا اے۔ ایسے لئی سرکار اوہنوں مُفت اگراہ کھڑدی اے۔ باتشاہی بولی راہیں سکھیا علم باریک اے۔ ایہہ اگاونڑ بناون والا کھروا کم نہیں کریندا۔ ایہہ اگاونڑ بناونڑ دے پورھے توں چھٹکارا کریندا اے۔ اگاونڑ بناونڑ والیاں اتے حکم چلاونڑ دا گجھ دسدا اے۔ ایہہ جادو اے۔ جیہڑا اگاونڑ بناونڑ والیاں جناں نوں قابو کر کے سارے جگ دیاں نعمتاں اکھ جھمکدیاں حاضر کریندا اے۔ باتشاہی بولی نوں سکھن وچ جتنا ٹل لگنا اوتنا ای سکھن والے دے دل وچ باتشاہی بولی دا آدر ودھنا۔ جتنا صرف نحو دیاں پیچاں وچ کے پینا اوتنی ای اوہنوں سہج سبھا سکھ ورتی لوک بولی پھکی تے ان گھڑت جاپنی۔ باتشاہی بولی دیاں کتاباں جادو نگری بن جانیاں تے جادو نگری وچ لہندیاں سار ای ہماتڑاں دی میں نوں باتشاہی شان گمان دے پر لگ جانے۔ اوہناں دا اندر لا انبھول ای باتشاہی ویہار اگے گھنٹے پے جاندا۔

فریدا جے توں عقل لطیف کالے لکھ نہ لیکھ
آپنڑے گریوان میں سر نیواں کر دیکھ

عقل ترکھی تے باریک اوہناں دی گئی گئی جیہڑے باتشاہی بولی راہیں باتشاہی علم تے ورتارے دی جادو نگری وچ وڑ کے عاموں خاص تھی گئے۔ خاصاں دی خاصگی لکھت وچ ہے۔ لکھت راہیں عاماں سر ورھدی اے۔ لکھت ای علم اے۔ لکھت ای حکم اے۔ لِکھے حرف لیکھ نیں۔ عاماں دی قسمت نیں۔ درباروں لکھیا فرمان گھن کے کوئی آن لہندا اے تے ہزاراں عاماں دی دینہ رات دی محنت وچوں ادھ چوتھ ونڈا کے ٹُر ویندا اے۔ لِکھت ڈُھروں لِکھیا لیکھ اے جیہنوں کوئی ٹال نہیں سکدا۔ لِکھن والے ایسے جادو دے سر تے باتشاہی نوکریاں اُتے کھلوتے ہوئے نیں۔ مدرسیاں والے تے گدیاں والے چوراسیاں پنڈاں دی معافی پئے کھاندے نیں۔ خلقت ایہناں کولوں لکھت سِکھن ڈُھکدی اے۔ ایہناں دا لکھیا مڑھ گل وچ پاوندی اے ڈُھروں لکھیا وی ایہناں دا ای اے سو ایہناں دا لکھیا ای ڈُھروں لکھی نوں ٹال وی سکدا اے۔ جادو نوں جادو ای کٹ سکدا اے۔ پر ایہہ اجیہا جادو سی جیہڑا جادوگراں نوں وی لڑ گیا۔ عالماں حاکماں دی چترائی اوہناں نوں ایہہ نہیں بھُجن دیندی جو لوکائی کولوں اڈرے ہوون آپنے آپ کولوں اڈرے ہوون اے۔ حاکمی علمائی دے کالے لیکھ لکھن والے دے آپنے کالے لیکھ بن جاندے نیں۔ اوہنوں آپنے آپ کنوں وچھوڑ دیندے نیں۔ آپنے آپئیوں باہر کر دیندے نیں۔

عالماں حاکماں دی سمجھ ترکھی باریک تے ملوک اکھواندی اے۔ باتشاہی بولی وچ "عقل لطیف"۔ فرید نے عقل لطیف دے بھرم والیاں نوں عقل لطیف آکھ کے اک جنگی بکھیڑ کیتی اے تے ہاسے بھانے اوہناں نوں آپنے بھرموں کڈھیا اے باتشاہی بولی دی مایا لگی بشر دا ہاسا بنا کے اوہدا جادو تروڑیا اے۔ تے جادو موہیاں نوں چھٹکارے دا راہ وکھایا اے۔ جے تُسیں تساں سوجھ والے او تاں آپنے آپے وچ آؤ۔ آپنی کوڑ اُساری میں دے اندر وار جھات گھتو۔ متاں تہانوں آپنا اصل آپا اوہناں جیہا ای دِسے جیہناں نوں کالیاں لیکھاں راہیں رنج نکھد کے دباوندے او۔ ایہہ گریوان اودے نو کلی میں دا اے جیہڑی گھنڈیاں چاواں نال سوا کے گل پائی اے۔ شان گمان دا نشان بن نموشی دا بوبا اے۔ جو کجھ ہوراں نوں بھلاون لئی سیڑیا سی بن آپ آپنی پرچول کرن دا وسیلہ اے۔ جے کوئی کرے تاں۔

فرید باہروں کھلو کے وعظ نہیں کریندا۔ گواچیاں وچ گواچا ہو کے آپنے آپ نال

گل کریندا اے۔ فرید اوہناں وچوں اے جیہڑے باتشاہی بولی رکھ کے کالیاں لیکھاں دی لکھت دے جانو ہو کے لوک بولی ول پرتے۔ باتشاہی رہتل دے جادو دی جھال جھل کے آپنے آپے وچ آئے۔ ویریاں دے ہتھیار جاچ کے پڑیں رنترے۔ غنیمت بے چاہوے ہا تاں غنیمت نہ تھیوے ہا فرید تھی ونجے ہا۔

اک لفظ اوہ سن جیہناں نوں لوکاں آپ باتشاہی بولیوں کھوہ کے لوک ورتارے دی دیگیں گھت رِدھا۔ اوہناں وچوں وکھاوے والی اُچھا نہ ماری۔ اوہناں نوں شان دے نشانوں مڑ لفظ بنایا۔ اک اوہ جیہڑے کالیاں لیکھاں راہیں' لشکریاں دی آب آب راہیں لوک بولی وچ اُترے۔ ایہہ لفظ نہ آہے' آہے شان دے نشان ای۔ پر ایہہ ٹھاٹھے بنھ کے آپنا اصلا اکا کے لوک بولی وچ اُترے ایہناں ہسدیاں وسدیاں لوک لفظاں دی سنگھی نوںہہ دے کے اوہناں نوں ادھ موئیاں کیتا تے ورتوں وچوں باہر و گایا۔ لوک بولی دے لفظ چھڑم چھانٹ نہیں ہوندے۔ جڑ پر دار والے اگے پچھے والے ہوندے نیں۔ اوہناں دی ساکا چاری دے کیس ویہار ہوندے نیں۔ ایہہ ویہار لوک سُرت وچوں جمدے نیں۔ اگوں لوک سُرت دی لوڑ دے لفظ جاون دی ایہناں وچ بے انت سکت ہوندی اے۔ جیویں بندہ بے اوڑک سبندھاں دی سنگھتی اُنتی ہے۔ تیویں ای لفظ نیں۔ جیہڑے لفظ باتشاہی بولی وچوں ٹھاٹھے بنھ کے لوک بولی وچ آن اترے اوہ عربی فارسی ویہاراں دے بدھے سن۔ جتھے عربی فارسی لوک بولیاں سن اوتھے تے اوہ لفظ ای سن۔ جیوندے وسدے۔ پر ایتھے اوہ باتشاہی شان دے نشان بن کے لوک بولی اُتے لتھے۔ تے لفظ ہوون دا بھُلاوا پا کے لوک بولی دیاں لفظاں ویہاراں دے بھاری انبر ویل بن گئے۔ ایہہ لفظ لوک بولی دیاں ویہاراں نال جُڑن نہیں سن آئے۔ کسے جیوندی ساکا چاری وچ وسن نہیں سن آئے۔ سو نو ہکلے رہے۔ اَجُڑت' الگ۔ پر جس لوک لفظ اتے ایہہ آن ڈِگے اوہدا ساہ گھٹیج گیا۔ جیہڑی ساکا چاری وچ اوہ ہسدا بولدا آہا اوہ وی ماندی تھی گئی۔ باتشاہی بولی دے ایس ہلے نال لوک لفظ ورتوں وچوں نکلن لگ پئے۔ لوک بولی اندرلی سنگھتی سبندھ اُنتی رججھدی گئی۔ بولی دیاں کیاں ویہاراں دی ورتوں کھلو گئی۔ اوہدی وسوں اُجڑن لگ پئی۔ لوک سُرت ہتھل ہو گئی۔ لوکاں دے سُنن بولن دی سوچن جاچن دی سکت ادھ موئی تھی گئی۔

"رکھݨ" ہوندا اے "دھرݨ" دی تے "سانبھݨ دی"۔ رکھ، راکھا، راکھی، راکھویں، رکھوالا، رکھیل، رکھی۔ ایہہ لفظ ٹابری بولی دیاں ویہاراں جوڑی اے۔ ایہہ ٹابری سداودھنہار اے کیونجو بولی دے ویہار آپ سداودھنہار ہن۔ سانبھ لئی عربی لفظ حفاظت باتشاہی بولی وچ ورتیندا ہا۔ عربی وچ ایس لفظ دی بھری ٹابری اے جیہڑی عربی بولی ویہاراں اُساری اے۔ پر اتھے ایہہ چھڑا ای لتھا۔ نہ لوک سُرت عربی ویہار آپنا سکدی سی نہ "حفاظت" آپنی پچھلی ٹابری نال جُڑ سکدا سی۔ ایہدی پچھلی ٹابری دے ہور لفظ وی لوک بولی وچ لتھے پر چھڑم چھڑے۔ اک دوجے توں اصلوں اوبھڑ۔ حافظ، حفظ، محفوظ، محافظ۔ ایہناں دی اصلی جُڑت تے آہی عربی ویہاراں وچ، جیہڑے پچھے رہ گئے۔ اتھے ایہناں دا سانگا ایہو اے جو ایہہ باتشاہی بولی دے لشکری نیں۔ باتشاہی شان دی وردی پا کے باتشاہی رعب دے ہتھیار بنھ کے لوک وسوں وچ لتھے نیں تے لوک لفظاں دے صدیاں بدھی جُڑے سانگیاں نوں پئے مدھولدے نیں۔ لوک بولی دیاں ویہاراں دا ساہ پئے گُھٹدے نیں۔ آپ ایہہ جیوندے روح نیں پر لوک بولی دیاں جیوندیاں جیاں نوں آپنی وردی تے ہتھیاراں دے بھار تھلے دب کے پئے مریندے نیں۔ ایہناں دی آپو وچ نری دھرو دی سانجھ اے۔

بولی دے ویہار بہوں تگڑے ہوندے نیں پر بہوں سوہل وی۔ جیویں رُکھ۔ جڑ، پوری، پروار دا سبندھ کیڈا تگڑا اے۔ اُہدی کیڈی سکت اے ایہدے وچ۔ پر جڑ ننگی کر دیو تاں پروار سک جاندا اے۔ پروار چھانگ دیو تاں جڑ دا ست مک ویندا اے۔ لفظ دی ہستی اک سبندھ دی ہستی ہوندی اے۔ جد لفظ مکدا اے تاں بولی دے جُسے وچ بھوندی رت اگے ڈکا لگ جاندا اے۔ لفظاں دی جمݨ جُڑن دی اک دوجے وچ رل کے شکل وٹاون دی سکت مریج ویندی اے۔ باتشاہی بولی وچوں لتھے لشکری لفظاں دی ڈور درباری لاکڑیاں دے ہتھ ہوندی اے یاں مولوی غنیمتاں دے ہتھ۔ جد ایہناں لشکریاں دے بھار ہیٹھ آ کے لوک بولی دیاں ویہاراں نوں سوکا پے جاندا اے تاں لوک آتر ہو ویندے نیں۔ ہر نویں لوڑ لئی درباری لاکڑیاں تے عالماں ول تکدے نیں۔ ایہہ جھٹ اک ہور لشکری ساج کے اتار دیندے نیں جیہڑا لوک بولی دے ویہار نوں ہور نپیدا اے۔

لوک مُرت لفظ جماون دی سکت راہیں نِسردی ڈھنگر دی اے۔ بندہ آپنے آپ نال تے جگ نال لفظاں راہیں ملدا اے۔ جے لفظ بناون دی سکت بندے کول نہ ہووے تاں اوہنوں آپنے آپ نال تے جگ نال رلن دی کُھل نہیں ہوندی۔ جے اوہدی آپ رلنی تے جگ رلنی باتشاہی لشکریاں دی وچول راہیں ہوئی اے تاں سمجھو نہ اوہ آپ نوں رلیا نہ جگ نوں۔ اوہنوں اندر باہر ہر دم باتشاہ دا رعب ای ٹکریا۔ اوہ باتشاہی مرضی دا پرچھاواں بن گیا۔ آپ اوہ ہویا ای نہیں۔

انگریز راج آیا تاں انگریزی تے اردو فارسی دی تھاویں باتشاہی بولیاں تھی گیاں۔ جس میل دا جتنا انگریز راج نال لاگ ودھیا اوتنی اوسنوں انگریزی اردو سکھنی ورتنی پئی۔ مغل تے سکھ باتشاہی دا اساریا زمیندار میل وی انگریز راج نال رس وس گیا۔ کجھ جھبدے کجھ ہجے۔ انگریز آپوں وی کجھ ڈھانیاں تھاپڑ کے ایس میل وچ چا کھلاریاں۔ سڑکاں ریلاں کھلن نال دساوری وپار ودھن نال وپاری میل نوں نویں جاگ لگی۔ نویاں نوکریاں نکلیاں نویں کسب ٹُرے نویں علم آئے۔ باتشاہی بولیاں سکھن دی مجبوری وی ودھی تے سواد وی۔ انگریزی سکھن ورتن دا سواد تے اوہو ہا جیہڑا اگے فارسی وچ ہوندا ہا۔ لوکائی توں دوری دا تے راج دی نیڑ دا۔ آتراں توں پلہ چھڈاون دا تے وس والیاں دی حضوری مانن دا۔ فارسی ایران ترکستان دی خشبو نال مست کریندی آہی۔ انگریزی نال انگلینڈ تے یورپ دے ہُلے آون لگ پئے۔ اردو دا سواد تیسرا ہا۔ اک تے ایہدے سکھن ورتن وچ اوتنی گھال نہیں سی کرنی پوندی۔ تھوڑی کھچل نال ای لوکائی توں دوری تے راج توں نیڑ دا جھوٹا آون لگ پوندا ہا۔ وت ایہہ انگریز دی آندی نویں باتشاہی بولی وی آہی تے مغل دی چھڈی پرانی باتشاہی بولی وی۔ دلی لکھنؤ دیاں درباراں دے رہتلک اشرافاں ایہنوں آپنایا پالیا ہا۔ ایہدے وچ فارسی لفظالی وی آہی تے دلی لکھنؤ دی اُچ رہتل وچ ورتیندا محاورا وی۔ سو اردو وچ نویں وڈیائی دا رس وی آہا تے پرانی دا چس وی۔ دلی لکھنؤ دیاں اشرافاں دا انگریز نال لاگ پرانا تے پکیرا جاپدا ہا۔ نویں لاگی کیوں آپنی بولی نال چمبڑ کے نویاں مالکاں لئی اوبھڑ بنے رہندے۔ کیوں نہ جھب بولی وٹا کے پرانے منے پرونے لاگیاں ورگے ہو دسدے۔ ایتھوں دا نواں پڑھیا دلی لکھنؤ والیاں دا لڑوی پھڑدا ہا پر اوہناں کولوں سڑدا وی ہا۔ دلی لکھنؤ والے نویں لاگی

نوں آپنے جیہا کر کے راضی وی ہوندے پر اوہدے کوں کھوردے وی۔ ایہہ سوچ
کے تسلی وچ وی رہندے بئی نقل اصل جیہی تے نہیں نہ ہو سکدی۔ پر نال سوڑے
وی پوندے متاں نقل اصل دا اگھ نہ مار دیوے۔ سو اوہ نویاں لاگیاں نوں ہلا شیری
وی دیندے پر اوہناں نوں ہسدے وی۔

انگریز راج دے جھیکڑ لے پنجاہواں ورھیاں وچ لاگی میلاں سہی کیتا بئی
انگریز نرا ساڈا جمان ای نہیں شریک وی اے۔ جے ایہہ نکل ونجے تاں اساں
ایہدی تھاں لوکاں سر حاکم ہوساں۔ پر لوک وی ساودان پئے ہوندے ہن۔ ہُن
ایہناں سر حاکمی اوہا کرسی جو ایہناں دا اگوان بنے۔ اسیں نویں اشراف ہاں تے
پرانیاں اشرافاں دے وارث وی ہاں۔ لوک اگوانی ساڈا قدرتی حق اے۔ سو لوکائی
توں وکھریاں ہوون دا نواں راہ لوک اگوانی تھانیں نکلیا۔ اشرافاں دی بولی اگواناں
دی بولی بن گئی۔ پرانی حاکمی دے وگوچے وچ نویں حاکمی دی آس رل گئی۔ گواچی مغل
شان دا رونا آوندی نویں شان دے جھلکارے نال اِک مِک ہو گیا۔ غزل دیاں
رمزاں دا مطلب وٹن لگ پیا۔ ہاتھیاں اُتے جھولن دے سپنے جلوساں وچ لوکاں دیاں
موڈھیاں اُتے چڑھ جھولن نال پورے ہوئے۔ درباراں وچ بہن دے نشے دی نوٹ
لوک جلسیاں دیاں سٹیجاں اُتے بہہ مکی۔ لوکاں کنوں نوکلے رہن دا جھس لوکاں دی
بھیڑ وچکار کھلو کے پورا ہوون لگ پیا۔ باتشاہی بولی دیاں تقریراں تے نعریاں دے
گڑگج وچوں لوکاں دی چُپ کیتی منتا دا سرور آون لگ پیا۔

باتشاہی بولی اگوانی دی بولی تھی گئی تے ایہنوں سِکھن ورتن دا سواد تیریوں
چوہرا ہو گیا۔ ایس چوہرے سواد صدقہ ای اردو اخباراں دا زور ودھیا۔ چار جماتاں
پڑھے ہماتڑ دی پیسہ آنہ خرچ کے گھر بیٹھیاں حاکمی دی خشبو لین جوگے ہو گئے۔ ایسے
چوہرے سواد صدقہ ای اردو ادب دی مانگ ودھی "ادب" دا لفظ اردو لکھتاں دا ای
سرناواں بن کے آیا۔ لوکاں وچ ایہدا مطلب وی وڈیاں اگے نیون آہا۔ وڈے
عمروں ہوون بھاویں درجیوں۔ نال ای بچ تے گڑھت وی آہا۔ اردو شاعری کہانی
مضمون پہلوں تے بچ گڑھت تے درجے سنجان دا نشان بنے۔ پر ویہویں صدی
چڑھدیاں لوک راج تے وسیب اُتھل دا جھنڈا وی ایہناں دے ہتھ آ گیا۔ اُپروں
لکھن والے تے پڑھن والے انگریز راج دا ویری چار دے۔ سرمائے داری جاگیردار

نوں بھنڈدے۔ غریب دا دکھ روندے۔ لوک نابری دا نعرہ ماردے۔ پر اندروں اچیت سچیت باتشاہی بولی دے نویں پرانے سواداں وچ رلدے۔ سو پنجاب وچ باتشاہی بولی دی لکھت' ظاہر دعوا اوہدا بھاویں کجھ وی ہووے' اصلوں ہج سی خلقت توں نوکھلے رہن دا۔ ایہہ وسیلہ سی پرانے اشراف آسن اُتے بیٹھیاں نویں لوک اگوانی دیاں راساں سانبھن دا۔ ایہہ ہتھیار سی نویں لوک مُرت نوں زروالاں بھوئیں والاں نوکراں کسیاں دی نویں بھائی والی دے لاہے سر موڑن دا۔ باتشاہی بولی دی لکھت نے ملقت نوں تے جو پوہنا سی پوہیا۔ اصل تے اوہنے حاکمی دیاں نویاں جُڑ اُبھردیاں دعوے داراں نوں آپنے حق شفعے دا پک کرایا۔

جتھاں کَل پردھان ہووے اُتھاں ہر نواں جمیاجی درجے بندی تے آپا دھاپی دے گھُمڑای پلدا اے۔ سو ساری عمر تھن ٹُٹ ای رہندا اے۔ اوہدی تھُڑی تھُڑکی ہستی ساری عمر آپنے ان ڈِٹھے بج کجن لئی درجے بندی تے آپا دھاپی دا اوہلا ای پئی لبھدی اے۔ اوہ تاہیوں جیوندا اے جے خلقت کنوں رنت نویکلا تھیوے۔ رنت رنت خلقت کنوں آپنا آپ بچاوے۔ اوہ محل ڈھونڈ ھیندا جیوندا اے تے مقبرے ڈھونڈ ھیندا مردا اے۔ پنجاب وچ باتشاہی بولی دی لکھت محلاں تے مقبریاں دی ان تھک بھال اے۔

انگریز راج وچ نویں پرچار وسیلے نکلے۔ چھاپہ' سٹیج (کدیں تھیٹر دی کدیں جلسے دی)' فلم' ریڈیو۔ درباری مشاعریاں وچ لکھن والی واج سٹیجاں تے چڑھ کوکی' ریڈیو فلم وچ وڈّمی۔ سونے دے پانی نال سنگھاریاں کتاباں وچ بجن والے کالے لیکھ چھاپے چڑھ کے خلقت دے سرتے سوار ہو گئے۔ نویں پرچار وسیلیاں دی موہ نے راج بولی سکھن تے ورتن دے سواد نوں نواں تڑکالایا۔

انگریز گئے تاں اشراف جیہڑے لوک اگوان آہے لوک حاکم بن گئے جلسیاں جلوساں وچوں لوکاں دیاں موڈھیاں اُتے سواریاں ٹُریاں تے گورنمنٹ ہاؤساں وچ جا لتھیاں۔ باتشاہی لوک راج بن گئی تے باتشاہی بولیاں لوک راج دیاں بولیاں بن گئیاں۔ جدوں باتشاہی آزاد اسلامی حاکمی دے پڑدے اوہلے ہو بیٹھی تاں باتشاہی بولی دے سارے سواد آزاد اسلامی ملک دی قومی زبان دے سرناویں پچھے لک گئے۔ نوکریاں نکلیاں۔ کاروپار کھُلے۔ گھراں زمیناں دی لُٹ پئی۔ حاکماں دی رہتل دی خشبو

جیہڑی اگے نصیباں والیاں لئی ہوندی سی جنی کھتی نوں آون لگی- ہر کوئی آپنا بچی پچھوکڑ دھون لئی حاکم رہتل دی وگدی گنگا وچ چبھی مارن نوں اُتاولا ہو پیا- بال پرانے ہنڈائے دبیل آپے دے بال نہ رہے- نویں آپنائے حاکم آپے دے بال تھی گئے- اوہناں نوں راج بولی بُلا کے اساں آپنے مندے دبیل پچھے نوں تُرت طلاقیا تے رلکدا حاکم اگا دیا ہیا- لوک بولی چھڈا کے اساں بالاں نوں عاماں دی تر کی بھیڑ وچوں کڈھ لتا تے راج محل دیاں پوڑیاں چڑھن والی نہاتی دھوتی لائن وچ لا دتا- نویکلا اگا آپناون لئی نویکلا پچھا آپناونا پوندا اے- بولی وٹاون والیاں سوّلے بھا پچھا وٹالیا- چیتا وٹالیا- پیشاں سلواراں پا کے مولوی غنیمت دھموڑیاں دی مار توں باہرے ہو گئے- آب آب کردیاں سپاہی پُتراں نوں پنڈاں والیاں کوکے کولے کھول دتے-

بولی اصلاوی اے تے پہریواوی' تت ست وی تے نشان وی- سو باتشاہی بولی باتشاہی ویہار دا ہتھیار وی اے تے اشتہار وی- ایہہ نمانیاں نوں رنستا کر کے گُنگ دام بنا کے ڈاڈھیاں اگے رنواندی وی اے- تے اُتوں اوہناں نوں پلوسدی وی اے- اوہناں نوں بھرم پاوندی اے بئی تسیں چج تے گُرھت والے ہو گئے او- لوک بولی وی تاں ای لوک بولی اے جے اوہ حاکم میل دے ویہار دا پورا توڑ بنے: جے اوہ لوکائی نوں اتت ست پرتاوے' جے اوہ لوکائی نوں آپو وچ جوڑے تے حاکم میل کنوں نکھیڑے' حاکم میل دی ریت پرتیت تھیں اوہدے لاگ دے جادو تھیں خلقت نوں چھٹکارے- حاکم میل تے ہر حیلے آپنا لاہا پالنا ہوندا اے- آپنا ویہار رکھنا ہوندا اے- جے لوڑ پوے تاں اوہ لوک بولی دے ناں اوہلے وی باتشاہی بولی والے سوادمان سکدا اے- ناں لوک بولی دا ہووے تے ادھو شدھ لفظالی باتشاہی بولی دی رہووے- یاں لفظالی لوک بولی دی ہووے تے پرچار حاکم میل دی ریت پرتیت دا- نعرہ لوک بولی دا ہووے تے لاگ حاکم میل دا- لوک بولی دی اجیہی ورتوں لوک تت کولوں نکھڑ کے نرا نشان بن جاندی اے حاکماں دی خلقت نوں بھُلاوے پاون دی نیت دا- ایہہ لوک بولی دی ورتوں رہندی ای نہیں- جیویں باتشاہی بولی وچ لوک تت پرچاریا ونجے تاں اوہ لوک تت رہندا ای نہیں-

مغلاں ویلے حاکم دریاں مخمل پا کے ای حاکم اکھواندے سن- انگریزاں ویلے اکڑے کالر تے ہیٹ سُوٹ حاکمی دا پہریوا بنے- جدوں لوک اگوائی کرن لئی مغل

اشرافاں دا وارث بݨ وکھاناں پیا تاں ہیٹاں سُوٹاں دی تھاں شیروانیاں تے قراقلیاں بج گییاں (انج شیروانی انگریزی نیل کوٹ نوں وی اکھ مار لیندی آہی۔) اج حاکم میل لئی ضروری اے جو آپݨے آپ نوں اصلوں لوکاں وچوں دسے۔ لوک رہتل دا جم پل بݨ وکھاوے۔ سو شیروانیاں لہہ گییاں تے عوامی سُوٹ پے گئے۔ (اُتھن جھگے نوں حاکمی کرواݨ لئی "سوٹ" تے آکھناں ای پیا)۔ وت عوامی سُوٹ اُتے شرافت دی فتوہی چڑھی۔ حاکم دا پہریوا پہریوا نہیں ہوندا اوہدی نیت دا کج ہوندا اے۔ (یاں اوہدی نیت دا ننگ آکھ لئو۔ کجݨ ننگ ای ہوندا اے) جے حاکم لنگیاں دی حاکمی کرݨ لئی ننگا وی ہو کھلووے تاں اوہدا ظاہر ننگ اوہدے اصل ننگ دا کج ہوسی۔ حاکم میل دا پہریوا کوئی وی ہووے اوہدا وکھرپ تے اوہدے حاکم میل ہووݨ وچ خلقت دی کمائی آپݨے پیٹے پاوݨ وچ ہے۔ اگے ایس وکھرپ اُتے وکھرپ دا ای سنگھار ہوندا ہا۔ کیونجے اگے حاکمی حق آہا رب دیاں اوتاراں دا۔ ہُݨ خلقت حاکمی اُتے آپݨا حق جتایا اے تے ہُݨ وکھرپ نوں سانجھ دے اُچھاڑ نال کجناں پوندا اے۔

دکھ تے اکھ

پچھے جہے "ماں بولی" وچ اک کتاب دا اشتہار آیا۔ "دکھ من رکھیوں' لکھائی چھپائی ... ھیا۔ مُل ڈُوڈھ سو۔"
سوچیا۔ پنجابی کتاباں تے خلقت دے پڑھن سُنن جوگیاں ہوندیاں نیں۔ "ماں بولی" والیاں ایس کتاب وچ ضرور کوئی تھوڑ ڈِٹھی ہونی اے جیہڑا اینوں ڈُوڈھ سو والیاں اگے ڈاہون دی کیتیو نیں۔ مُڑ سوچیا' نہیں ماں بولی والیاں ہشیاری کیتی اے۔ ڈُوڈھ سو والے کوئی کتاباں پڑھدے پھردے نیں اوہناں تے دکھ ویکھنی اے تے ڈُوڈھ سو جھاڑ دینے نیں۔ سگوں اوہناں کول دکھ و یکھن دی وی کیہڑی ویہل اے اوہناں تے جد سُنیا بئی کوئی پنجابی کتاب وی ڈُوڈھ سو جوگی ہو گئی اے تے اوہناں دا بڑا مَن ای نہیں رکھیا جانا رالاں وی وگن لگ پینیاں نیں۔
"ماں بولی" والے آپنے ولوں ہشیار تے بنے نیں پر ہین بھولے دے بھولے ای۔ بیبا پہلوں "ماں بولی نوں کوئی ڈُوڈھ سو والا چاء کے کھولسی تاں ای اندروں تُہاڈا اشتہار وی پڑھسی۔ جے ڈُوڈھ سو والیاں نوں کتاباں ویچنیاں جے تاں "ماں بولی" دا مُل وی ڈُوڈھ سو ای رکھو۔ اُتھاں والیاں نال یرانے لاونے ہوون تاں بوہے اُچے کراونے پوندے نیں۔ تے اجکل دے ڈُوڈھ سو والے تاں ہوئے ٹرکاں جہازاں والے اوہ تاں بوہے اوہ منگدے نیں جیہڑے آپنے آپ سواری دے میچے دے ہو ونجن۔
سو ہُن ڈوڈھ سو والیاں دا وارا اے (ہو سکدا اے ایہہ لیکھ تہاڈے تائیں اپڑے تے ڈُوڈھ سو ڈوڈھ ہزار ہو چکیا ہووے) ہُن اسیں ایہو ای آکھ سکنے آں بئی کوئی ویلا ہا جد پنجابی کتاباں خلقت دے پڑھن سُنن جوگیاں آہیاں۔ کوئی پنجاہ ورھے پہلوں دی گل اے ہر نکے وڈے شہر وچ پنجابی کتاباں چھپدیاں آہیاں۔ لہور شہر وچ کشمیری بزار کتاباں دا گڑھ ہا۔ اِک پاسے سٹیشن دوجے پاسے لاری اڈا۔ تھاں تھاں توں بپاری آونے۔ اوہناں سینکڑیاں دے حساب کتاباں بنھ

کھڑنیاں۔ کتاباں اوہ جیہڑیاں مییں محمد صاحب دسیاں نیں۔

شاعر بہت پنجاب زمیں دے ہوئے دانش والے
کافی باراں ماہنہ جیہناں دے دوہڑے بیت اجالے
بکناں جوڑ کتاباں لکھیاں قصے ہور رسالے
کیہدھر گئے اوہ سنگ محمد کر کر دیکھ سنبھالے

ایہہ سودا پیسے ٹکے وِکنا۔ ایہہ نہیں بئی پیسے ٹکے خلقت کول وادھو آ ہے۔ بس شوق والیاں جوڑ جاڑ کے کتاباں لے لینیاں آپ پڑھنیاں تے سنگیاں بیلیاں نوں واچ سناونیاں۔ کتاباں دی دکھ ساد مرادی ہوئی نہ جِلد نہ اُچھاڑ۔ کاغذ اخباری تے لکھائی چھپائی گزارے جوگی۔ چھپاون والے آپ ای ویچن والے ہوئے کتاباں سولیاں ہونیاں تے گا ہکی چوکھی۔ چھپاون والیاں پیسے ٹکے ویچ کے خرچہ وی کڈھنا۔ پرچون والیاں دی پتی وی دینی تے آپنا منافع وی رکھنا۔ ایہہ چھپواک خلقت دی گاہکی نال ای جُڑے ہوئے آہے جد پنجاہ ورھے پہلوں خلقت دی گاہکی ٹٹن لگ پئی تے ایہہ وی ٹُٹ کے کیہدھرے ہور جا جُڑے۔

خلقت دی گاہکی جُڑی کیویں تے ٹُٹی کیوں۔ ایس گل دا باریک ویروا وار (تاریخ) دی باریک پُن پڑچول منگدا اے۔ کرن والے کرسن جد کرسن پر اکدو موٹیاں گلاں نال رل بہن جوگا ڈھوں تے اسیں وی ڈُھکا ای سکنے آں۔

کیہدھر گئے اوہ سنگ محمد کر کر ویکھ
سنبھالے

مییں ہوراں لکھن والیاں دا سنبھالا کیتا۔ سانوں پڑھن سنن والیاں دا سنبھالا کرنا پے گیا اے۔ پر پڑھن سنن والے لکھن والیاں نال تانے پیٹے وانگ ہوندے نیں۔ سو آو گل اوتھوں ای توریئے جتھوں مییں ہوراں توری آہی۔

اول شیخ فرید شکر گنج عارف اہل ولایت

فرید اول اے۔ اوہ ساڈی اجوکی لوک ریت دا موڈھی اے۔ تے کیتا فرید کیہ لِکھت سوّلی کر چھڈی۔ ایڈی سوّلی جے لوکاں دے اصلوں نیڑے تھی گئی اوہناں دے اندر لہہ کے اوہناں دے مُونہوں بول پئی۔ اوس ویلے اوہ دی سن جیہناں دی لِکھت اَت مہنگی آہی۔ خلقت دی پُہنچوں باہری۔ ایہہ مہنگی لِکھت شاہی

حضوری وچ جمی' سنہریاں سیاہیاں نال لکھی' مملاں کم خواباں وچ ولھیٹی گئی۔ صندل دیاں ریہلاں اُتے تھمی تے لعل جواہریں ٹکی۔ ایس خلقت نوں دوروں چمکارے مار کے آپنی دکھ راہیں موہن دا ٹل پا لایا تے جیہڑے جی خلقت وچوں چار اکھر پڑھے ہوئے آہے اوہناں دیاں اکھاں اگے شاہی نوکری دا جلوہ جگایا۔

پہلدی ایہہ لکھت خلقت دی کمائی تے ای آہی۔ خلقت دی کمائی' واہکاں راہکاں کمیاں دی محنت مالے مسول راہیں شاہی خزانے چڑھنی۔ ایس کمائی نال جتھے شاہی لشکر پلنے منصبدار تے اہلکار پلنے۔ اوتھے رلکھتاں لکھن والے شعر جوڑن والے وی پلنے۔ کم باتشاہی ایہناں کولوں دو لیندی آہی۔ اک تے ایہناں دربار سجاونا باتشاہ دامن پر چاونا۔ رلشکدیاں عطر ریڑیاں لفظاں نال باتشاہی انیر نوں چانن' باتشاہی کوجھ نوں سوہن بنا کے دسنا۔ باتشاہ نوں وکھالنا بئی رزیاں تلواراں اسواراں والیاں فوجاں ای تیرے کول نہیں لفظاں دے لشکر' علم ہُنر دے ہتھیار وی تیرے اشارے تے تیار کھلوتے نیں۔ دوجا کم ایہناں لکھیاراں دا ہا خلقت نوں وکھالنا بئی شاہی دربار ای علم ہُنر دا گھر جے۔ علم ہُنر باتشاہ دی چاکری رِوچ ای پلدے نیں۔ باتشاہی نوں سلاہون ای رعلم ہُنر دی رسکھر اے۔ سو آؤ آپنے پڑھے لِکھے دا مُل پواؤ۔ آپ لشکو تے باتشاہی دی رلشک وی ودھاؤ۔ پاء پڑھیاں دے من وچ کُنڈی پے جانی۔ بئی حیلے وسیلے اُپر اُپڑیئے ساڈی رلکھت نوں وی بھاگ لگن ایہہ آپ وی دُکھ کنڈھے تے ساڈا وی مُونہہ دھوائے۔

باوا فرید ہوریں پاء پڑھے نہ آہے۔ آپنے ویلے دیاں علماں ہُنراں دی گھنی سار آہی نیں۔ چاہوندے تے سرکارے دربارے چڑھ بہندے شاہی شیخ سدیندے۔ پر اوہناں ہیٹیاں نمانیاں نال لڑ جوڑیا۔ خلقت وچ بہہ کے خلقت دے آپنے گھڑے ورتے بول جوڑ سار کے شاعری بنائی۔ سمجھو خلقت نوں دسیو نیں بئی آپنی کمائی آپ کیویں ورتیدی اے۔ خلقت واستے آپنی بولی مانن دا' آپنی بولی راہیں آپنے وسیب نوں سمجھن دا ڈھو بنایا۔ آپنی سکت دا مونہہ وکھایا' آپنی ہستی دی سنبھال کرائی۔ تے جد خلقت آپنے وسیب دی بتر آپنی اکھیں ویکھ لوے نالے آپنی سکت نوں آپ سنجان جاوے تاں اوہ ڈاہڈیاں نوں پچھان وی سکدی اے اوہناں اگے ویہروی بکدی اے۔ ڈاہڈیاں دی ڈاہڈ نوں ٹھل وی سکدی اے۔

ڈاہڈ و یتر ے ویہار نوں اُتھلن تے وی تُل سکدی اے۔
باوے فرید آپنی لکھت ایڈی سوّلی کیتی بئی اوہنوں مانن لئی خلقت نوں خرچ خرچنا ای نہ پوے۔ ایہہ لکھت لوکاں چتیں سنبھالی تے پیڑھیو پیڑھی ورتائی۔ اینویں نہیں سوا دو سو ورھے مگروں بابے نانک ایہنوں آپنی کر کے سنبھالیا تے خلقت وچ ایہہ کے مُڑ نویاں کیتا تے اوسے سوّلے بھامڑ جنی کھنی نوں ورتایا۔ فرید دی ریت نانک نویں کیتی' دمودر تے مادھو لال حسین نویں کیتی' باہو' بُلھے شاہ تے وارث شاہ کول اپڑی۔ قادر یار' سچل سرمست تے خواجہ غلام فرید تائیں اپڑی تے اُتوں انگریزی ٹھانے وی آپڑ پئے۔ تے اوڑک میں محمد صاحب نوں ریت دا سنبھالا کرنا پے گیا۔ جیویں کوئی بھاجڑ بھنڈیا آپنا رہیا کھہیا وست ولیوا گن گن ویکھدا اے۔

فرید ریت والے لوکائی دے اندر رہے۔ لوکائی نال اِک ہو کے رہے۔ رہن نوں تے مگرمچھ وی پانی وچ ای رہندے نیں۔ خلقت وچ خلقت نال اِک ہو کے رہن ایہہ ہوندا اے جو خلقت دی پیڑ آپنے اندروں بولے۔ آپنی سوچ آپنے اُلیل لوک پکھ نال اکٹر کیتے ونجن۔ فرید ریت والیاں آپنا لکھیا بول کے گا کے لوک نوں سناونا۔ گل خلقت نال سانجھی کرنی۔ خلقت اوہناں دیاں بولاں وچ آپنی ورتی سنجاننی پرکھنی تے ایہناں بولاں نوں آپنی گھڑت آپنی سرجنا سمجھنا' آپنی ہر ویلے ورتن ورتاون والی گھڑت۔ قوالاں راگیاں ڈھاڈیاں آپنی کلا راہیں لکھیاراں دے بول نویں کرنے۔ بولاں وچ اُتر کے اوہناں نوں سنگیت جُونے جوالنا تے میلیاں سنگیاں داریاں وچ پڑ بنھ کے خلقت نوں ورتاونا۔ آپنیاں شاگرداں نوں پیڑھیو پیڑھی ایہہ سنگیت بدھے بول سکھاونے۔ وِت والیاں اگوں ایس سنگیت وچ نویاں کاڈھاں کڈھیاں۔ شاعراں آپ سنگیت کاراں نال رلنا' سنگیت بناون وچ وی تے ورتاون وچ وی۔ کمیاں ہالیاں چھیڑواں گھرہستاں آہرے لگیاں وی ایہہ سنگیت ورتنا تے ویہل ویلے وی۔ بولاں دیاں رمزاں وی گولنیاں پرکھ پرچول وی کرنی۔ بولاں اُتے بول وی بناونے۔ نویاں واریاں سر نویں معنے وی اُسارنے۔ تدوں لوک بولی وی لکھت مُڈھ مدرسیوں پڑھیاراں دے ساہمنے آوندی آہی۔ فارسی سکھلائی دیاں مُڈھیلیاں کتاباں لوک بولی وچ ہوندیاں سن۔ جیہڑے مولوی منشی

کاتب بن کے مدرسیاں وچ لکھاون پڑھاون ۔ بھندے سن اوہناں نوں لوک بولی دی لکھت دا آسرا لینا پوندا ہا۔

جدوں کاغذ دی ورتوں ودھی تاں لکھتاں دے اُتارے وی عام تھئے۔ شوق والیاں من پسند شیواں کاتباں کولوں لکھوا رکھنیاں اگوں ہور تاں آپ ساد مُرادے اُتارے کرلینے۔ اُتاریاں نوں لوکاں سنگتاں وچ بہہ واچنا۔ کیں شوق والے پڑھ کے پکا لیندے آہے۔ تے اگوں پڑ جوڑ پئے سُناوندے آہے ہیک نال یاں چھڑا بول کے۔ بول کے سناون والیاں دی ریت وکھری ٹُری۔ مُبلیاراں سیتراں بیتڑیاں نال واراں قصے کافیاں ڈھولے کھیڈ وکھاونے۔ معنیاں بارے گل دی توری۔ لفظاں رمزاں دا ویروا وی کرنا۔

سو چھاپہ آون توں پہلوں لکھت دی لوک ریت نے سینکڑیاں ورھیاں دی گھال پاروں لوکائی وچ آپنا گھر بنا لیا ہا۔ یاں انج آکھو بئی خلقت نے حاکم ویہار نال سینکڑیاں ورھیاں دے ٹکراء راہیں لکھت دی لوک ریت اُساری تے لوک ریت دے پسار پرچار پاروں جنی کھنی لکھیار تے سنیر تھئی۔ شہراں گراواں وچ لوکائی کول ونووں ہتھ لکھیاں تے مونہہ زبانی پکائیاں دا اِک وڈا رتنت ودھنہار بھنڈار آہا۔ لکھت دی بولی دا سبھا لوک ریت دے پسار پاروں پورے دیس وچ گھٹ ودھ اِکسار تھئی گیا ہا۔ لہندا رنگ ای پردھان ہا۔

چھاپہ آیا تے کتاباں دیاں وپاریاں نوں اِک وڈی گاہکی لوک بولی وچ دی حاضر دِسی۔ وپاریاں وچوں کیں آپیں لوک ریت دے وجری آہے کشمیری بزار لہور دے ملک فضل دین وانگ۔ سو لوک بولی دیاں لکھتاں چھاپے چڑھ کے وِکن لگ پئیاں۔ چھپواکاں سردا آہر کرکے پرانیاں لکھتاں دی بھال کیتی۔ حاضر لکھن والیاں نال ٹھیکے کیتے۔ انھویں صدی مُکدیاں چنگیاں ماڑیاں کتاباں چوکھی گنتی وِچ چھپ کے لوکاں کول اَپڑ گئیاں۔

پر انگریز پنجابے چھاپہ لاون نہیں سی آیا۔ اوہ تے آیا سی اتھے آپنا راج ٹھوک کے پچھے آپنے دیس دیاں مِلاں لئی سستا کچا مال ڈھوون تے آپنے گھڑے مال لئی نویں گاہکی بناون۔ ایس دوہرے کم لئی لوڑ سی خلقت نوں قابو کرن دی تے آپنی مرضی سِر کم تے لاون دی۔ سو دابے تے لالچ دا پسار پساریا گیا اِک تگڑے

سنگھنے تے باریک راج پربندھ راہیں۔ ایہہ پربندھ خلقت نوں ورتایا وچولے میل نے۔ وچولے کجھ پرانیاں حاکماں دی رہند آہے کجھ نویں اُٹھے' کجھ اِتھاویں کجھ ہندوستانوں انگریز نال آئے۔ وچولے آپوں وی دابے تے لالچ دے مارے ہوئے سن تے خلقت لئی دابے تے لالچ دا نشان وی سن۔

وچولے میل وچ زمیندار ساہوکار وپاری نِکے وڈے سرکاری نوکر نویاں کسباں والے جیویں وکیل ڈاکٹر سارے ای آہے۔ وچولیاں دی رہتل اوہناں دا ورتارا خلقت نوں ڈراوندا وی ہا تے ریجھاوندا وی۔ خلقت وچوں جے کسے دے دل وچ سُکھالیاں ہوون دا خیال آوندا ہا تے وچولے میل دی رہتل دا لشکارا بن کے آوندا ہا۔ بولی رہتل دا موہرلا انگ ہوندی اے۔ اوہدی پچھان وی ہوندی اے تے اوہدے اندر لے تت دا وسیلہ وی۔ لباس وی ہوندی اے تے وجود وی۔ انگریز پربندھ دی بولی ایس پربندھ نوں پالن والی نویں پڑھائی دی بولی انگریزی آہی یاں اُردو۔ ایہناں بولیاں نوں آپناون ای وچولے میل دا ہوون سی۔ وچولے میل وچوں جد کجھ ڈھائیاں انگریز نال کھیہہ دیس لئی ازادی رکھن دا سوچیا تے اصلوں اوہناں انگریز حاکمی دی تھاں آپنے میل دی حاکمی بناون دا ای سوچیا' لوکائی دے سِر تے چڑھ کے آپ راج کماون دا۔ انگریز رہتل دی ٹکر تے اوہناں جیہڑی دیسی رہتل دا جھنڈا چایا اوہ پرانیاں حاکماں دی رہتل آہی۔ مغل راجپوت موریا باتشاہی دی رہتل۔ انگریزی دی تھاں اوہناں فارسی بھری اردو یا سنسکرت بھری ہندی آپناون دی کیتی۔ سو وچولے میل دی اگوائی ہیٹھ جیہڑیاں لہراں ازادی دیاں چڑھیاں اوہ ایہناں بولیاں راہیں چڑھیاں۔ خلقت وچوں جیہڑا وچولے میل دی اگوائی ہیٹھ ازادی دی لڑائی لڑن ٹُریا اوس وچولے میل دے رہتل مہاڑ قبولے اوہناں والے بولی انگ اپنائے۔ آپنے اندر خلقت والی ہستی نوں اُنڈیاں کرکے اوہدے اُتے وچولے میل والی ہستی سوار کرلئی۔

نویں پڑھائی نویں سائنس تے مشینی اٹکل دا' بندے تے جگ بارے نویں سُرت دا بوہا وی آہی۔ ایہہ بوہا وی سرکاری بولیاں ای لنگھاوندیاں سن۔ لوک بولی ایس پڑوں باہر رکھ کے بجّی کر دِتی گئی آہی سو نویں سُرت نویں علم لئی خلقت کنوں دوری ضروری تھی گئی۔ آپنی بندیائی کنوں وجوگ ضروری تھی گیا۔ نویں

طاقت تے نویں سُکھال لئی نویاں نوکریاں تے نویاں آہراں وچ جُٹن لئی آپئی ہستی نوں نویاں گزاں نال میچن لئی نویاں سرکاری بولیاں نال سانگا جوڑن تے لوک بولی نال آپنا ڈھردا سانگا مار مکاون ضروری تھی گیا۔ وچولا میل لوک بولی دی کھور دی گُڑھتی چیٹ کے اُٹھیا۔ انھیویں صدی مُکدیاں ایس میل دیاں کیں پیڑھیاں پل کے سرکار وپار کسب پڑھائی سیاست تے رہتل دے پڑ مَل بیٹھیاں سن۔ اُردو انگریزی کتاباں دی مانگ ایہناں ولوں دِنو دن پئی ودھدی آہی۔ اُردو انگریزی لِکھت تے چھپت دا چنگا موکلا موگھا کُھل چکیا ہا۔ جس لہور وچ میاں محمد صاحب "سیف ملوک" دی چھپوائی واستے آ کے بیٹھے آہے اوس لہور وچ انجمن پنجاب دے اُردو مشاعریاں داوی وجکرا ہاتے موہرلے پوچ دے اردو شاعراں دیاں غزلاں ایتھوں ڈاک راہیں دِلی دیاں استاداں کول وی اپڑن لگ پیّاں آہیاں۔ سو جیہڑے ویلے پنجابی کتاباں دی چھپوائی دی لہر اُبھری اوسے ویلے اُردو انگریزی پڑھاکاں دیاں لوڑاں دا روڑھ چھپواکاں نوں پیروں کڈھن لگ پیا۔ اوہناں نوں اُردو انگریزی کتاباں دی ودھنہار مہنگی تے سوکھی گاہکی جُڑن لگ پئی۔ کتاب جوڑاں تے سودھ کاراں دیاں نویاں تیار تے ترکھیاں ڈھانیاں رَل گییاں۔ سکولاں کالجاں دے خلاصہ کار آپ بوہے آن بیٹھے۔ چھپواکاں تھوڑا پر مہنگا چھاپ کے چوکھی کمائی دا راہ وی ویکھ لیا۔ سو لوک بولی نال اوہناں دا ہج وی گھٹن لگ پیا۔ لوک بولی دی چھپوائی ہولی ہوندی گئی۔ چھپواکاں دا موہرلا پوچ جس لوک بولی دا کم وڈیا ہاوَت وی کجھ نہ کجھ آپنا کیتا پالی آیا۔ اگلا پوچ نویاں سکولاں دا پاس (یاں فیل) بولی وانجھے وچولے میل دا پالیا ہا۔ اوہنوں ماں بولی دی چھپوائی میہنا بن گئی۔

اُج وی چھاپہ لوک بولی دا بوہتا بھلا نہ کر سکیا۔ چھاپے لوک بولی دے بہتے نویں پڑھاک نہ بنائے۔ نویاں پڑھیاں نوں تے لوک بولی ول آونا ای موت سی۔ لوک بولی دیاں چھپیاں اوہو رِگھندے جیہڑے اگے ای لوک بھنڈار ورتیندے آہے۔ جیہڑے گاکے کھیڈ کے سناون والیاں دی بھنی بھندے آہے سگوں ایہہ ہویا جو چھپی کتاب کول ہوون نال سنیراں دا سناون والیاں نال سبندھ ڈِھلا ہوون لگ پیا۔ چھپے دی نویں آدر کنیں مُنّے دا اگھ مارن لگ پئی۔ لکھیار راگیاں واریاں ولوں کنڈ کر کے چھاپے واستے لِکھن لگے۔ سانبھے لوک بھنڈار دا مُل گھٹن لگ پیا۔

لوکائی دی نویں طاقت بنی کوئی نہ تے پرانی گھسن لگ پئی- نواں ست سوما پھٹیا کوئی نہ تے پرانے سُکن لگ پئے- خلقت دی آپا سنبھال ریت نوں ڈھا لگ گئی- ایہدے نال لکھت دا سبھا وی وٹن لگ پیا- رمز سیتر والا وارث شاہی جھٹ کھوٹا ہو کے "اصلی تے وڈی ہیر" دا لمکاء بن گیا- پر ایہہ گل وکھری نیہہ منگدی اے سو پھیر سہی-

وچولے میل دی نِت پسردی پڑھالی نے سوکھے چھپواک وی کھلارے تے تِرکھیاں لکھیاراں دے پور وی کڈھے- نویں سلاہتا نویں مشہوری دے مُٹھے- وچولے میل دی منظوری اوہدا تھاپڑا ایہناں دی ہستی دے نکاء لئی ضروری ہا- ایہناں دی ہستی دا نشان چھپی کتاب آہی- اوہ پھب کے پھبدی مہنگا مُل متھے تے لاء کے ہٹی چڑھدی تے وِکدی تاں ای ایہناں دی ہوند پُگدی- کتاب دی دکھ ای کتاب دا اصلا ہو گئی- گاہک ریجھاون دی سکت ای اوہدا تت تھی گئی- جیویں حاکماں دے کنڈے اُتے ٹکن وچولے میل دا اصلا سی تے اوہدے فلسفے اوہدے وچار اوہدیاں دکھاں اوہدیاں گاہک ریجھاونیاں سن-

لکھیاراں لئی وچولے میل دا تھاپڑا گھٹن دے ہور موکلے راہ وی نکل آئے' تھیٹر فلم' ریڈیو (تے اخیرلی ٹی وی)- وچولے میل دی مشہوری تے سلاہتا دا کم ہا (پیسے دے نال نال) اک نویں میں اُسارنی جیہدے وچ خلقت نالوں ترُٹّے سانگے دی رہند کھوہند لکائی جا سکے اوہدی بو ماری جا سکے- سو وچولے میل وچ دُھمن تے وِکن لکھیاراں دی اندرلی لوڑ بن گیا اک انموڑ چھک جیہڑی اِندریاں نال جا جُڑی آہی- ایہنوں بجھن نکھیڑن مر کے جیون والی گل آہی-

جدوں وچولے میل وچوں کجھ نویاں پڑھیاں نوں جگت اُتھلارے دیاں لہراں ہلونیا تے لوک کجھ آپنا کے نویں جوُنے جمن دی لوء لگیونیں تاں لوک بولی دل مونہہ کیتونیں تے گواچا لوک سانگا بھالن دی کیتیونیں- پر اوس گھڑی دی ورلیاں نوں ای بنی بناتی اُردو انگریزی ہستی ونجاون تے چڑھیا بزار چھڈن دا جیرا ہویا- بہوں اجیہے آہے جیہناں اوکھے سوکھے لوک بولی دا لڑ پھڑتے لیتا پر تھوڑے چر پچھوں ای موقع ویکھ کے آنے بہانے ہتھوں تِلکا چھڈیا- نعرہ اوہ ہمیش لوک پکھ دا ای ماری آئے- آپنے توں اُچیرا اُتھلار وی اوہناں کسے نوں نہ منیا- لوک بولی

دا ناں وی رنت مونہہ بھر بھر کے پا لیو نیں۔ ڈھائی گھڑیاں لوک بولی دا پلہ چھوہن نوں رگنیوں وی ہمیش۔ پر آپنی اندر لی لوڑ اگے بے وس آہے۔ لوک بولی دا سانگا لوک پکھ دا راہ مرکے جیون ہا سو قبول نہ سکے وچولے میل دی دِتی ہستی تج نہ سکے۔ جیوندے موئے ہو گئے۔ جیہناں ہس کے ایہہ ہار دیا ہی لوک بولی راہیں لوک پکھ سنجاتا اوہناں مڑ جیون ول مونہہ کیتا۔ پر ایہہ سار آوندیاں آوسی ہئ رزا لوک بولی وچ رلکھن ای لوک پکھ نہیں۔ لوک پکھ اے لوک سانجھ راہیں لوک ٹرت دی مڑ اساری۔ خلقت نال رل کے اوہدے ڈھٹھے گھر دی مڑ اُساری۔

لوک ٹرت دیاں پرانیاں لیہاں دی بھال تے نویاں لیہاں دی کاڈھ لوکائی وچ بہہ کے ای تھی سکدی اے۔ جیہناں نویں جُونے جیونا اے خلقت وچ مڑ جم کے ای جیونا اے۔ وچولے میل دیاں لوڑاں مڑ مڑ اندریاں نوں ہتھ پاوندیاں نیں۔ شکل وثاء کے راہ بھلیندیاں نیں۔ آہندیاں نیں۔ تُساں سچے تے سُچے او۔ پر ویکھو نہ۔ آپنی گل سناون مناون لئی چالو رنگ ڈھنگ چھوڑ دیسو تاں تہاڈی گل دا مُل کیہ رہسی۔ تہانوں سُنسی کون۔ ڈاہڈیاں نوں ہراون لئی اوہناں نوں پہلوں ریجھاون پسماون دی لوڑ اے۔ سو وچولے سوجھواناں والی دکھ بناؤ اوہناں توں وی ودھ ملوک تے نہاتے دھوتے بن کے وکھاؤ۔ اول تے لوک بولی دی گل ڈاہڈیاں دی بولی وچ اوہناں دیاں گُراں گراماں اندر رہ کے ای کرو۔ جے لوک بولی ورتنی ای جے تاں اوہناں دے رنگ رنگیج کے ای ورتو۔ کتاباں و پچنیاں جے تے اونویں لشکا سجا کے اوتنیاں ای مہنگیاں چھاپو جتنیاں اوہ چھاپدے نیں۔

لوک ریت دے دیدواناں دا لوک بانا لاء کے دِھنگیاراں دے ویڑھے نچن دِھنگیاراں نوں سکھاوندا اے۔ اوہ تے چاہوندے ای ایہہ نیں جو لوک ریت نوں آپنے پربندھ ہیٹھ کر کے لوکائی کولوں نکھیڑ کے آپنی مُٹھ وچ جھپیٹ کے ماریا ونجے۔ نالے ایہنوں آپنے من پرچاوے لئی ورتیے نالے خلقت نوں وکھائیے کیوں بئی ہُن دسو اسیں تہاڈے وچوں ہاں کہ نہیں۔ بئی اسیں تہاڈے سچے اگوان جو ہوئے۔ جیہڑیاں شیواں تہاڈے کول مٹی وچ پیاں رُلدیاں سن اسیں سنگھار کے شوکیساں وچ ٹکا دتیاں نیں۔ باہرلیاں مُلکاں وچ اوہناں دا مُل پوادتا اے۔ باہرلیاں نوں اوہناں دسنا ہوندا اے بئی تُسیں سرکار نویاں سواداں توں رجے بیٹھے

او- تھانوں پرانے رِ سرے سادیاں سواداں دی ٹوہ رہندی اے- اسیں آپنی ریت وچوں ڈھیر سارے سواد تھاڈے جوگے سانبھے ہوئے نیں جے ایہناں نوں نویاں کرو تے آپنے جگ پسرے کاروپار وچوں کوئی جُوٹھا بیہا ساڈی جھولی وی پا گھتو- اسیں آپنیاں لوکاں دے موہرلے جو ہوئے سرکار- ساڈے بِنا اوہناں نوں کیہڑا تھاڈے لاہے رسروگن جوگا کریسی-

لکھت بھاویں لوک پکھوں ہووے لوکائی دی آپنی جمی جُوڑی ہووے جیہڑے ویلے ڈاہڈیاں دی مرضی دی پُشاک پوا کے اوہناں دے سیج (سٹیج) اُتے چاڑھ دتی جاندی اے- تاں شے ای ہی تھی ویندی اے- فرید بُلھا وارث تد تائیں لوک ریت نیں جد تائیں خلقت وچ بہہ کے پڑھیندے نیں- خلقت نوں خلقت دی کھُسی سکت دا جانو کریندے نیں- خلقت دے بھُنجال اوہدے بانہہ بیلی بندے نیں- ڈاہڈیاں دیاں شیلفاں دی سجاوٹ تھی کے اوہ لوک ریت نہیں رہندے- لوک رِیت شعر نہیں شعراں دی ورتوں اے- بنت نہیں ٹورا اے- وست نہیں ورتارا اے- ٹی وی ریڈیو توں اشتہاراں اُتے دھوڑی کھنڈ بن کے صُوفیاں وچ سجے کسبی مُلاراں دیاں نقلی بکھاں وچ بجھ کے' سرکاری تھاپڑے نال منائے دیہاڑاں دیاں منظور شدہ تقریراں وچ رِجت کے فرید بُلھا وارث ڈاہڈیاں دے دیہار دا تروڑ نہیں رہندے اوہناں دے گھڑے دی مچھی بن ویندے نیں- خلقت دی اوس کھٹی وانگ جیہڑی خلقت ہتھوں کھس کے خلقت وریاں دی جمع جبھہ تے راس بن گئی اوہناں دے سُکھال دا سودا اوہناں دی حاکمی دا ہتھیار بن گئی-

مُکھن والے پُچھدے نیں:

ٹھیک اے جی لوک بولی دی لکھت ساڈی سستی چھپنی چاہیدی اے پر ساڈی سستی چھپے تے وِکے کیویں- دکاندار ادھو ادھ پتی منگدے نیں- جے چھپواک نِری لاگت ای لوے (تے لکھیار کجھ نہ لوے) تاں وی کتاب دا مُل لاگتوں دُونا تے رکھنا ای پوندا اے- رِجتنا مُل ودھ ہووے اوتنا ای دکاندار دا لاہا ودھ ہوندا اے- سستیاں کتاباں دے ویچن دی اوہنوں کوئی کاہل نہیں ہوندی- اوہ سستیاں پچھانہہ دھر کے مہنگیاں گاہکاں دے موہنہ ہیٹھ کریندا اے- ایہہ وی اوہ جاندا اے جو لوک بولی دے نھینھ گاہک ٹانویں ٹانویں ہوندے نیں ایڈی سوڑی تے مٹھی گاہکی لئی

اوہ آپنا ویلا تے تھاں کیوں ونجائے۔ اوہ مہنگیاں تکن والیاں نوں سادیاں سستیاں وکھا وکھا کے آپنا اگھ کیوں مارے۔

ٹھیک اے جی تُسیں موئیاں سامیاں نوں نہیں پڑھاونا چاہوندے آپنیاں کتاباں نہ پڑھاؤ۔ پر جیہنوں خلقت آہندے او اوہ ہُن رکتھے ہے۔ لکھاں مُونہیں شہراں ول لگی آوندی اے۔ کوئی واراں قصے واچن والے ڈھولے جوڑن والے راس دھاریئے راگی رِزق مگر شہریں وڑدی ایس خلقت نوں لوک ریت دے مونہہ لاون جوگے نہیں ہے رہے۔ ایس بھیڑ تائیں لوک بولی دی لکھت ہُن کون اپڑاوے۔ ٹھیک اے مہنگی ایہناں پڑھنی کوئی نہیں۔ پر سستی ایہناں جوگی جے کوئی چھاپے تے ورتاوے کیویں۔ ورتاوے تے پڑھاوے کیویں۔ جے کوئی ایسے کم لگ ونجے تے کھاوے رکتھوں۔

ٹھیک اے جی۔ ٹی وی ریڈیو زر زور والیاں دے ہتھ ٹھوکے سہی خلقت لئی افیم سہی۔ پر ہُن کروڑاں ہماتڑ ایسے افیم نوں بیٹھے چُنگھدے نیں۔ کیہ اپا اے ایہدا تہاڈے کول۔ جے اوتھوں دو بول لوک ریت دے لوکاں دے کنیں پے جاندے نیں تے خبرے کوئی بھلا ای ہوندا ہووے نیں۔ تہانوں سوڑ کیوں پیندی اے۔ پنڈ گراں چک وستیاں ڈھوکاں جھوکاں ہُن سبھ شہر دی مار وِچ نیں۔ جے اوہ شہر دے ودھا ہیٹھ بِدھیاں نہیں گیاں تے شہر دی ورتن دے مونہہ تے آ ای گیاں نیں۔ پنڈ ورتن ہُن وکھری ورتن کوئی نہیں ہے رہی۔ پنڈ دا رزق ہن شہر دے ویہار نال بدھا پیا اے۔ سو پنڈ رہتل وی شہر دی رہتل دا پرچھاواں بن گئی اے۔ جیہناں شہر ویہاریں رزق کماونا اے شہری رہتل نوں مہنہ مارنا اے اوہناں سکولاں اخباراں اشتہاراں نوں ای ٹی وی ریڈیو نوں ای مُرشد منّنا اے۔

دسن والے دسدے نیں:

زوراور رو لوک بولی دی ورتوں' لوک ریت وچ رسن ناں اے اِک وکھرے ویہار دا اک وکھرے وسیب دا۔ نیا فرعوناں گھر ای موسا پلدے نیں۔ پر اوہ فرعونی کرن نہیں فرعونی دا تروڑ کرن پلدے نیں۔ جے لوک بولی ٹھانیوں لاگو ہوئی اے جے لوک ریت "نیلام گھروں" پرچاری جائی اے تاں ایہہ دِھنگیار ویہار دا جوڑ ہوسی تروڑ نہیں۔ لاگو ہوون دا وکھرا رنگ پرچار دا وکھرا ڈھنگ ای تے تروڑ

اے۔ نواں رنگ ڈھنگ کڈھن ای تے کم اے تروڑ والیاں گوچڑے۔ نویں رنگ ڈھنگ دی اگدوں ہتھی شکل کوئی نہیں۔ تے جیہڑے اِک نسخے دے نہ پھُرن تے ڈھیریاں ڈھا بہن اوہناں گل نہیں سمجھی۔

پُچھن والے:

تقریر چھڈو۔ تُساں گل ٹوری آہی۔ "ماں بولی" والیاں نوں بولی مار کے۔ دسو اوہ ستیاں کتاباں کیویں چھاپن تے کیویں ورتاون۔

دسن والے:

وچولیاں دے آسرے چھڈو۔ سِدھا خلقت نوں بوہڑو۔

پُچھن والے:

کیویں؟

دسن والے:

سنگتاں جوڑو۔ خلقت نال، جِتھے دی اوہ ہے، جُڑ بیٹھو تے وچارو۔

پُچھن والے:

کہن سوکھا اے کرن اوکھا اے۔

دسن والے:

؟

کیہدی روح تے کیہدی غذا

مُغلاں ویلے پنڈ گراواں وچ گاون وجاون والے وڈیریاں بھوئیں وال گھراں دے کمی ہوندے آہے۔ ہوراں کمیاں ہار ایہناں ڈوم مراسیاں دا لاگ وی جدی پُشتی ہونا۔ بھوئیں وال ججماناں دے نال ڈوم مراسیاں دیاں وی پیڑھیاں تُرنیاں۔ دینہ دیہار ایہناں ججماناں دے ریتل سوہلے جس تے واراں گاونیاں۔ آپنیاں وڈکیاں دے جوڑے بول اوہناں دیاں دسیاں سُراں تالاں وچ الاونے۔ نویں پیڑھی دا بیان آپ جوڑ گنڈھنا۔ مرن پرن تے وی ایہناں وڈکیاں دے جوڑے رسم ریت دے گاون سُناونے۔ ریت سیانے ہون پاروں ڈوم مراسی ججماناں دے اصلوں نیڑے ہوندے آہے۔ ساک سبندھ وچ ایہناں ای ججماناں ولوں ویکھ پرکھ کرنی تے گل تورنی۔ ہور باریک کاجاں وچ سُنیہے پتر دا کم وی ایہناں کرنا۔ زنانے وچ سگھڑ مراسناں ای چودھرائیاں دے گجھے کم نبیڑنے تے بھیت سنبھالنے۔ واڈھیاں اُتے ہوراں سیپیاں وانگ ڈوم مراسیاں نوں بدھا ان وی ڈھینا تے دینہ دیہار اُتے، مرن پرن اُتے ریتل لاگ وی جُڑنا۔ ہر ویلے دی نیڑ پاروں جوٹھا لتھا تے لبھنا ای کدیں کدائیں انعام وی لبھ جانا۔ پر ہر ویلے دی نیڑ کدیں مہنگی وی پے ونجنی تے سائیاں کدے نکی موٹی گل توں مونہہ وٹ بہنا تے بعضے ویلے پولے وی کڈھ مارنے۔

مالکی وال ججمان ہوراں کمیاں وانگ سگوں ہوراں کمیاں نالوں ودھ ڈوم مراسیاں نوں گھر دے بندے آکھدے آہے۔ پر ہوراں کمیاں وانگ ای اوہناں نوں پورا بندہ سمجھدے نہ آہے۔ کمی دی ہستی مالک دی دات آہی۔ اوہدا جوٹھا لتھا۔ مالک نال لاگ توں چھٹ کمی دا کسب ہا سو ہینا سمجھیا جاندا ہا۔ اوہدی محنت مالک دی درتوں توں باہر بے مُلی تے کوجھی آہی۔ کسبی دا کسب مالک دی سیوں باجھ اک میہنا اک بج ہا۔ مالک محنتی دی کرت ہنڈاوندا ہا پر کرت وان نوں چھکن جوگ کر کے ای کول رکھدا۔ ان سبھ توں مہنگی سبھ توں ودھ لوڑیندی وست آہی۔ سو ان اُپجاؤ، بھوئیں پانی تے پشواں دے مالک ای وسیب وچ بھارو آہے۔ سبھناں محنتیاں دی محنت دا مُل مالکی والیاں دی سیوا صدقہ ای آہا۔ ڈوم مراسیاں دی محنت تے کوئی ہنڈن سار دست

بن کے ظاہرا دسدی وی نہ آہی۔ سو مالکاں دی نیڑ ماندیاں وی ڈوم مراسی ہوراں کمیاں سیپیاں کولوں ہولے تے نیویں رگیندے آہے۔ مالکاں دی نیڑ پاروں ہوراں کمیاں سیپیاں اوہناں نوں ویہلڑ تے جھولی چک سمجھنا۔ اوہناں دی سُوجھ نوں وست گھاڑ نال جُڑی نہ ہوون پاروں پھوکی چترائی تے پلا کی سمجھنا۔ پر کیہ مالک تے کیہ دوجے کمی، سبھناں دے چیت وِچ کسے اوہلی نکرے ڈوم مراسیاں ولوں اِک گُنجھا ڈروی ہوندا ہا۔ اک ان گولی آدروی ہوندی آہی۔ کارن ایہدا وی ایہو آہا جو ڈوم مراسیاں دا کم وست گھاڑ نال جڑیا ہویا نہ ہا۔

ڈوم مراسیاں دا کم ہے ای کوئی نہ۔ ایہہ اصلوں کھیڈا اے۔ جیہنوں ویہی کم ونڈ تے میل ونڈ نے کم بنا کڈھیا اے۔

ڈھروں خبرے کم کوئی آہا ای نہ۔ کرن تھیون سبھ کھیڈا ای آہی:

سبھ کھیڈ کھیڈ گھر آوندی

پر جدوں لوڑاں دا بھار تے کھلار ودھیا تے ڈنگ ٹپاون توں ودھ کھاہد اپاونی سیرٹنی پئی تاں اپاو نہار وکھرے ہو گئے تے سا نبھن ور تاون ہار وکھرے۔ سا نبھن ور تاو نہار مالک تھی گئے تے اپاو نہار اوہناں دے بانھے۔ بانھیاں دی کرنی کھیڈ نہ رہی۔ اوہدے وچوں من مرضی دا رس نکل گیا تے باندھ دی کُرتن رہ گئی بانھیاں دی کھیڈ محنت بن گئی۔ ہڈاں دی پیہہ۔ اوہناں نوں جیوندیاں رکھن والی تے جیوندیاں رکھ کے مارن والی۔ کھیڈ سکت ہُن نری مالکاں دے لیکھے لگ گئی۔ بانھیاں لئی کھیڈ کم بن گئی تے مالکاں دا کم کھیڈن ہو گیا۔ پر کھیڈ مالک وی نہ سکے۔ بانھیاں نوں بنھی رکھن کم تے لائی رکھن آپ اک کرڑا کم آہا۔ جیہنے مالکاں دے چیت وچ کھار' چنتا' مکر' کرودھ تے ہینکڑدیاں ڈو نگھیاں لیہاں کڈھیاں۔ ایہناں لیہاں توں باہر نکلن اوہناں دے وس نہ رہیا۔ اوہناں دی بے انت کھُل بے انت باندھ بن گئی۔ سواد سدا بے سوادا تھی گیا۔

کھیڈ پھُل ہے سانجھ دا سانجھ دے بھرواس دا۔ سبھ دے اک ورگے ہوون دا' اِک مِک ہوون دا' ہَر وِچ ہَر دے واس دا۔ بندہ میلاں وچ ونڈ یجیا تے آپو آپنے لاہے پاروں جنی کھنی اک دوجے نالوں اصلوں نکھڑ گئی۔ ہر ہر کنوں اوبھڑ تھی گیا تے کھیڈ سکت سُک گئی۔ جیون پھوک ہو گیا۔ ہُن کھیڈ لفظ دا مطلب ہور ہویا۔ کھیڈ اوہ

ہوئی جیہڑی کم نہ ہووے- جیہدے نال کوئی ورتن وان وست نہ اُپجے- انج سمجھو بئی جیون آہردی جمی جائی جیون آہر نال دُھروں ویاہی کھیڈ سکت جیون آہر نوں طلاق کے نویکلی ہو کھلوتی- کم دی سوکن کم دی شریک- ہُن کھیڈ دا مُول ہو گیا ہندے نوں کم کولوں ہٹاون- اِک نکمی ان اُپجاو رُجھ وچ لاون- کم کامیاں 'کمیاں نوں بنھدا ہا- اوہناں دی آپنی کیتی نوں اوہناں کولوں اوپریاں کریندا ہا- اوہناں دی آپنی کیتی اوہناں دے سر تے ای آن تُلدی آہی- اوہناں نوں بنھی رکھن لئی کامے دی محنت ای اوہدی وَیرن تھی گئی- سو اوس آپنے بچالئی کھیڈ دے دَسے نکم دا لڑ پھڑیا- واج دی کھیڈوی کامیاں دا نکم آہا- ا جیہیاں واجاں جیہڑیاں کے کم نہیں آوندیاں بندے دے اندروں سانجھ دے سُتے سواد ہلوندیاں آہیاں- اوہدے اندر بھرواس دے گواچے سُکھ دا چیتا جاگ پیندا- اوہنوں اچنبھا لگدا- ایہناں نکمیاں واجاں دی کھیڈ نوں کامے کھُل سنیہا جاتا- آپنی مکدی ہستی دا دارو' آپنے رب دا الاء-

پر وسیب وچ کم دی باندھ ای رب آہی- کم نوں اصلوں تج کے ٹکر کتھوں جُڑدا' سو کامیاں آپنیاں ہتھاں پیراں نوں کم دی باندھ وچ جوڑی رکھیا تے نالو نال نکمیاں واجاں دی کھیڈ راہیں آپنے چِت وچ کھُل سواد دا دُھوں وی دُھکھائی رکھیا- اوہناں باراں بیلیاں وچ مالکاں دے مال نوں ونجھلیاں دی چھوہ نال چاریا- چرخیاں دیاں جگراتیاں وچ سُراں دیاں پُونیاں کتیاں- سیپ دی گھاڑ دے کھڑکار نوں سُر سواد تے تال وچوں لنگھایا- کیتی دا پھل سانبھن والے جیہناں کھیڈوں وجوگے کم دی باندھ نوں وسیب وچ رب بنا کے ٹھوکیا آہا' کامیاں دے ایس گجھے کھُل الیر کولوں ڈرے- اوہناں گاون وجاون نوں شیطانی فعل آکھ کے بھنڈیا- کامے کامیاں آپ وی آپنے اندر لی ایس رب دی واج کولوں کدیں کدائیں ترٹھ کے ایہدے تے شک پیا کیتا متے ایہہ ساڈا رزق ای کُھاوے-

ہولی ہولی مالکاں نوں کامیاں دی ایس کھُل دا راہ مارن دا داء بھیا- اوہناں نکم نوں کم بناون دا اپرالا کیتا- اوہناں گاون وجاون دا مُل پا دتا- سُروالیاں' ونجھلیاں ڈھولاں والیاں وجریاں نوں چُن کے آکھیا ایہو تہاڈا کم ہے- ایہو تہاڈی سیپ ہے- تسیں ایہو کسب کماؤ تے ایہنوں ساڈی چودھر وڈیاون لئی لوکائی اگے ساڈی ساکھ بناون لئی ورتو- وجریاں جاتا نالے ج نالے وَنج' نالے آپنا کھل سواد مانسان تے نالے

مالکاں دا گھر پورا کر کے رِزق ولوں نچنت ہو ونجساں- ایہہ نہ جاتو نیں ہئ گاون وجاوݨ کُھل سواد تے دیندا آہا کھیڈ ہوون پاروں- مالکاں دی وگار دا توڑ ہوون پاروں- جِن جد گاون وجاوݨ مالکاں دا دِتا کم بن گیا' مالکاں دی غلامی دا وسیلہ بن گیا تاں اوہدے وچوں وی کُھل سواد اُڈ گیا تے اوہدی تھاں اوہو باندھ مجبوری دی گڑتن آگئی-

ہولی ہولی گاوݨ وجاوݨ دا کسب مالکی ریت دا انگ بن گیا- کسبی گُنی مالکی دا گہنا بن گئے- جیڈا وڈیرا مالک دا کھلار ہوندا اوہنوں اوسے میچ دے کسیاں نوں بوہے بھاوݨ دی لوڑ ہوئی- چودھریاں دیاں ڈیریاں توں چوتُویں کسبی شاہی منصب داراں امیراں دیاں حویلیاں وچ بجے- اوتھوں جیہڑے باتشاہ دی نظرے چڑھے اوہ شاہی دربارے وَنج سجے- آہو' سجے- کیونجے شاہی دی پوری ہتر ای سجاوٹ تے وکھاوے رسر آہی- طاقت دا' دولت دا' سوہݨ دا گُݨ دا وکھاوا- ایسے وکھاوے راہیں خلقت دیاں دلاں وچ باتشاہی دا رعب تے آدر جمدا ہا- گاون وجاوݨ والیاں سجاوٹی درباری بانے پا کے ٹھمناں تکمیاں نال جُسہ سجا کے نوکری تے حاضر ہوونا- اتھے پھر باتشاہ ملکہ دیاں روز دیاں رُجھاں نال پھبدا سنگیت چھوہنا' موسم تے ویلے نال ٹھکدا- باتشاہ دی آوا جاوی نوں نقاریاں اُتے ون سونے ٹھیکیاں راہیں ہوکنا- رنت چلدیاں رسماں ریتاں نال سجدا سنگیت جوڑ کے ہر ویلے دی شاہی پروہنچاری وی بھگتاوݨی- شاہی کنیزاں دی سکھلائی وی کرنی- باتشاہزادیاں نوں گُن دیاں رمزاں دا جاݨو کرنا- رسم ریت دا لاگ وی لینا' انعاماں نال گھروی بھرنے' بعضے ویلے جگیراں تے مافیاں وی ڈھیمیاں تے لم سلمے خطاب وی- گائیکاں وجنتریاں شاہی امیراں والی رہت ہنڈاوݨی-

شاہی نوکری وچ تاں ناواں تے ڈھیر آہا تے ٹوہروی گھݨی- پر نال ای ات دی چنتا تے کھاروی آہی- ہر ویلے ساز تے واج نوں سان تے لا کے تیار رکھنا پوندا ہا- ویہار دے بدھے آہراں لئی وی تے دوجیاں کسیاں نال بھڑن لئی وی- شاہی گُنی تاں ای آپݨی تھاں تے رہ سکدا ہا جے اوہدے ساہویں اوہدے جیہا کوئی ہور نہ اُٹھے- کیونجو نوکر دی ہار مالک دی ہار آہی- شاہی گائیکاں وجنتریاں نوں ہر ویلے پِڑ وچ لہن دی تیاری رکھنی پوندی آہی- ہر ویلے نویاں پرانیاں شریکاں دا دھڑکا رہندا ہا- (شاہی ہاتھیاں پہلواناں شاعراں تے سنگیت کاراں دا اکو رولا آہا)- نوکری دی سانبھ واستے

کسب دی سانبھ کرنی پوندی آہی۔ سُر تے لے وچ' واج تے ساز دی تیاری وچ ات باریک کاڈھاں کڈھن دا جتن کیتا جاندا ہا تے ایہناں کاڈھاں نوں بھیت بنا کے شریکاں کولوں لُکایا ویندا ہا۔ شریکاں کولوں کیہ آپنی اولاد دیاں راساں ہتھ وچ رکھن واسطے اوہناں نوں وی ایہو دسیا ویندا ہا بئی پُتر واہے لکھ داء دسن والے ہن سواکھاں نیویاں ای رکھو۔ شاگردی اول تے گھروں باہر کڈھی ای نہ جاندی ہئی جے بگانے پُتر کھیڑے ای پے جاون تاں اوہناں نوں ساری عمر لئی غلامی کرنی پوندی آہی۔ رنگی جیہی گل سکھن لئی ورھیاں بدھی پانی بھرنے تے بالن ڈھونے پوندے آہن۔

نوکری دے پواڑے نے کسبی نوں کرڑی دُبدھا وچ جکڑ دتا۔ کسب وکھاون ای اوہدا رزق ہا۔ پر کسب وکھاون وچ ای رزق دے کھُسن دا دھڑکا ہا۔ سو وکھاون اک رنگ دا لُکاون بن گیا۔ ایس دُبدھانوں ویہار من کے ہنڈاون والے ات پر تدار تے چتر تھی جانے۔ پر دُبدھا دے شکنجے وچ سوڑے چین والیاں وچ اک کمل جیہا آوینا۔ کوئی وِرلے اجیہے وی ہونے جیہناں نوکری دے ویہاروں ای مُونہہ موڑ کے فقیر ہو ویتا۔ وڈکیاں دی واریاں بدھی باریک کاڈھاں دی کھٹی پلے بنھ کے نتائیاں نمانیاں وچ جا رلنا۔ آپنے گن نوں مڑ اوہناں دی کھیڈ سکت نال جوڑنا۔ کسبی دا کم مڑ کھیڈ بننا تے اور ُامیاں نال کھیڈ سانجھ راہیں مڑ کھل سواد چکھنا۔ اجیہیاں ویہار نابر گُنواناں دا ویہار نابر شاعراں نال جوڑ جڑُنا' نانکاں نوں مردانے رلنے۔ مادھو لال حسین تے بُلھے شاہ دی' سچل تے لطیف دی شاعری سنگیت بن کے باراں تے بزاراں وچ ہُلنی۔

گھڑیالی دیو نکال نی
اج پی گھر آیا لال نی
انہد واجا وجے شہانہ
مطرب سگھڑا تان ترانہ
بھلا صوم صلات دوگانہ
مدھ پیالہ دھن کلال نی

انہد اوہ واج اے جیہڑی وچھڑیاں دی سنج توں باہری اے۔ ایہہ واج لال دے گھر آون تے سنیندی اے' جد نت دا وجوگ مُکدا ہے' جد دوج آ منیت بندی

ہے۔ پر ایہہ عجیب گھڑی اے۔ ملاپ انندوی مکھرتے ہے۔ مڑ وجوگ دا دھڑکا وی آخراں دا ہے تے ایس دھڑکے توں سدیویں چھٹکارے دی تانگھ وی۔ انہد واج دی ٹکرتے گھڑیال دا واج ہے۔ وصل رین دیاں حداں اُتے وچھوڑے دے دُکھاں دا پہرا ہے۔

دُکھ دلدر اُٹھ گیا سارا
مُکھ ویکھاں تے عجب نظارا
رین ودھے کائی کرے پسارا
دن اگے دھرو دیوال نی

دن کم کار دی باندھ دا ویلا ہے۔ گھڑیال دا واج وی اوسے باندھ دے نیڑے ڈھکن دا ہوکا ہے۔ لال ملتی والی ویہل دے مُکن دا۔ اُجاڑاں وچ گھڑیال نہیں کھڑکدے۔ گھڑیال وسیبے پر بندھ دا نشان ہے جیہڑا ہر میل دے بندے نوں اوہدی وسیبی ہستی دا چیتا کریندا ہے۔ جیہڑا کامیاں نوں کم تے سدیندا ہے تے راجیاں نوں راج تے۔ گھڑیالی سرکاری تنخواہیے ہوندے نیں۔ اوہناں نوں کون نکالے۔ گھڑیالی ہرتھاں مکے پئے نیں اوہ مُبھے شاہ دے چت چیتیوں کیویں نکل سکدے ہن۔ اوہ اوہنوں انہد واج دے کھل انند وچوں وی میل بند وسیب دی مار و باندھ دا کھڑاک سناوندے رہن۔ ایسے پاروں بلھا گھڑیالی نوں آپنی اچرج کُھل دا چس چکھا کے اوہنوں کم چھڈن لئی ویہار بھنن لئی ونگاردا ہے۔

گھڑی گھڑی گھڑیال بجاوے
رین وصل دی پیا گھٹاوے
میرے من دی بات جو پاوے
ہتھوں چانے گھڑیال نی

سو انہد واج اوہ واج ہے جیہڑی گھڑیال دی واج دی شریک ہے اوہدا تروڑ ہے۔ تے اوہناں نوں ٹیوندی ہے جیہڑیاں آپنی ویہار بدھی ویہار گھڑی میں دے کلاوے وچوں نکلن دا مُبلہ مارن۔ اجیہے جی آپے ای انہد واج دے بناونہار تے آپے ای سُننہار ہن انہد واج پلوپل پئی ٹُنیندی اے۔ تے جتی کھنی نوں پئی اُ یلدی اے نی آؤ وچھوڑنہار ویہار دا وارا مکاؤ۔ ایہدے مارو دُکھاں اگے آپنی کرنی دی اٹ

بھرم بھری رکھن دی سوڑ وچ کڑ بجے' ہردم بھرن بھس دے ڈر وچ بدھے۔ پر کوئی وِرلے اوہ وی ہوئے جیہناں نوں ایہہ سوڑ تے ڈر دی جال روگ جاپئی۔ روگ دی رِرک نے روگ دی سنجان دئی۔ اوہناں نوں سہی ہو گیا ہئی ساڈا مان تران تے شاہی مان تران دا پرچھاواں ہے تے شاہی مان تران آپ صدقہ ہے دھگانے سیر لوک کمائی دا۔ نالے اوہناں شاہی مان تران دے ہیٹھو ہیٹھ محلاں دے اندر نت چلدی دغے مکر تے کھار کھور دی سیاست کولوں ہو ویکھئی۔ اوہناں نوں دِسنا ہئی شاہی ٹھٹھن ٹوہر دی' روپ سروپ دی ایہہ دنیا جیہدے لیکھے ساڈا کسب تے گُن لگا' وچوں کیڈی کوجھی تے کھوکھلی اے۔ اوہناں نوں شاہی نوکری قید جاپئی۔ اجیہی قید جیہدے توں کوئی چھٹکارا نہیں۔ کیونجو شاہی ویہار دیاں حداں توں باہر کوئی جوہ اوہناں نوں دِسنی نہ۔ اج وی گاون وجاون دا جیہڑا ڈھنگ واریاں بدھی اوہناں کڈھیا تے پکایا آہا اوہدی حاکماں دیاں محلاں توں باہر کوئی گاہکی نہ آہی۔ سو اک انمٹ چنتا اک بے ہاتھ دُکھ اچیت ای اوہناں دے اندر لہہ ونجئے۔ ایس چنتا تے دُکھوں چھٹکارا جے ہا تے کسب راہیں ہا۔ کم نوں کھیڈ بناون راہیں۔ سو کم دے ظاہر اوہلے اوہناں اک اندرلی کھیڈ رچائی۔ شاہی سوہلیاں دے پڑدے وچ آپنے دُکھ دی دُھوتی دُکھائی۔ ان گِنت رنگاں وچ آپنی چِنتا کھیڈی۔ پر سنگیت دا ایہہ تانا پیٹا اُنج کے بندا شاہی بانا ای ہا۔ ایہدی ورتوں ہوندی مُڑ شاہی محلاں وچ ای آہی۔ سو کھیڈ مُڑ کم بن دیئی تے دکھ چنتا دا کھوہ نِت پیا گِڑنا۔

مغل شاہی ٹھٹھن دا شاہی سنگیت کاراں نوں کوئی گھاٹا نہ ہویا۔ نواباں راجیاں دے درشنی دربار لگے ہوئے سن۔ اوہ آپنے آپ نوں انگریز دے باکے وی سمجھدے سن پر مغل دے وارث وی۔ دربار تے محل دا مغلیٹا اڈنبر بنائی رکھن وچ ای آپنے اصلی تے اصیل ہوون دی گواہی ملدی آہی نیں۔ ہر نواب راجے نوں ٹوہ رہنی ہئی چنگے توں چنگے گاون وجاون والے اوہدی حاضری وچ کھلوون۔ سو سنگیت دیاں گھرانے داراں نوں ایہناں ڈیریاں تے پرانا آدر پیا بلیا۔ سُکھال ہاریاں نوں سُکھال تے ڈھی گیا پر سوڑ والیاں دی سوڑ دی نالے آئی تے اوہناں دی کرت وچ ہیٹھو ہیٹھ پلی۔ اوہناں ظاہرا ریاستی عیش دے ماوے نال گھُماں پیاں وٹیاں پر اندروں آپنی اٹک پیڑ نوں نت نویں اُہج دی گُجھی کھیڈ وچ پیا رلایا۔

انگریزی زروال شاہی دی چھتر چھاویں نواں دیسی زروال میل وی جُڑیا۔ نویں دیسی وپاری پوند تے انگریز وپاری دے ہتھ ٹھوکے بن کے ٹُرے پر ویہویں صدی چڑھدیاں ایتنے جوگے ہو گئے جو آپنے بزار وچ آپنا سودا کُھل ویچن لئی جتن کرن۔ ہُن انگریز راج دا شکنجہ ایہناں نوں کجھ چُبھن لگا۔ انگریزی پڑھائی پڑھے سوجھواناں دیاں ڈھانیاں وی دیس وچ دیسی راج لئی خلقت دی اگوائی دا جھنڈا چا کے پڑ وچ نتر پئیاں۔ نویاں پڑھیاں انگریز دی رہت گُرھت تے پھڑی ای ہوئی سی۔ انگریز ساہمنے آپنی ہستی دی رڑک نے ایہناں نوں پرانی دیسی رہتل دی رہند کھوہند آپناون ول لایا۔ سنگیت نوں نویں سائنسی ڈھنگ نال سمجھن سکھاون دے آہر ہوون لگ پئے۔ سنگیت سکول کُھلے۔ کتاباں لکھیاں گئیاں۔ گھرانے وال گُنی تے اوہناں دیاں سکھائیاں بائیاں نواباں راجیاں دیاں رنگ محلاں توں نکل کے سیٹھاں دیاں تھیٹراں تے میوزک کانفرنساں وچ سٹیجاں مل بیٹھیاں۔

جدوں یورپ دیاں زروالاں جدی پُشتی باتشاہیاں مُودھیاں ماریاں تاں اوہناں وی آپنے تھیٹر گھر تے سنگیت ہال شاہی محلاں دی دکھ والے بنوائے سن۔ ہندوستانی سیٹھاں وی آپنے تھیٹر تے سنگیت ہال یورپی نمونے تے ساجے سوارے۔ کیونجو اوہ انگریز زروالاں ورگا ہوون دا سواد ماننا چاہوندے سن۔ پر جد آپنے وکھرے کاروباری لاہے دی سمجھ اُگھڑی تے رہت بہت وچ انگریز ورگے رہندیاں آپنا وکھریواں منن تے وکھاون دی سوچیو نیں۔ سو ولایتی تھیٹر گھراں تے ہالاں وچ دیسی راگ رنگ چس دیون لگا۔

تھیٹر گراموفون تے فلم نے دیسی سنگیت نوں ولائتی سازاں وچ اتار کے نویاں سینراں نوں موہیا۔ سنگیت دے ایس نویں ڈھنگ دی موہ بزی ولایتی سازاں پاروں نہ آہی۔ ولایتی پیش کاری پاروں وی آہی۔ نویں پڑھے آپنی رہتل دی رہند کھوند نوں ولایتی چڑھتل ڈھالے ڈھال کے آپناونا لوڑدے آہے۔ ولایتی طاقت دیاں رچھاں راہیں ولایتی علم دی و-تر راہیں آپنے آپ نال میل کرنا لوڑدے آہے۔ آپنے آپ نوں نویاں کر کے منن تے دل آہا نیں' جائے اسیں آپ رہندیاں اوہ ہو جائیے جو انگریز ہے۔ فلم تے تھیٹر نے' پر گراموفون نے اچیچا' نویں پڑھے نوں آپنی نویں نویکلی ہستی، دا سواد دتا ہئی اج رنگ محلیں کھیڈن والی واج میرے سرہانے پئی اے میں جد

چاہواں ایہنوں حکم دیواں۔ نالے گراموفون جیہا ولایتی رچھ دیسی گاون وجاون راہیں میرا ہو گیا اے۔ میری سیوا وچ آن کھلوتا اے۔ میں نویں پرانی دیسی پردیسی دو رنگاں دی حاکمی دی رلویں چس پیا ماناں۔ ایہہ چس کم دی کھیچل راہیں نہیں کھیڈ دی کھل راہیں آئی اے۔ ایہہ میرے من دی موج اے میری ازادی ہے۔ اج میری ہر توں انگریزی علم دے جادو داڈر وی لہہ گیا اے تے مغل قلعیاں دیاں اچیاں کندھاں دا وی۔ میں دونہاں دے اندر لہہ کے دونہاں دا سروپ بن گیاں۔ آپنے دیس وچ وسدی خلقت اتے حاکمی دا سچا حقدار۔

تھیٹر گھراں دا سج سجاء شاہی رنگ محلاں نوں پچھے سٹیندا آہا۔ گاون وجاون والیاں دا باناں' آسن' ہیسڑے وی شاہی حضوری والے آہے۔ خیالاں تے ٹھمریاں دے بول وی بہتے اوہو آہے جیہڑے درباری پیش کاری لئی گھڑے ہے۔ سنیر تے گنی دونویں سمجھو اک رسم راہیں پرانی شاہی رہت بہت نوں نویاں کریندے سن تے آپنے اتے آپ ای سچے شاہی وارث ہوون دی مہر لاوندے سن۔

گھرانے وال گنیاں نوں سمجھ لگ گئی آہی بئی اگوں ساڈی مالکی دی ڈور راجیاں نواباں دے ہتھ نہیں ایہناں وپاریاں سیٹھاں تے انگریزی حاکمی نوں پجدیاں نویاں پڑھیاں ہتھ اے۔ ہن ساڈا پڑ رنگ محلاں وچ نہیں تھیٹر ہالاں وچ بجھنا ہے۔ ساڈے مونہہ موتیاں نال نہیں بھرنے۔ گیت تے وکیاں ٹکٹاں نال بھرنے نیں۔ ساڈی پروانگی شاہی سراں دے ہلونے نال نہیں ٹکٹاں والیاں دی تاوڑی نال ہوئی ہے۔ پر نال ای اوہناں نوں ایہہ دی سار آہی جو ٹکٹاں تاوڑیاں والے وی سانوں باتشاہی رہتل دا نشان ای بنا کے ویکھنا چاہوندے ہن۔ ساڈے کولوں اوہو سواد منگدے ہن جو اسیں باتشاہواں نوں دیندے آئے ہاں۔ سو گھرانے والاں آپنے باتشاہی بچھوکڑ نوں ہور گھٹ کے پھڑیا۔ پرانے درباری ہیسڑیاں ریتاں سبھاواں نوں آپنے کسب دا انکھڑاواں انگ جاتا۔

گھرانے وال گنی پیڑھیاں بدھی شاہی کنیزاں تے نواباں راجیاں دیاں رکھیلاں نوں گاون وجاون دی سکھلائی دیندے آئے سن۔ ویاہیاں رانیاں بیگماں دا ساک "کم" بن ونجنا تاں باتشاہ لوکاں کنیزاں رکھیلاں نوں کھیڈ بناونا۔ ایہناں دے گاون نچن نوں ایہناں دی کھیڈ سکت نوں مالکی ہیٹھ کر کے باتشاہ لوکاں سمجھنا جاتے ساڈی

ہوون والی شے ہے- شاہی گُنی ہر ویلے ایہدی سنبھال وچ رہندا ہے- سمجھو خلقت کنوں دوری ای اوہدا ہوون اے- خلقت کنوں وچھوڑا ای اوہنوں آپنے آپ نال میلدا ہے- خلقت دے ساہ دی چھوہ نال اوہ جھوندا ہے- باتشاہ وانگ اوہ وی خلقت نال آپنے وچھوڑے نوں اُڑیاں سلاماں تے نیویاں نظراں راہیں مانڈا ہے-

ویکھو شاہی محل مقبرے میتاں کیویں بندے ہن- پتھر لکڑ دے رنگ چونے دے ان گِنت کاریگر کیڑیاں ہار آپنے کسب نوں ورھیاں بدھی گواں اُتے ٹنگی رکھدے ہن تاں ایہہ الوکار اُسردے ہن- پر اُسردیاں سار ای ایہناں الوکاراں دا لاگا محنتیاں دی محنت نالوں ٹُٹ کے باتشاہ دی طاقت نال جڑ ویندا ہے- اوہ باتشاہی رعب ٹوہر تے مان تراݨ دا نشان بن ویندے ہن نالے باتشاہ دی عقل سوجھ شوق سچ دا ہوکا- محلاں مقبریاں دے تے نیڑے خلقت ڈھک ای نہیں سکدی- جیہناں دی محنت ہر ایہہ اُسرے اوہ وی دوروں ایہناں دا درشن کریندے ہن- آپنی کرت نوں کوئی ہور ای وڈیری اچیری ہستی من کے اوہدے کولوں جھکدے تر-نہدے ہن- شاہی میتاں وچ خلقت دا رب اگے نیوݨ باتشاہی رُعب دی حضوری کولوں وکھرا نہیں کیتا جا سکدا- شاہی میت رب دا گھر گھٹ ہوندی ہے تے رب دے پرچھانویں دا گھر ودھیرے-

شاہی محل ماڑیاں ہار شاہی گنیاں دے دھرپد تے خیال وی بندے لوکائی دی ہزاراں ورھیاں دی کھیڈ سکت دا صدقہ نیں- پر درباری پیش کاری وچ اوہ آپنے ایس پچھوکڑ کولوں لڑ چھڈا کے شاہی گُنی دے گھرانے دی اوہدے شاہی مرتبے دی دین بݨ نکلدے نیں- خلقت نہ اوہناں نوں ٹُر سکدی اے نہ سنجاݨ سکدی اے- اوہ نرے باتشاہ تے باتشاہی امیراں جوگے ہن- جیہناں نوں حاکم ڈھانیاں دے نیڑے ڈھکݨ دی تانگھ ہے اوہ شاہی ادب آداب دے نال درباری سنگیت سُنݨ سلاہوݨ دا چج سکھنا وی ضروری سمجھدے ہن- سو شاہی گنیاں دا آدر ایس پاروں وی ہے جو شاہی رہتل دے اک اچیچے انگ دا علم نرا اوہناں کولوں ای مِل سکدا ہے- ایہو گل شاہی مؤرت کاراں تے شاعراں دے آدر پچھے وی ہوندی آہی-

شاہی گنیاں مالکاں دے ٹِکے دے پرچھانویں نال آپنا ٹِکا بناونا- درباری درجے دی بھُو نال آپنی میں نوں نت جھسنا- کسب تے ہوندا ای وکھاوا ہا- آپنی ہستی وی وکھاوا بن جانی- اوہناں آپ آپنی ہستی دے پیش کار رہ جاتا' ہر ویلے آپنی ہوند دا

آپنی موئی کھیڈ سکت مڑ جیوں پئی ہے۔ پر کنیزاں رکھیلاں بھاتے شاہی نوکری کھیڈ نہ
آہی کم آیا۔ باتشاہ لوکاں نوں کھڈاونڑ دا کم۔ نویاں زروالاں ایس شاہی کھیڈ دی
وارثی سانبھن واستے چکلیاں ول مونہہ کیتا۔ چکلے والیاں نویاں باتشاہواں نوں پرانی
باتشاہی کھیڈ دا سواد چکھاون کیتے پرانے گھرانے وال استاداں کولوں سکھلائی لیئی
ضروری جاتی۔ سو باتشاہی وارے والا نوکر کھڈاویاں دا نوکر کھڈاویاں نال پراتا ساک
زروالاں دے وارے مڑ جڑیا۔ رنگ محلاں دی ادھی وارثی تھیٹراں تے سنگیت
ہالاں نوں ملی تے ادھی کسبی کوٹھیاں نوں۔

نویں مالک باتشاہی پیسڑے دھارن دے باتشاہی کھیڈ دا سواد چکھن دے
چاہوان تے ضرور آہے۔ پر ایہناں دی کھٹی باتشاہی والی کھٹی نہ آہی۔ ایہہ
باتشاہواں ہار دھگانے یاں ریت دا پڑدہ پا کے واہکاں کامیاں دی کمائی نہیں سن
اگراہوندے۔ ایہناں ایہہ کیتا بئی کامیاں نوں فیکٹریاں وچ کم تے لایا تے اوہناں
کولوں ون سونیاں وستاں بنوایاں پر کامیاں نوں دیہاڑی محنت ساویں نہ دے کے
وستاں دی لاگت گھٹالیتی۔ تے وستاں لاہے سروپچ کے ماری دیہاڑی دا ٹل آپ وٹ
لیتا۔ ایہو مریجی دیہاڑی ایہو لاہا جڑ جڑ کے زروالاں دی موڑی بنی۔ تے ایسے موڑی
نال' محنتیاں دیاں دیہاڑیاں مار کے جوڑے مال نال اوہناں ہور کرخانے لائے' وپار
ودھائے تے ودھیرے کامیاں نوں کم تے لا کے ودھیرے اوہناں دی محنت ماری تے
آپنی موڑی دونیوں چونی کیتی۔ پرانی باتشاہی وی ٹھگی آہی تے نواں زروال دیہار وی
ٹھگی۔ پر نویں ٹھگی دا رنگ نواں آہا۔ ایہدے وچ پرانے رہتل لحاظ ملاحظے جوگی
بھوں تھاں نہ آہی۔ کسبی گاونڑ وجاونڑ والیاں نوں وی ایس گل دی سار آہی۔ سو
اوہناں وی پرانیاں باتشاہی پیسڑیاں نوں وچیا نویں کاروباری بچ نال۔ پرانیاں
ادب اداباں پچھے اوہناں نوں اک چنڈی ہوئی کاروباری بے لحاظی کھلیارنی پئی۔
اوہناں دے ورتارے وچ اچیت ای اک دوہر' اک بے پرتیتی رل گئی۔ کھیڈ کم
چروکنی بنڑ چکی آہی ہنڑ کم ٹھگاں دے ڈھائے چڑھ کے ٹھگی بنڑ گیا۔

جتنی سنگیت دی گاہکی ودھی اوتنی ای گھرانے وال سنگیت کاراں نوں شریکے
دی چنتا چنبڑدی گئی تے اوہناں دا سبھا سوڑا ہوندا گیا۔ کسب نوں بھیتڑ بناونڑ دی
جاچ تے اوہناں نوں پرانی آہی ہنڑ جتنی مانگ ودھی اوتنا ای اوہناں ہتھ گھٹیا۔ رکھن

والیاں تے سکھلاون والیاں وچ اک عجب کھچ تان دا ورتارا ٹُریا۔ کسی جنانی نے کدیں تے سوچنا ہئی جس بھاء وی اُستاد کولوں سکھیا جُڑے گھنو۔ پر نال ایہہ وی سوچنا ہئی گھٹو گھٹ خرچہ کر کے ودھ توں ودھ لاہا کھچو۔ استاد ہوراں نوں ایہہ وی دھیان ہوندا ہئی میرا رزق ایہدی گا ئکی نال بدھا پیا ہے' تے گا ئکی ایہدی تاں ودھنی اے جے میں ایہنوں دِلوں و بھوں سکھاواں۔ پر نال ایہہ چنتا وی ہوندی ہئی جے ایہہ سکھ ای گئی تاں متے میرے اثروں باہری ہو ونجے تے ایہنوں میری لوڑ ای نہ رہوے۔ ایہنوں دسو پورا ای تے سیوا جتنی گھن سکو گھنو۔ سکھن والی نے استاد نوں علم دا بھنڈار سمجھ کے سر تے وی بہاوناں پر آپنا لاگی جان کے جُتی تے وی لکھناں۔ ریکارڈ کمپنیاں فلماں تھیٹراں وچ وی کسبی گنیاں تے مالکاں وچکار ایہو جیہی کاروباری کھچو تان نت پئی چلی۔ (ایس کھچو تان دا نواں رنگ ریڈیو ٹیلی ویژن دیاں لاکڑیاں تے "آرٹسٹاں" دی واہ ورتن وچ دسدا ہے۔ لاکڑی قوالاں وچ پیر ہوندا اے۔ گاون والیاں وچ نواب تے گاون والیاں وچ مہا پنڈت وی تے تھیٹر دا مالک سیٹھ وی)۔

بادشاہی نوکری وچ جڑے سنگیت کار خلقت کولوں اوتنے ای پردکھے سن جتنے اوہناں دے مالک۔ بادشاہ لئی خلقت نوں ایہہ وکھالنا ضروری ہا ہئی میرا زور' میری دولت تہاڈی کمائی صدقہ نہیں۔ ایہہ ربی دات اے جیہڑی میری ذات اُتے میرے گھرانے دی ریت راہیں اُتری ہے۔ ہاں تہاڈی کمائی' تہاڈی ہوند میری ذات دا میرے گھرانے دی ریت دا سر صدقہ ضرور ہے۔ شاہی سنگیت کار وی سمجھدے ہئی عاماں دا سنگیت ساڈے سنگیت دا سوما نہیں۔ سگوں ساڈی ریت دا سر صدقہ ہے۔ ساڈی کیتی دا بھور چُور ہے۔ اوہدی وگڑی پنڈوری شکل داہے۔ عاماں نال اوہناں دا ساک اچیتا ہا۔ آپنی قید تے باندھ دی رڑک راہیں۔ ایہہ رڑک چیتے دیاں ہنیریاں پرتاں وچ دبیجی خواب خیال وچ شاہی گنیاں نوں آپنے گواچے ازاد اصلے دے جھولے وکھاوندی سی تے اوہناں دی کرت نوں عاماں دے ہڈ ورتے دُکھ سُکھ دی جاگ لاوندی سی۔ نوکری دی گجھی سوڑ اوہناں نوں خلقت اُتے ورتیندے کُھلے دھرو نال جڑیندی سی۔ پر ایہہ جڑت آہی اچیت۔ نوکری پال سنگیت کاراں نہ کدے ایہنوں گولیا تے نہ خلقت نال آپنا ساک سنجاتا۔

خلقت دی واریاں بدھی واج دی کھیڈ نوں کُھل دا جھوٹا کر کے کھیڈدی آئی ہے۔ پر آپنی کھیڈ سکت نال خلقت دا ساک وی ودھیرے اچیت ای رہیا ہے۔ سچیت

ہوندا وی کیویں۔ کھیڈ سکت نوں سنجانن دا مطلب ہا کم کار دی باندھ نوں کم کار دے وجوگ نوں سنجانتا۔ جیہدے پاروں' جیہدے وچوں کھیڈ سکت وکھری ہو نکلی۔ ایہدا مطلب ہا آپنی کھیڈلی ہستی نوں اصل ہستی منن۔ باندھلی ہستی توں نابر ہو ونجن۔ دھرو نوں جرن توں انکاری ہو ونجن۔ دھگانے ویہار نوں اُتھلیوں باجھ جیون نوں موت بجھن۔ واج دی کھیڈ نوں رانجھے دی وبھلی بناون دا مطلب ہا تخت ہزارے نوں چھڈن' وبھلی نوں رانجھیاں سیالاں کھیڑیاں نال نکھیڑ دا ہو کا بناون' ہیر نال اک ہوون دا وسیلہ بناون۔ پر اک تے ایہہ سنجان آہی اوکھی تے ڈراونی دوجے مالکی والیاں ایس سنجان دا راہ مارن دا ٹل وی ٹُھکواں لایا۔ اوہناں خلقت نوں سمجھایا۔ بئی جے اسیں تہاڈے کم دا مُل پا سکنے ہاں تے تہاڈی کھیڈ دا مُل نہیں پا سکدے؟ تسیں ساڈیاں حویلیاں داریاں وچ بہہ کے کھیڈو۔ ساڈیاں درباراں وچ سجو۔ ساڈے ریڈیو ٹیلی ویژن تے جگو۔ اسیں تہاڈی واج نوں ریکاڈاں کیسٹاں وچ بھر کے تہانوں مال مشہوری وٹ دینے ہاں۔ تہاڈیاں سازاں نوں موتیاں نال بھر دینے ہاں۔ تسیں پگھاں نوں ماوے لا کے ست گزیاں بنارسی پگاں بنھ کے پالکیاں وچ بیٹھو۔ سرکاری تمغے لا کے سرکاری خرچ تے باہرلیاں ملکاں دے دورے کرو تے اوتھے آپنی گاکی بناؤ تے ڈالر کماؤ۔

مالکی والے کامیاں دی کھیڈ سکت دا مُل پا کے اوہناں دی سوچنی نوں آپنے ورگا کر لیندے نیں۔ اوہناں نوں وسدے نیں بئی ایہہ کوئی کھیڈ نہیں ایہہ کم ہے۔ تسیں گنی او فنکار او آرٹسٹ او۔ گن فن آرٹ تہاڈی آپنی کاڈھ کرنی ہے کمائی ہے۔ تسیں ایہدے مالک او۔ مالکی ہوندی اے دوجیاں توں سوکھیرا تے اچیرا ہوون لئی۔ مالکی مال تے حاکمی دیندی اے۔ مال سوکھیرا کریندا ہے تے حاکمی اُچیرا کریندی ہے۔ مال حاکمی نوں تھمدا ہے تے حاکمی مال نوں۔ گاون وجاون والے نوں حاکمی دا چونگھا ملدا ہے مشہوری دے لارے راہیں۔ مشہوری اک انگ دی حاکمی ہے۔ ایہہ کسب دے مالک نوں دوجیاں بندیاں کولوں اُچیرا کریندی ہے۔ دوجیاں نوں کسب دے مالک اگے آپنی بے مالکی وکھاوندی ہے۔ اوہدے ہوون اگے آپنا نہ ہوون۔ دوجے اوہدے اگے نیوندے وی ہن تے اوہدے کولوں کھار وی کھاندے ہن۔

پرانیاں باتشاہواں' بھوئیں وال رئیساں گاون وجاون والیاں نوں گُنی آکھ کے مجلس بہا لیا۔ نویں زروال حاکم اوہناں نوں فنکار تے آرٹسٹ آکھ کے بزاریں بہا

وپچدے نیں۔ اگے باتشاہ دی مرضی نال مال مشہوری ڈھیندی آہی ہُن بزار دی گاہکی نال۔ مال مشہوری لیہو والا جیہناں توں اُچیرا ہوون لوڑدا ہے پہلوں اوہناں اگے نیوندا ہے۔ بزارے بیٹھا اوہناں دے پھیرے نوں سہکدا ہے۔

اجوکے زروال حاکماں کامیاں دی کھیڈ سکت نوں کسب بنا کے' فنکاراں تے آرٹسٹاں دی رملکھ بنا کے بزارے تے چا بہایا ہے۔ پر آپنی ایس کرتوت نوں سگواں انج ویکھن وکھاون اوہناں نوں وارا نہیں کھاندا سو اوہناں دے سیائے آپنیاں کتاباں وچ سنگیت دی وار نہیں پھولدے۔ وکھ وکھ واریاں وچ وکھ وکھ میلاں دی سنگیت ورتوں نہیں جاچدے۔ بس ایہو آکھدے نیں۔ بئی سنگیت روح دی غذا ہے۔ پُچھو کیہدی روح تے کیہدی غذا۔ بعضے ایس سودے نوں چکھنوں پہلاں ایہدا حرام حلال مُنڈے نیں۔ ایہدے وچوں ہندو مسلمان پانی وکھو وکھرا کریندے نیں۔ بعضے نیاریئے گاون وجاون دیاں وکھ وکھ ڈھنگاں نوں ویب دی وارتوں اڈ کر کے ایہناں وچ سدیویں معرفتی رمزاں پڑھدے نیں۔ خیال نوں مسلمان اُہج دس کے ایہنوں اُتلے دھڑ دی کرنی آکھدے نیں تے ڈھرپد نوں ہندو اُہج من کے بیٹھلے دھڑ دا پھل۔ (ایس جھگڑے وچ بیٹھلا دھڑ اصلوں ونجاون تے راضی جاپدے نیں)۔ ایہو جیہے سیائے پرانیاں سلطاناں امیراں دیاں قلعیاں باگاں محلاں دی بتر وچ وی تصوف دیاں رمزاں بھالدے نہیں تھکدے۔ ایہہ نہیں سوچیندے بئی سلطاناں امیراں دے گھلے گنبد تے اُچے منارے پہلوں اوہناں دے زوردا' لوکائی اُتے اوہناں دے دابے دا نشان ہن تے وت کجھ ہور۔ شاہی محل ماڑیاں دی بترو بتر وچ جو رمزاں وی آئیاں جتھوں وی آئیاں اوہ اوڑک باتشاہی دیاں لوڑاں دے لیکھے لگیاں۔ اج آپنے شاہی پچھوکڑ کولوں ٹٹ کے ایہہ محل ماڑیاں ساڈے لئی اک نویں لکھت تھی گئیاں نیں۔ اج اسیں ایہناں وچ ہنر دے الوکار وی ویکھ سکنے ہاں تے ایہہ وی ویکھ سکنے ہاں جو ہنرواناں دا ہنر کیہڑے ڈھب نال باتشاہی دی خدمت وچ جُتا۔ اسیں ایہہ وی ویکھ سکنے ہاں جو اجوکے حاکم ایہناں محل ماڑیاں کولوں آپنی حاکمی جوگا کیہہ کم پئے گھندے نیں۔

ہنرواناں دی کرت وچ رمزاں بھریندی اے ساڈی ویکھنی تے ویکھنی نوں وبتردا ہے ویہار نال ساڈا ساک۔ کرتاں وچ معنے جاگدے ہن اوہناں دی ورتوں نال۔ کون وردتا ہے تے کیویں۔ ورتوں ہر میل دی آپنے لاہے سرہوندی ہے۔ اج

جیہڑے میل وسیب وچ بھاروُ نیں اوہ گاون وجاون دے ہرنویں پرائے دیسی پردیسی ڈھنگ نوں پئے ہنڈیندے ورتیندے نیں۔ واہکاں کامیاں دے چمٹے جوڑیاں ڈھول و بھلیاں ریڈیو ٹیلیویژن توں اشتہاراں دے کھوہ گیڑ کے سیٹھاں تے ملٹی نیشنلاں دے کاروبار نوں پانی پئے لاوندے نیں۔ گھرانے وال استاد بچے رنگ برنگیاں پوشاکاں پہن کے شوقیناں نوں درباری پیش کاری دی چس پئے چکھاوندے ہن۔ نابراں عاشقاں دیاں قوالیاں اُتے مہراں ٹھیکیداراں سمگلراں تے وڈھی خوراں دیاں نوٹاں دا مینہ وردا ہے۔ جیہڑے اک دوجے دیاں سِراں تے ساوے پٹکے بنھ کے اک دوجے توں ویلاں وار کے پیر فقیر دے ناں دیاں تھدیاں اُچھال کے نالے خلقت دی سلاہنا کھٹدے نیں تے نالے آپنیاں بھائی والیاں پکیاں کریندے نیں۔ رجیاں میلاں دے نویں پوچ گھر گھر امریکی میوزک گروپ جوڑ کے امریکی کاٹ دے کپڑے وال جُتیاں تے مُچھاں لاء کے جگ دیاں حالکماں وچ رلدے نیں۔

جدو کا کم غلامی بنیا' کھیڈ ای ہے جس کامیاں نوں کُھل دا قدر بُھلن نہ دتا۔ اوہناں نوں آپنے ست دا آپئی سر جنہار ہستی دا ایک کرائی رکھیا تے اوہناں دی کنڈ نہ لگن دتی۔ سو کھیڈ سکت ای ویہر سکت ہے۔ مالکی وال مڈھوں ای ایس گل ولوں او بھلے نہیں۔ اوہناں چیت اچیت کامیاں دی کھیڈ نوں کسب بناون دا آپئی نوکری وچ لے کے اوہدا رنگ وٹاون دا ٹل لایا ہے۔ کامیاں دی رہندی کھوہندی ویہل نوں آپنے ہتھ لیون دا آہر کیتا ہے بئی تسیں آپ کھیڈن دی کھچل کاہنوں کریندے ہو۔ اسیں ہر رنگ دی مہنگی کھیڈ کھیڈی کھڈائی تہانوں وکھا دینے ہاں۔ تسیں اندر بیٹھے لے پئے جلوے لٹو تے ساڈے ویہار نوں بیساں دیو۔ پر کھیڈ سکت مردی نہیں۔ سوائیاں سوں تے جاندی اے۔ جگائیاں جاگ وی پوندی اے۔

گاون وجاون دے سبھ ڈھنگ کامیاں دی کھیڈ سکت نے سِرجے نیں۔ گل ہے ایہناں نوں مالکی والاں دی قیدوں چھڈاون دی۔ ایہناں توں مالکی والاں دی ورتوں دا پرچھاواں لاہون دی۔ ایہناں نوں کسبوں مڑ کھیڈ بناون دی۔ جیہنوں جنی کھٹی مڑ کھیڈے تے مُڑ سِرجے۔ اک گل پکی اے بئی جُن کامیاں دی کھیڈ سکت تاہیوں اوہناں دے ہتھ وس رہ سکدی اے جے اوہ ہر دم سچیت رہن بئی ساڈی کھیڈ سکت مالکی والیاں دی غلامی دا توڑا اے۔ ایہہ ساڈی ویہر سکت اے۔

اِک گل لوک راس بارے

لوک تھیٹر دی ریت چروکی اے۔ تھیٹر نوں راس آکھدے سن۔ پر نہیں ایہہ گل ٹھیک نہیں۔ راس اِتھاواں لفظ ہا پرانا۔ تھیٹر لفظ انگریزاں نال آیا۔ تھیٹر دے ناں تے جو کجھ ٹُریا اوہ وی انگریزاں دے آون پاروں ٹُریا۔ تھیٹر لفظ نِرا لفظ نہ آہا۔ ایہہ نشان آہا انگریزاں دے دابے دا' ہاریاں دِلاں وچ جتیاں ہویاں دی رہتل دی موہ دا۔ (کوئی لفظ وی نِرا لفظ نہیں ہوندا) چلو اسیں تھیٹر دی تھانویں راس لفظ رکھنے آں تے مُڑ مُڈھ توں گل تورنے آں۔ (اُنج ایہہ وی ٹھیک نہیں گل کدیں وی مُڑ کے مُڈھ توں نہیں توری جا سکدی۔)

لوک راس دی ریت چروکی اے۔ لوک راس دیاں ترے موٹیاں ونگیاں سن اک تے اکھواندی ای راس آہی' اک وار تے اک نقل۔ راس وچ لوک جاتے قصے کھیڈے جاونے۔ راس دھاریاں و یکھنہاراں نال رل کے قصے نوں نویاں کرنا۔ لوک جاتے پاتراں و یکھنہاراں وچ لہہ کے اوہناں نوں ٹُنبنا۔ اوہناں نوں آپنی ہڈورتی سمجھن دا آپنی ہستی پچھانن دا راہ دسنا۔

وار تاریخ دا راس آہا۔ (وار لفظ تاریخ واسطے ای ورتیندا ہا۔ اسیں وی اگوں تاریخ واسطے ایہو لفظ ورت کے نہ ویکھیے)۔ واریاں لوک جاتے بھیڑاں دھاویاں دی کہانی لوکاں اگے دھرنی۔ اجو کی سُرت نوں وار دیاں سمجھاونیاں نال ویاہونا۔ وار دیاں پُچھاں نوں اج واری ساہمنے کرنا۔ لوک نوں آپنے کج پک دی سنبھال کراونی' آپنی کرن جرن دی ستیا دا مُونہہ وکھاونا۔

وار والیاں کہانی بول کے سناونی وی' وچ وچ کھیڈنی وی تے گاونی وی۔ سینڑاں وار نوں بولاں راہیں وی پچھانا سینتاں پیتڑیاں راہیں وی تے سُراں راہیں وی۔ اج سینڑاں دا آپنی ہستی دیاں کیاں اچیت سچیت پرتاں نال سانگا جُڑنا۔ اوہناں دے اندر کیں مُتیاں کلاں جاگنیاں۔ اوہناں کل اج تے بھلک دی جُڑت ویکھنی۔ جُڑیاں ہویاں دے پاڑا تے پاٹیاں دے جوڑ بھالنے۔

نقل دا سبھا اُتوں تے نِرا ہاسے ٹھٹھے والا ہوندا ہا پر ایہہ ہاسا ٹھٹھا رچھ ہا وسیب دی ورتن نوں پرچولن دا۔ نقلیاں ہاسے بھانے چودھریاں سرکاری اہلکاراں

ساہوکاراں وپاریاں پیراں پنڈتاں تے ملوانیاں دی پت لاہونی تے سیتراں نکوراں نال کامیاں کمیاں نوں ساودان کرنا۔

لوک راس والے کھاندے تے چودھریاں تے مالکاں دا دتا ای آہے پر ریت نے اوہناں نوں گل آکھن تے ٹوک کرن دی کھل دتی ہوئی سی۔ نقلیا آپوں اصلوں ہینیاں تے نماناں ہوندا ہا۔ اوہدا آپنا کوئی دعوا ہا نہ کوئی ویہی ہستی۔ نقلیے دا کسب آپنا کے اوہ ویب دی گنت گوچروں ای باہر ہو ویندا ہا۔ ایس پاروں اوہدی گل کے نوں چبھدی نہ آہی' چبھے وی تاں ظاہر کوئی نہ کریندا ہا۔ ویاہ پرناہ اتے برادریاں شریکے ڈھکنے۔ کیاں رنگاں دے باریک جوڑاں دے اکھڑن دا ڈر ہونا۔ موٹیاں سامیاں نوں آپو وچ ببجھن رسن دی ڈاڈھی لوڑ ہونی۔ اوتھے نقلیے دی نوک اوہناں نوں رل کے ہسن دی تے اک دوجے ساہویں رنسل ہوون دی ویہل دینی۔ ایس ویہل نوں سوجھوان نقلیے آپنی ویہل بناورتدے آہے تے اوہ کجھ آکھ جاندے آہے جیہڑا عام ویلے کوئی سوچدا وی جھکے۔

لوک راس دا پڑ پربندھ اصلوں ساد مرادا ہوندا آہا۔ اکھ داریاں وچ ہوونے۔ ویکھنہاراں گول پڑ بنا کے دوالے بہہ جانا تے اک پاسیوں کھداراں جوگا راہ چھڈ دیونا۔ اوس پاسے منجی داوہلا کرکے کھداراں آپنا تک سک چا دھرنا تے پڑ وچ آلہنا۔ مشال دی لو ہونی' نہ کوئی پڑدا نہ کوئی سٹیج اڈمبر۔ رمزاں سیتراں راہیں ڈٹھیاں اڈٹھیاں سبھ میاں سرنیاں۔ پڑ وچ دو لیکاں لا کے دریا بن وینا تے منجی اوہلے کھلوتی سوانی محل دے جھروکیوں جھاکنا۔ رمز سیتر لوکائی دا وڈا ہتھیار آہا۔ ایہدے راہیں لوکاں دی سوچ آپ پرنے تھیوندی تے نسردی آہی۔ ہولیاں سینتاں نال بھاریاں گلاں اک دوجے تائیں پچا کے لوکاں دی آپو وچ گوڑھ ودھدی آہی سانجھ اتے وساہ ودھدا ہا۔ پنڈ واساں نوں رمز روپ وچ گل کرن دی جاچ تاں پرانی آہی۔ رت' ویلے' بھوئیں تے پشو پکھو نال واہ نے اوہناں نوں رمزاں گھڑن تے سمجھن دا ول سکھایا آہا۔ نالے اک رچھ نال ون سونے کم سارنے پوندے ہانیں۔ ایس پاروں اوہ چیزاں دی تھکی بدھی ہستی دا لحاظ نہ آہے کریندے۔ جیہڑے پگ نوں لج بنا کے کھوہے لما سکدے سن رلیک دا دریا تے کھاری دا ٹبہ بناون وچ اوہناں نوں کاہدی روک آہی۔

تُسیں آکھو ایہہ کیہڑے نُوری ویب دی گل اے جِتھے راس والے انج لوکائی نال اِک مِک لوکائی دی سیوا وچ جُتے پئے آہن۔ ویب تے نُوری کوئی وی نہیں ہویا۔ ہاں دوروں ویکھن لگیاں کجھ نُور دا (یاں دھند دا) دا چھڑکاء ہوای جاندا اے پر جیہڑے ویب دی ایہہ گل اے اوہ ساتھوں بہوں دُراڈا وی نہیں۔ سگوں اجے ادھا پورا ساڈے وچ جیوندا اے۔ یاں اسیں ادھے پورے اوہدے وچ پئے جیونے آں۔ ایہہ ویب اے جیہدے وچ زمیندار میل پردھان ہا۔ پنڈ تھاں وچ بھوئیں والاں دی چودھر آہی تے ہور کسبی آہری اوہناں دے چاکر آہے۔ کمی کاما کمیرا لفظ کم توں نکلے سن پر زمیندارے ویب وچ ایہناں دے معنے نوکریاں گولے دے ہو گئے۔ ایہناں لفظاں نوں ہیستا دی بو چمبڑ گئی۔ کرن غلامی دا نشان ہو گیا۔ تے بہہ کے کھاون والے ملوک تے اشراف گنے گئے۔ تاں جو کرن والا آپنی کیتی نوں رنت ہیٹا ای سمجھے تے کِتے اوہدا مُل پوان نہ کھلو جاوے۔ زمیندارے ویب دا ویہار ہا سیپ۔ کمی نے مالکاں دی لوڑ بھر اوہناں نوں لوڑیندیاں وستاں گھڑ دینیاں تے مالکاں واڈھی تے رتھے دانے اوہنوں تول دینے۔ کمی نوں دینہہ دیہار تے لاگ وی ڈھیٹا۔ ہا تے ایہہ وٹاندرا پر سیپ دی ورتن وچ مالکی دے بھار پاروں ایہدا روپ نذر تے بخشش والا ہا۔ کم کمی دا فرض ہا پر لاگ ججمان دی خوشی' اوہدا سر صدقہ ۔ کم پیڑھیو پیڑھی ٹُردے آہے۔ مالک دا پُتر مالک جمنا تے کمی دا کمی۔ راس دھاریئے نقلیئے واریئے وی جدی پُشتی ٹُرے آوندے آہے۔ ڈُوم جاں مراسی اکھویندے آہے۔ اِک پکھوں ایہہ لوک کمیاں وچوں وی سبھ توں ہیٹھے گِنیندے آہے۔ کیوں جو ایہناں کوئی ورتن وان وست گھڑ بنا کے تے مالکاں نوں دیونی نہیں سی ہوندی۔ پر دوجے پاسے ایہناں ریت رسم دی سنبھال دا کم لے کے مالکاں دے اصلوں نیڑے ہو بہن دا ڈھو وی بنا لیا ہا۔ سو ویب وچ ڈوم مراسی دی گین دوّلی سی۔ اوہنوں ات ہیٹا تے اصلوں نکما وی سمجھیا جاوندا پر نال ای ویلے سر اوہدا آدر وی کیتا جاوندا۔ مالک گوچرے ڈُوم مراسی دا اصل کم تے سی ریت دی سنبھال۔ مالک دا مالکی اُتے جماندرو حق ریت پاروں ای آہا۔ سو اوہدیاں سو پیڑھیاں نوں مالکاں سر مالک دسنا تے ثبوت کرنا ڈوم مراسی دا کم آہا۔ نالے دینہہ دیہار تے جمن پرنیون نوں رسم سگن راہیں ریت نال جوڑنا

وی۔ ڈُوماں وپلے کو پلے مالکاں دی تے اوہناں دیاں وڈ وڈیریاں دی سوبھا کرنی تے آنے بہانے اوہناں نوں وڈیا کے مالکاں دے دل وچ چودھر دے خدائی حق دا پک بٹھاونا۔ سو ڈُوم مراسی آپنے کم پاروں پنچاں وچ پنچ اکھواندے سن پر ریت دے علم پاروں تے مالکی دے بھیتی ہوون پاروں اوہناں ولوں اِک گُجھا جیہا ڈر وی رہندا سی۔ مالکاں دے دل وچ وی تے عام خلقت دے دل وچ وی۔ ایس گُجھے ڈر دی اک ہور پرت وی آہی۔ ڈُوم مراسی نوں ریت دی سنبھال واسطے سنگیت دا بولی دا تے راس دا علم وی رکھنا پوندا ہا۔ ایہناں عِلماں راہیں لوک ڈوم مراسی دے آکھے تے وِسدے۔ ایہناں عِلماں دی اپڑ لوکاں دیاں مناں وچ ڈُھراندرلیاں اچیت پرتاں تیکر آہی۔ سو لوک ڈوم مراسی نوں اک رنگ دا جادوگر وی سمجھدے سن۔ جیہڑا پنچ نکما ہوندیاں وی اچیت ہور دا ہور ہو سکدا اے۔ اَڈِھے روپ وٹا سکدا اے۔ اَڈِھ نال کلام کر سکدا اے۔ سو اک پاسے ڈوم مراسی جگ ردیا' وسیب دی گِنت گوچروں باہرا بندہ ہا تے دوجے پاسے وسیب دیاں گُجھیاں اڈِھیاں پرتاں نال جوڑ پاروں اوہ وسیب دے ڈُھر وِچکار ہو کھلوندا ہا۔ ڈوم مراسی نوں آپنے ایس ہووݨ نہ ہووݨ دی ڈاڈھی سار آہی۔ ایہہ ہووݨ نہ ہووݨ اوہدے چیت نوں رِٹی وچ مدھولدا وی ہا پر اوہنوں اک اچرج وِت تے تران وی دیندا ہا۔ اک نویکلی حُرمت وی دیندا ہا۔ اوہنوں خلقت نالوں وجوگدا وی ہا پر خلقت دا اندر بھیتی بنا کے خلقت دے اصلوں نیڑے وی کر دیندا ہا۔ ہُݨ ایہہ ڈوم مراسی اُتے ہا بھئی جے چاہوے آپنی وِت نوں آپنے کسب نوں اصلوں مالکاں دے لیکھے لا کے مالکی دے گھوڑے ای چڑھیا رہوے جے چاہوے تے خلقت نال آپنی نیڑ پا لے تے آپنے کسب راہیں خلقت دا پکھ پُورے۔

میلیاں نے راس والیاں نوں نویں راہ وکھائے۔ میلے وپار پاروں لگدے سن۔ میلیاں راہیں وست وٹاندرا ودھیا۔ پیسے دی ورتوں عام ہوئی۔ تے زمیندارے سیپ دیاں چُولاں کجھ ڈِھلیاں ہوئیاں۔ نقلیاں راس دھاریاں تے واریاں نوں نویں کُھل تے دڑھتا ملی تے سیپ دی باندھ وچوں نکلݨ دا راہ دِسیا۔ کم وکھاوݨ دے ڈھو ودھے تے جدی پشتی کسب دیاں باندھاں وی ترٹیاں۔ آتھنی (پورا ویلا ایہو کم کرن والیاں) منڈلیاں بن گیاں جیہناں وچ دوجیاں کمی ٹابریاں

دے چھوہروی پیو داوے دا کسب چھڈ کے آرلے۔ ایہہ منڈلیاں پورا ورھا پنڈو پنڈ پھردیاں سن لوک سائیاں دے کے ایہناں نوں سدیندے سن۔ تے کیس کیس راتاں رکھدے سن۔

انگریزاں دے آون نال وڈیاں شہراں وچ اک نویں راس دا رواج پیا۔ ایہہ راس تھیٹر دے ناں ہیٹھ ٹری۔ تھیٹر نوں انگریزاں دے دیسی وپاری بھائی والاں تے ہتھ ٹھوکیاں پالیا۔ خاص کر پارسی سیٹھاں۔ تھیٹر وچ انگریزی ڈرامیاں نوں اُپرلے میل دی ہندوستانی رہتل دی پُٹھ چاڑھ کے اُردو وچ ڈھالیا جاندا سی۔ خاص کر شیکسپیئر دیاں ڈرامیاں نوں۔ شیکسپیئر سولھویں صدی دے انت وچ ہویا اے۔ اوس ویلے یورپ وچ پرانے جاگیردار میل دی چھاں مُکن تے آگئی سی۔ وپاری میل دی چڑھت آہی۔ جاگیردار میل دی سیاسی پکڑ ڈِھلی ہوون نال جاگیرداری رہتل دیاں ریتاں پر تیتاں دی پکڑ وی ڈِھلی ہوون لگ پئی سی۔ شیکسپیئر نے ایہو پواڑا پیار کے وکھالیا۔ وسیب دے پڑ وچ لتھدیاں نویاں تراناں دا اندروناں اُلیکیا۔ نویں بھدی ریت پر تیت دے رنگ وکھائے۔ اوہدا پرانی ڈھیندی ریت پر تیت نال گھول کرا کے دوہناں دا ماڑ چنگ پھرول کے لوکاں نوں ساودان کیتا۔

پر پارسی تھیٹر وچ سولھویں صدی دے انگریزی راس دی پھوکی ریس آہی۔ اوہدا ست نہ آہا۔ اوہ ایس پاروں جو پارسی سیٹھاں تے انگریز دے ہور وپاری ہتھ ٹھوکیاں نوں آپنے دیس اُتے واپرے دھرو دی سار نہ آہی۔ اوہناں دا لبھ انگریز وپار شاہی دے لڑ لگن وچ آہا۔ اوہ آپنے دیس دا حال کیویں سہی کریندے۔ آپنے دیس دی وار (تاریخ) تے آپنے وسیب دی بتر نوں کیویں سُنجاندے۔ تے جد تائیں آپنے دیس دی وار دی آپنے وسیب دی بتر دی باریک سار اوہناں نوں نہ ہوندی اوہ یورپی وار دا تورا کتھوں سمجھدے۔ سو اوہناں یورپی راس دی اُتلے واہ نقل ماری۔ راساں وچ آیاں قصیاں نوں ہیٹھلے بھا اُتاریا۔ کھڈار دے کسب نوں اوہناں پھوکی ہیٹڑے بازی تے واج دا تکھنا لہا چڑھا جاتا۔ سٹیج پربندھ نوں چھڑی سجاوٹ تے راس دی شاعری نوں نری لفظ بازی تے مُک واہی۔ شیکسپیئر دے راس وچ جیہڑے وپاری میل دی سوچنی نتری سی اوہ اک اُبھرواں گُھلاٹ

میل آہا۔ جیہڑا پچھونے جاگیرو میل نال کھیہ کے آپئی کُھل پیا گھندا ہا۔ ہندوستانی تھیٹر مگر جیہناں لوکاں دی سوچنی آہی اوہ آہے تاں وپاری پر انگریز وپاریاں دے وچولے تے انگریز وپار شاہی دی جھولی چکن وچ دیسی زمینداراں جاگیرداراں دے بھائی وال۔

تھیٹر نے لفظاں رنگاں ہیتڑیاں سُراں سازاں کپڑیاں گہنیاں دی پھوکی عیاشی دے لارے نال لوکاں نوں موہیا تے اوہناں کولوں پیسے اُگراہے۔ شہری کامیاں محنتیاں نوں پرچاون دا اپرالا کیتا تے پاء پڑھیاں بابواں دی مت ماری۔ شیکسپیئر دے راس وچ باتشاہواں سرداراں دیاں آپسی لڑائیاں دے پچھے وسیب دی وار (تاریخ) دا پسارا اے۔ بندے دے اندرونے اُتے وسیب دی وار کیویں ورھدی اے ایہہ راس کھیڈ کے وکھاندا اے۔ ویکھنہاراں نوں آپنے اندر وسدے پرانے وسیب دے ڈھین بارے اوہدیاں نیہاں دے کلر بارے سچیت کریندا اے۔ پرانے دے ٹھکن دا ہرکھ تاں ہوندا ای اے۔ پر ایہہ ہرکھ نویں باریک سُوجھ تے جاگرتی دی لوء وچ بندے دی بندیائی نوں جاگ لاوندا اے۔ ہندوستانی تھیٹر وچ بندیاں دا لڑن مرن سبھ بناوٹی ہا۔ ویہلی پاڑاں نال ایہدا واہ اصلوں پیتلا تے اوپرا ہا۔ سو دیسی جاگیردار تے دیسی وپار ورتارے دیاں پولیاں نیہاں بارے تھیٹر نے لوکاں نوں کیہ چانن لاونا سی۔ ہاں تھیٹر دے سجاء بناء وچوں ڈھلکدی باتشاہواں امیراں تے وپاریاں دی رِشک چشک لوکاں نوں سِر پر موہیا۔ تے اوہناں دیاں وِلاں وچ جاگیردار تے وپاری ورتارے دا آدر مان بہایا۔ حاکماں دی پرتیت لوکاں دے اندر وسائی۔

شیکسپیئر دا انگلینڈ ہور آہا تے ہندوستانی تھیٹر دا ہندوستان ہور۔ ایتھے مُڈھلا جھیڑا جاگیردار تے وپاری دا نہ آہا۔ مُڈھلا جھیڑا سی ہندوستان دیاں عاماں لوکاں تے انگریز وپار شاہی وچکار۔ ایس جھیڑے وچ ہندوستانی وپاری تے ہندوستانی زمیندار دوئویں آپو آپنے رنگ وچ انگریز دے بھائی وال آہے۔ ایہہ دوئویں آپنے سُکھاں تے آپنے لبھ پاروں انگریز اگے لِفے رہے۔ جے ایہناں وچوں کوئی تھوڑا بہوں آکڑیا وی تاں اوہ وی آپنے میل لئی کجھ ودھ سہولتاں لین واسطے لڑ کے انگریز نوں دیسوں کڈھن واسطے نہیں۔ سیٹھاں دا تھیٹر ایہناں وچولے میلاں

دا تھیٹر ہا۔ سو اوس ایہناں دا ای پکھ پوریا۔

جد سیٹھاں دا تھیٹر پنجاب دیاں شہراں وچ آن لتھا پنڈ تھانواں دے میلہ راس نوں وی اوس پوہنا ہا۔ راس منڈلی والیاں دیاں اکھاں شہری سیٹھاں دے تھیٹر نال وِنج اڑیاں۔ اوہ وی پڑ چھڈ کے پڑدیاں والی سٹیج تے جا چڑھے۔ اوہناں رمزاں سیتراں نوں تجیا تے لشکنے بانے تے ہور سُچی اڈنبر آن سیڑیا۔ پڑ دا راس لوکاں دے وچ اوہناں دا بانہہ بیلی اوہناں دا اصلاحی ہا۔ سٹیج دا تھیٹر لوکاں کولوں ڈُراڈا اوہناں سِر حاکم بن کھلوتا۔ پڑ دا راس لوک پوا ڑیاں نوں پرچولدا۔ لوکاں نال رل کے اوہناں دے وچ ہو کے پُچھاں پُچھدا ہا۔ ولدے منگدا ہا۔ اوہناں نوں آپنے ہوون دا ہو سکن دا پک کرویندا ہا۔ ڈاڈھیاں دے دابے ہیٹھ آئی حیاتی دے وہن نوں سمجھن دی وہل دیندا ہا۔ سمجھن دی جاچ دسدا ہا۔ میلہ تھیٹر نے لوک نوں ڈاڈھیاں دی رہتل دا کُوڑ جھلکار دے کے مناں وچ ڈاڈھیاں دی رہتل دی آدر بہا کے ڈاڈھیاں دے دابے نوں ڈِھڈوں منن لئی لوک نوں پسمایا۔ میلہ تھیٹر نشان سی ایس گل دا جو پنجاب دی لوک رہتل جھبدے نویں وچولا میل دی پسرویں رہتل دے بھار ہیٹھ پئی آوندی اے۔ لوک رہتل دا ست پرانی زمیندار رہتل دی ریت پرتیت نال بھِڑدیاں کھیندیاں بنیا سی۔ نویں وچولا میل نال بھِڑن جوگے ہتھیار ایہدے کول نہیں سن۔

پڑ دے راس وچ کھڈاراں دی تیاری تے کھیڈ دی وِتر ویکھنہاراں دے ساہمنے ای تھیندی آہی۔ ویکھنہار نہ کھیڈ نوں جادو دا کرشمہ سمجھدے آہے نہ کھڈکاراں نوں کسے اچرج دنیا دے وسنیک' کھڈکاراں نوں اوہ آپنے جیہے عام بندے جاندے آہے۔ اوہ عام بندے جیہڑے ویہب وچ وسدیاں وی دنیاداری وچ پورے نہیں کھُبے تے آپنے وکھرپ تے وِہل پاروں ویہب دے ورتارے نوں پرکھن دی سُرت سنبھالیو نیں۔ ویکھنہاراں نوں آس ہوندی آہی بئی نقلیے تے آپنے کسب راہیں ساڈی واہ ورتن پرچولنی اے۔ نقلیے دی سُرت نوں اوہ آپنی سانجھی سیانپ دا انگ جاندے آہے اوہ سیانپ جیہڑی فقیراں شاعراں کول ہوندی اے۔

میلہ تھیٹر دے تمبو کناتاں' کھڈاراں دی آوتی بولنی' اوہناں دے ہیترے

بانے، سٹیج دی بتر اوہدی سجاوٹ پڑدہ ایہہ سبھ شیئیں وکھاون والیاں نوں ویکھن والیاں کولوں دریڈا تے اُچیرا کریندیاں آہن۔ وکھاونہار ہُن نویں شہرداس وچولا میل دے لڑ لگ چکا ہا۔ اوہدی نشا تاہیوں ہو سکدی سی جے اوہ وی وچولا میل وانگ ویکھن والیاں نوں آپنی امیری دی آپنے دراڈے تے اچیرے ہوون دے رعب دی مار دے کے اُٹھن جوگا نہ چھڈے۔ شہری سیٹھ تھیٹر وانگ میلہ تھیٹر نے وی کوڑی رِشک مُشک راہیں خلقت دے دِل وچ حاکم دھڑیاں دی پت رکھائی۔ لوکاں دیاں اکھاں وچ حاکماں دی رہتل دی موہ جگائی۔ حاکمی دا رعب جھلن والیاں نوں حاکم بن کے نالدیاں اُتے رعب پاون دا سواد دسیا۔

پرانے پڑ وچ ٹکٹ دی باندھ نہ آہی۔ منڈلی والیاں سائی تے ویل راہیں آپنا خرچ کماونا۔ ویکھنہاراں جو سردا دینا۔ جیہناں کولوں نہ سرے اوہناں اتے کوئی بھار نہ ہونا۔ پڑیں ڈھکن وچ آپنیاں کھڈکاراں نال ویکھن وکھاون دی سانجھ مانن وچ پیسے دی روک نہ آہی۔ ٹکٹ دی باندھ نے جیہناں نوں باہروں موڑیا اوہناں دیاں دلاں نوں تھیٹر ولوں اوپرایا۔ پر ایس اوپر دے اندرای تھیٹریں چلدی کھیڈ دی موہ وی ڈُھکی۔ جس باہروں مُڑدیاں نوں ٹُنیا، تُسیں خالی ہتھ او سو مینوں چکھ نہیں نہ سکے۔ تسیں مینوں چکھ نہیں سکے سو بہنے او۔ دِلوں دماغوں وی خالی او۔ تھیٹر نے کیہہ وکھاونا ہا ایہہ اصل گل نہیں۔ اصل گل ایہہ ہے جو تھیٹر دا سواد تہاڈی پہنچ توں باہرا اے۔ سو تُسیں بندے دے درجیوں وانجے گئے او بندے اوہ ہن جیہڑے ٹکٹ تار کے اندر پہنچ گئے نیں۔ اودھر ٹکٹ تار کے اندر پہنچن والے چکڑ گھٹے وچ رِنھ کے بیٹھے اڈیاں اکھاں نال رِکنا رِکنا چر پئے اُڈیکدے نیں بئی سٹیج دے مونہہ توں گُھنڈ لتھے تے کوئی اچرج وکھالی ساڈے نال میل کرے۔ پر جد اوہ اچرج وکھالی ساڈے ساہمنے آوندی اے تے آکھدی اے تُسیں میرے نال میل نہیں کر سکدے ایتنا ای ڈھیرا اے جو میں تہانوں آپنیاں عاشقاں دی رلسٹ وچ رکھ لیا اے۔ تہاڈے ایہو بھاگ نیں جو تسیں ہمیش میرے تائیں پہنچن دی آس بنے پالو تے ایتھے پہنچ کے آپنا دل دماغ میرے اگے گہنے پا کے سکھم سکھنے بہنے پر تو۔

جدن میلیاں وچ بجلی آئی تاں میلہ تھیٹر والیاں ون سونیاں لایٹاں تے لاوڈ سپیکراں کولوں وی ویکھنہاراں توں دراڈیاں اچیریاں ہوون دا کم لیتا۔ لایٹاں دا

چمکار لوکاں نوں انھیاں کریندا اے لاؤڈ سپیکراں دی واج اوہناں نوں بولیاں کریندی اے ایہہ دونویں رچھ بنے آہے ٹناون وکھاون لئی پر اتھے ورتیندے نیں ایس واسطے جو لوکاں دے کن تے اکھاں تھیٹر وچ آکے اوہناں دے نال نہ رہن۔

میلہ تھیٹر والیاں دی سوچ تے اوہناں دے نشانے میلے وچ لتھے دوجیاں وپاریاں نالوں وکھرے نہیں ہوندے۔ میلے وچ ہر وپاری دی نیت ہالیاں کامیاں کولوں ودھ توں ودھ پیسہ اگراہون دی ہوندی اے۔ ہر وپاری دوجے نال رِیس تے کھار وچ بدھا ہوندا اے۔ ہر اک دی تک ایہو ہوندی اے جو انبھول گاہک نوں سوچن جاچن دی ویہل نہ دِتی وںجے۔ تاں جو اوہ اصلوں بے تھوہا ہو کے مونہوں منگیا مُل تارے۔ ہٹی اگے گوڈیاں پرنے ڈگے تے کھیسے جھاڑ کے ٹُردا بنے۔

لائیٹاں تے لاؤڈ سپیکراں دا ایہہ کم کوئی اُچیچا میلہ تھیٹر دایاں میلے دے وپاریاں دا ای نہیں پورے زروال ورتارے وچ لوء کولوں انھیاں کرن تے واج کولوں ڈوریاں کرن دا کم لیتا جاندا اے۔ شہراں وچ وستاں ایویں ای وکیندیاں ہن۔ اشتہار بازی لفظاں راہیں مت مارن دا واج راہیں بولیاں کرن دا رنگاں مورتاں راہیں انھیاں کرن دا ناں اے۔ زروال ورتارے دے آگو جلسیاں وچ لفظاں ہیسٹریاں راہیں سٹیج سجاوٹ راہیں تے لاؤڈ سپیکراں راہیں ایہو کم کریندے نیں۔ اوہ وی لوکاں دی سوچ نوں گھُنڈیاں کیتیوں باجھ آپنے لبھ والا سودا لوکاں اگے نہیں ویچ سکدے۔ سٹیج اُتے چڑھیا بندہ عام خدائی کولوں نویکلا تھی ویندا اے۔ لاؤڈ سپیکر اوہدی واج نوں وڈیا کے بندیائی دے وِتوں باہری واج بنا دیندا اے۔ ایہہ واج سُنن والے اُتے ورھدی اے تاں اوہ آپنی ہوند بھُلا کے سٹیج چڑھے ڈُراڈے اُچیرے بندے دیاں درشناں وچ گواچ جاندا اے۔ ایہہ دراڈا بندہ اوہنوں آپنا ویری نہیں جاپدا سگوں آپوں حاکم بنن دے سپنے دا، بے وسی تے نمانپ کولوں چھٹکارے دا نشان جاپدا اے۔ حاکم دھڑیاں نوں خلقت دی ایس مجبوری دی ڈاڈھی سار ہوندی اے۔ سو اوہناں دے موہری ہر ویلے مونہہ سوار کے نویں سو نویں مکھوٹے لا کے ریڈیو ٹی وی اخباراں رسالیاں وچ پنے پسردے

نیں۔ اوہناں نوں تروہ ہوندا اے جے اک پل وی ساڈی واج عام واج جیہی ہوئی ساڈا قد کاٹھ عام بندے ساواں تھیا تاں خلقت دے دل توں ساڈا جادو لتھا۔ اساں موئے۔

نواں لوک راس تاں اُسر سکدا اے جے اوہدی اُساری وچ سیٹھ تھیٹر تے میلہ تھیٹر دی چڑھتل دا پُورا تے ٹھکواں توڑ ہووے۔ سیٹھ تھیٹر میلہ تھیٹر تے اوہناں دی ماں جائی فلم دی بتر دی وار (تاریخ) انگریز وپار شاہی دی' اوہدیاں وچولیاں تے گدی نشیناں دی لوکائی اُتے چڑھت دی وار اے۔ نویں وار دا جم پرائی وار دے دھرو نوں ٹھلن راہیں ہوندا اے۔ نواں لوک راس تاں ہے نویں وار بن دے آہر وچ لوک دے جُڑن دا۔ نویاں راس واناں ایس جُرت راہیں پرائی ورتی دے دابے دی اُلی خلقت دے دل توں لاہونی اے۔ ایہہ چوکھیاں پرتاں والا باریک کم اے۔ لوک راس ایہہ کم تدے ای سار سکدا اے جے ایس کم وچ گُجھیاں اوہ آپ نواں تھیوے۔ آپنی نویں بتر پرائی دے توڑ اُتے اُسارے۔ راس وچ نشانے بتر توں وکھ کوئی شے نہیں ہوندے۔ بتر ای نشانیاں دی جیوندی جاگدی صورت ہوندی اے۔ جے بتر پرائی رہی تاں نشانے سر پر پرانے رہسن۔ بتر پرائی رہی تاں نواں لوک راس نواں اکھواندیاں دی کم اوہو کریسی جیہڑا سیٹھ تھیٹر تے میلہ تھیٹر کریندے آئے ہن۔ راس آپنی بتر راہیں لوک نال گل کریندا اے۔ اوہ بتر جیہدا مُول ای و یکھنہاراں نوں حاکماں دے تھلے لاون تے آپنے آپ کنوں وجوگن ہووے' بندے نوں آپنے آپ نال تے دوجے نال جُڑن دا سدا کیویں دے سکدی اے۔

سیٹھ تھیٹر تے میلہ تھیٹر دی بتر دا تروڑ ایہہ نہیں جو نواں لوک راس پرانیاں لوک راس دھاریاں نقلیاں تے واریاں دے ہنڈائے ڈھنگ مڑ ورتن لگ پوے۔ جیون دا کوئی ہنڈیا ڈھنگ مُڑ نہیں ورتیج سکدا۔ اوہ جیوندیاں دے میچ نہیں ہوندا۔ جیوندیاں پلو پل آپنے میچ دے نویں سو نویں ڈھنگ و-ترے ہوندے نیں۔ نویں لوک راس دی بتر جیہڑے وی ڈھنگ و-ترے پرکھ اوہناں دی ایہو ہوسی بئی اوہ لوکاں نوں آپنے آپ نال گل کرن دا رسرورتی نوں سمجھن پرکھن دا سربندھ بنا کے دیندے نیں کہ نہیں۔ پرانیاں نقلیاں واریاں ایہہ سربندھ آپنے

وسیب دے حساب سر بنایا۔ نویں راس نے آپنے وسیب دے حساب سر بناوٹا
اے۔

راس پر اتا اِتھاواں لفظ اے۔ تھیٹر نے ایہنوں ورتوں وچوں کڈھ کے
ایہدی تھاں ملی۔ ہُن جے راس نے تھیٹرنوں ورتوں وچوں کڈھ کے مُڑ آپنی تھاں
تے آوندا اے تاں اک نواں لفظ بن کے آوندا اے۔ نویں وار دا نشان تھی کے۔
نویں وار دا ہتھیار تھی کے۔ کیوں جو لفظ نرے لفظ نہیں ہوندے۔

اکھیاں دا ہوون نہ ہوون

"اکھیاں" کھیڈ وچ پہلی گل تے ہے اکھیاں دا ہوون نہ ہوون۔ و یکھن نہ و یکھن پر ایہہ پہلی گل سانجھی کیویں کریئے۔ "اکھیاں" دی کتاب تے چھپی کوئی نہیں۔ جیہڑی ساہمنے رکھ بہویئے۔ وِرلے ای ہون کوئی پچھلی پیڑھی دے جیہناں ریڈیو توں "اکھیاں" سُنی تے ٹانویں ای اوہ ہون جیہناں پچھے جہے لہور دے اک سُکھالے گھر وچ پنجاب لوک راس دی کھیڈی "اکھیاں" ویکھی۔ چلو سُکھالے گھر وچ ای سہی لوک راس والیاں "اکھیاں" کھیڈ کے ساڈے لئی ایس کھیڈ نوں وچارن دا ڈھوتے بنایا توڑے سُکھالیاں گھراں وچ کھیڈیاں کھیڈاں دا وچارن ہور ہوندا اے تے خلقت دے وچ کھلو کے کھیڈیاں دا ہور۔ اکھیاں دی کتاب چھپی کوئی نہیں تے پنجاہ ورھے ہون لگے نیں اینہوں لکھیاں۔ ایس گل پچھے وی اکھیاں دا ہوون نہ ہوون اے، و یکھن نہ و یکھن۔ اوہ تے بھلا ہووے 'لہراں' والے دا جیہنے اپریل 81 وچ رفیع پیر نمبر کڈھیا تے وچ "اکھیاں" دی چاچھاپی۔ پر اوہ پرچہ وی تہانوں ہُن کتھوں لبھنا اے۔ چلو کھیڈ دا خلاصہ ای کر ویکھیئے۔ اُنج کھیڈاں تے کھیڈن لئی ہوندیاں نیں خلاصے کرن لئی تے نہیں نہ ہوندیاں پھیر خلاصے وی بھلو بھلی ہوندے ہوئے۔ اک دا کیتا ہور دوجے دا ہور۔ جیہڑی گل اک نے کڈھ دتی ہو سکدا اے دوجے اوہلا رکھنی ہووے۔ نالے خلاصیاں بارے اک پرانی بولی وی ہے متے تساں سُنی ہووے۔

چُپ کر دڑ وٹ جا
نہ عشق دا کھول خلاصہ

خلاصے ہوندے ای چپ کراون لئی نیں۔ مُنھدیاں نوں دڑ وٹاون لئی (تے خلاصے کھولن والیاں نال اوہو ہوندی اے جو عشق کرن والیاں نال ہوندی اے) یاں وت خلاصہ ہووے اوہ' جیہڑا ایس بولی وچ ہویا اے۔ آپ ای آپنے آپ نوں کھول دی جاوے تے رہووے وی خلاصہ۔ اوہ خلاصہ تے "اکھیاں" آپ ای اے۔

پہلی جھاکی۔ پنڈ حسن آباد۔ چودھری مولا بخش دی بھرجائی کرمو دے گھر۔

چودھری کرمو تے اوہدے پُتر فضل نال جھگڑدا اے بئی تساں میرے پچھوں بیگم نوں بھاگووال دے موجو جٹ نال کیوں ویاہ ٹوریا۔ ایس جھگڑے وچ سانوں پتہ لگدا اے بئی بیگم اک انھی یتیم کڑی اے۔ چودھری نے پالی اے۔ چودھری دے پُتر بہادر نال بیگم دا نِکے ہوندیاں دا پیار اے تے ایس گل دا پورے پنڈ نوں پتہ اے۔ ہاے بھانے دوہناں دی کُڑمائی دیاں ڈھولکیاں دی وجدیاں رہیاں نیں۔ چودھری نے لہور نوکری کیتی ہوئی اے تے اوہ آپنی سوانی تے دھی نوں لہور آپنے کول رکھدا اے۔ بہادر پچھے پنڈ وچ اے سو بیگم وی پنڈ وچ ای اے پر بہادر نال کلیاں گھر وچ رہنا وی اوہدا ٹھیک نہیں سو چودھری اوہنوں کرمو کول چھڈ گیا ہویا اے۔ کرمو نوں زمین واسطے پیسے دی لوڑ اے۔ اوہ بھاگو و لیے موجو جٹ دی بھین نال آپنے پُتر فضل نوں ویاہ کے چنگا داج لینا چاہوندی اے' موجو دی بھین لین لئی وٹے وچ موجو نوں بیم دا ہتھ پھڑا دیندی اے۔ نکاح ویلے بیگم نوں افیم گھول پیاوندے نیں تے اوہنوں ہاں ناںہ دا وی پتہ نہیں لگدا۔ ساری کارروائی چودھری کولوں چوری ہوئی اے۔ بہادر وی رِکتے وانڈھے گیا ہویا سی۔

دوجی جھاکی پنڈ بھاگووال۔ بیگم دے سوہرے گھر۔ بیگم نوں آیاں دوجی رات۔ بیگم نوں خیال اے بئی اوہدا ویاہ بہادر نال ہویا اے۔ پر اوہنوں ایہہ تھاں دی اوپری باپدی اے تے جناں وی بہادر نہیں لگدا۔ بیگم آپنے نال آئی نائن نوراں کولوں پُچھدی اے بہادر دا۔ پہلوں تے نوراں اوہنوں ولاوندی اے پر اوڑک اوہنوں اصل گل دس دیندی اے تے سمجھاوندی اے بئی ہُن توں موجو نال سلوک بنا کے رکھ تے بہادر دا خیال چھڈ اوہدا کِتے ہور ویاہ ہوون لگا اے۔ بیگم ایہہ سُن کے نموجھان ہو گئی پر مڑ اوس آپنے صدق دا لڑ پھڑیا تے صندوق وچوں بہادر دا دتا زنجیری والا چاقو کڈھ کے سرہانے رکھ لیوس۔ نوراں نوں دسیوس بئی "آہندے نیں جے راتیں چھریاں چاقو ل رکھ سنوّیے تے ڈر نہیں لگدا"۔ مڑ اوس چیتے لیا بہادر نال رل کھیڈن جدوں ونویں کدیں نم والے ویڑھے کھوہ دی واج نال تے کدیں کھوہ دی گادی اُتے بہہ کے ماہیا گاوندے ساں۔

اوتھے اکھیاں دا فرش وچھاواں جیہڑے راہیں آویں ماہیا۔

ماہیے دے بول گاوندیاں بیگم نوں اچن چیت سہی ہوندا اے جیویں بہادر وی

اوہدے نال رل کے پیا گاؤندا اے۔

تیجی جھاکی۔ حسن آباد۔ کرمو دے گھر۔ کرمو کریمے نائی نوں بھاگووال ٹور دی اے بئی جا کے آپنی سوانی نُوراں نوں پچھانہہ ٹور تے آپ فضل دے ویاہ دی گل پکی کر کے آ۔ کریمو پنڈوں نکلدے نوں نوراں بھجی آؤندی رِلدی اے۔ دونویں کرمو دے گھر آجاندے نیں۔ نوراں دسدی اے بیگم نے ہنیرا پا چھڈیا اے۔ موجو دی ہِک وچ چاقو مار کے کدھرے ٹُر گئی اے تے پُلس اوہنوں پئی لبھدی اے موجو دسیا اے بئی اوہنے بہادر دی اوس ویلے بیگم نال ڈِٹھا اے۔

چوتھی جھاکی۔ اوسے شامیں۔ چودھری مولا بخش دے گھر۔ چودھری بہادر نال اوہدے ویاہ دی گل کردا اے بہادر آکھدا اے "میاں جی جس پیر دی میں بیعت کیتی ہوئی اے اوہدی مینوں حالے اجازت نہیں"۔ چودھری بہادر دا دُکھ سمجھدا اے آکھدا اے "ہلا پُتر توں خوش رہو...... رب تینوں آپنیاں مراداں دئے تے بھلے راہ لائے۔" چودھری نوں ہِرکھ وی اے بئی میں آپنی بے دھیانی پاروں "تیری تے بیگم دی زندگی خوار کر چھڈی۔" پر بہادر پیو نوں تسلی دیندا اے بئی میں بیگم نوں خواب وچ ڈِٹھا اے۔ اوہ خیریں مہریں اے تے اوہنے آونا وی ضرور اے۔ اچراں نوں کریما ہفیا ہویا آوندا اے تے آن کے بیگم دی کیتی دا دسدا اے۔ چودھری کریمے نال کرمو ول ٹر جاندا اے۔ مگروں بہادر بیگم والا ماہیا گاوندا اے تے دیوا بالدا اے تے بیگم دی واج اوہدی واج نال رلدی اے تے دیوے دی لوئے اوہنوں بیگم دسدی اے۔ بہادر بیگم نوں پُچھیا بئی توں اکھوں باجھ ایتھے دا راہ کیویں لبھا۔ بیگم آکھیا "راہ لبھن تھیں پہلوں میں اکھیاں لبھیاں"۔ تے بہادر نے بیگم دیاں اکھیاں تکیاں جگدیاں بِچ مُچ دیاں سگویاں اونویں جیویں اوہنے خواب وچ تکیاں آہیاں۔ دونوں ای مُڑ رل بہن اُتے خوش نیں۔ آپنے قول قرار تے صدق دی گل کریندے نیں۔

پنجویں جھاکی۔ چودھری مولا بخش دے گھر دے ساہمنے ویہڑے وِچ۔ چودھری، فضل تے تھانیدار۔ فضل تھانیدار نوں دسدا اے بئی لوکاں دِن ڈُبن ویلے کوئی کُڑی دادو دے کھوہ وِچ چھال ماردی ڈِٹھی اے۔ بندے کھوہ وچ لتھے، ٹوبھے وی کھوہ چھانیا پر کھوہ وچوں کجھ نہیں لبھا۔ تھانیدار چودھری نوں تسلی دیندا اے بئی جے بہادر پنڈوں باہر نہیں گیا تاں اوہنوں خیر مہر اے۔ شہادتاں کٹھیاں کر لو۔ تھانیدار ذرا

پرانہ ہویا تے چودھری نوں بہادر تے بیگم دے ماہیے دی واج کنیں پئی۔ چودھری نے فضل نوں وی دسیا تے آکھیا توں ذرا تھانیدار نوں گلیں لا تے میں اندر چل کے ویکھناں ہئی بیگم اِتھے اپڑی ئنج۔ چودھری گھر ول گیا تے فضل نے تھانیدار نوں دونہہ واجاں دے گاون دی دس دتی۔ تھانیدار تے فضل چودھری دے مگرے اوہدے گھر دے بوہے اگے اپڑے۔ بوہا کھڑکایاں نہ کُھلیا تے تھانیدار دھکے نال بھن کے اندر وڑیا۔ اندر بہادر سی۔ اوس آکھیا کوئی اگے نہ آوے۔ یاد رکھو جے کسے بیگم نوں ہتھ لایا۔ پر تلاشی لیاں بیگم اوتھے لبھی ای کوئی نہ۔ سارے حیران نیں۔ پہلوں بہادر وی حیران اے پر ہولی ہولی اوہنوں سار لگدی اے۔ اوہنوں بیگم دا مُچھدے نیں تے اوہ آکھدا اے۔ "آہو مینوں اوہدا پتہ اے۔ پر تُسیں اوتھے کدیں نہیں پہنچ سکدے"۔ مُڑ آکھدا اے "اوہ میرے کول اے"۔ دوروں فضل نوں بیگم تے بہادر دے ہاسے دی واج آوندی اے اوہ تھانیدار نوں لے کے باہر بھجدا اے۔ چودھری وی جکو تکی وچ نال جاندا اے۔ پچھوں بہادر ماہیا گاوندا اے تے بیگم دی واج نال رل ویندی اے۔ بیگم دسدی اے ہئی میرا ڈیرا داڈو دے کھُوہ اے۔ بیگم آکھدی اے اج ساڈے میل دی رات، ساڈے سہاگ دی رات" اے۔ بہادر آکھدا اے ہن دل وچ صبر نہیں رہیا۔ آ بیگمے چل۔ دونویں ماہیا گاوندے چلے جاندے نیں۔ باہر فضل یاگلاں ہار تھانیدار نوں بھجائی پھردا اے ہئی اوہ سُنو بیگم دی واج۔ اوہ سُنو۔ پر دِسدا کُجھ وی نہیں۔

اخیرلی جھاکی۔ داڈو دے کھُوہ تے۔ لوکاں دی بھیڑ اے۔ چودھری تے تھانیدار اوتھے پُچھدے نیں پتہ لگدا اے ہئی بہادر گُھنے نسدا آیا اے تے کھُوہ وچ چھال مار گیا اے۔ بندہ کھُوہ وچ وڑ کے بھالدا اے پیا پر کُجھ نہیں لبھا۔ سبھ اچنبھے وچ نیں اخیر چودھری تھانیدار کولوں کلیاں ہوون دی وہل منگدا اے۔ تھانیدار اوہدے نال افسوس کردا ٹُر جاندا اے۔ بندے وی ہٹ جاندے نیں۔ (اجراں نوں دس پیندی اے ہئی فضل جھلا ہو گیا اے) چودھری کلا ہویا تے اوس وین پا کے کھوہ نوں الاہمادتا "اوئے کھوہا توں رکتنا ڈونگھا ایں توں رکتنا کالا ایں میرے دو لال تیرے وچ ڈگ پے نیں تے تیرے وچ رتی بھر چانن نہیں ہویا"۔ چودھری کھُوہ نوں "موت دیا کھُوہا" آکھدا اے تے بہادر دی واج آوندی اے "موت دیا نہیں میاں جی حیاتی دیا کھُوہا

جیونڑ جاگنڑ دیا کھوہا" چودھری روندا اے پر بہادر اوہنوں تسلی دیندا اے بئی میں آپنی مراد لے لئی اے مینوں بیگم مل گئی اے۔ پر اسیں دونویں تینوں ایہناں اکھیاں نال نہیں دِس سکدے۔ "ایس واتے ہوراں اکھیاں دی لوڑ اے جدوں تہانوں اوہ اکھیاں لبھن گیاں پھیر تُسیں اسانوں تک لوگے۔" چودھری آکھدا اے "اسیں سمجھنے آں اسیں اکھیاں والے آں ساڈے جیہا تے انھا کوئی ہے ای نہیں۔" کھیڈ ایتھے مک جاندی اے بیگم تے بہادر دیاں واجاں ماہیاں گاوندیاں الوپ ہو جاندیاں نیں۔ ریچھوں لکھیار سانوں دسدا اے۔ بئی "کیاں ورھیاں دے بعد چودھری مولا بخش دی خواہش پوری ہوئی اوہنوں دل دیاں اکھیاں لبھ پئیاں تے اوہنے بیگم تے بہادر نوں پھیر اک واری آپنی اکھیں ویکھیا۔" دادو دا کھوہ زیارت بن گیا اے۔ ہُن بیگم دا کھوہ اکھواندا اے۔ اوہدا پانی ات مٹھا تے خوشبو والا اے۔ اکھاں دے روگیاں دا دارو اے۔ کواریاں کڑیاں اوتھے زنجیری والے چاقو چڑھاوندیاں نیں تے اوہناں دیاں مُراداں پوریاں ہوندیاں نیں۔ سال وچ اک واری بیگم تے بہادر ادھی راتیں آن کے رِماں دے جُھنڈ تھلے بہہ کے ماہیا گاوندے نیں۔ بعضیاں قسمت والیاں اوہناں دا ماہیا آپنے کنیں سُنیا اے۔

کھیڈ دا خلاصہ کھیڈ نہیں۔ خلاصہ پڑھ کے کھیڈ نوں سمجھنا اکھیوں باجھ ٹوہ کے راہ لبھن والی گل اے۔ بیگم وی بھاگو وال وچ پہلوں ٹوہ ٹاہ کے ٹُری تے مڑ اوہنوں اکھیاں لبھ گیاں۔ آؤ اسیں وی حیلہ کر دیکھیے۔

سو اکھیاں کھیڈ وچ پہلی گل تے ہے اکھیاں دا ہوونڑ نہ ہوونڑ۔ ویکھن نہ ویکھن۔

ایہہ گل پوندا ای ساڈے کنیں پیندی اے۔ جد چودھری فضل نال جھگڑدا اے۔

چودھری:۔ اوئے انھے تسیں او جے اکھیاں ہوندیاں سُنّدیاں تہانوں کجھ دِسیا نہیں۔ اوہ اکھوں انھی نئی پر اوہنوں نظریں سبھ کجھ آوندا سی۔ اوئے ظالمو تسیں سمجھیا ہویا اے اوہنوں پتہ نہیں لگنا۔

فضل:۔ اوئے چاچا تے کیہڑا انھیر پے گیا اے جے......

فضل تے اوہدی ماں کرمو نوں اکھاں ہوندیاں دِسدا کیوں نہیں۔ حسن آباد رلسیاں زمینداراں دا گراں اے۔ بھوئیں تے لاونڑ واسطے کرمو کول پیسہ کوئی نہیں۔

جے بھاگو والیے موجو جٹ دی بھین سیداں دا ساک فضل نوں رِل ونجّے تے داج وچ چوکھا گھنا پیسہ آ ویسی۔ پر موجو جٹ وی بھین دا ساک اوتھے دینا سی رجتھوں وٹے وچ آپنے جوگی کُڑی لبھ جاوے بھاویں انھی ہووے۔ کرمو کول آپنی تے کُڑی کوئی نہیں۔ سو اوس وٹے وچ بیگم نوں موجو نال ٹور دِتا۔ کیہ حسن آباد تے کیہ بھاگو وال۔ بھوئیں وال کیہ لِسے تے کیہ تگڑے۔ جتھے مَلّ اے اوتھے غرض اے۔ جتھے غرض اے اوتھے ساک غرض پالن دا وسیلہ ہوندا اے۔ کُڑیاں مُنڈے وستاں ہوندیاں نیں تے وٹاندرے دا کم دیندیاں نیں۔ خاص کر کُڑیاں۔ کُڑیاں دی آپنی ہستی کوئی نہیں۔ کُڑیاں دے وٹاندرے وچ تھُڑاں پوریاں کرن دا آہر کیتا جاندا اے۔ سفید پوشیاں کجیاں جاندیاں نیں۔

کرمو:۔ "ہُن سیداں گھر آجائے تے پھیر خیر مہر اے گھنا تے رُپیہ نال لیاوے گی۔ ساڈے وی دن پِھر پَین گے۔ پھیر چودھری ساڈے گھر نہ وڑے تے ساڈی جُتی نوں۔ سیداں دا رُپیہ لے کے زمین تے لاں گے تے گھنا پھیر کسے ویلے کم آجائے گا۔"

کرمو لئی سیداں رُپئے گھنے دا وسیلہ اے تے بیگم سیداں نوں لیاون دا وسیلہ۔ کرمو بیگم دی ہستی نوں اوہدے دُکھ سُکھ نوں نہیں ویکھ سکدی۔ اوہ کسے نوں وی آپنی غرضوں وکھ کر کے نہیں ویکھ سکدی۔ نہ ای فضل ویکھ سکدا اے۔ سو ایہہ ماں پُتر اکھاں ہوندیاں وی مناکھے نیں۔ آتر نیں۔ اوہ جس وسیبے پئے وسدے نیں اوتھے رولا ای ایہو اے۔ بئی حیلے ویلے آپو آپنا بلا کرو۔ نہیں تے مارے جاسو جیہنے وی اسانجھ مالکی دے وسیب وچ وسنا اے اوہنوں ایہہ رولا نبھاونا پینا اے غرض پالنی پینی اے اکھاں گوانیاں پینیاں نیں۔ چودھری مولا بخش بھلا بندہ اے پر اوہنوں وی آپنی سفید پوشی رکھن لئی لہور نوکری کرنی پئی اے۔ تے اوہدی نوکری پاروں ای بیگم نوں کرمو دے گھر رہنا پیا اے۔ وسیب والیاں دی مجبوری دا بھار چاونا پیا اے بیگم نوں جیہڑی آپ آتراں دی آتر اے۔ اِک انھی تے اُتوں یتیم۔ پر بیگم دا اصلوں آتر ہوون اوہنوں وسیب کولوں وکھ وی کریندا اے۔ اوہنوں ویہار نبھاون دی مجبوری نیناں پراناں والیاں کولوں گھٹ اے۔ ایہو گُھل اے بیگم دی۔ ایہو ویہل اے اوہدی جِتھے اوہ بہادر دا پیار پال سکدی اے۔

اکھیاں کھیڈ وچ دوجی گل:۔ ایہہ کھیڈ اتوں ویکھیاں آپنے آپ وچ پوری جاپدی اے پر نبجھ لائیاں ایہدے تانے وچ لوک شاعری دی ریت دا پیٹا اُنیا لبھدا اے۔ ریت نال اک ظاہرا ساک تے رفیع پیر وکھایا میں محمد صاحب دیاں شعراں نوں سرناواں بنا کے۔ سرناویں وچ اوہ شعر وی آیا اے۔

جیہناں طلب قصے دی ہو سی سُن قصہ خوش ہو سن

جیہناں جاگ عشق دی سینے جاگ سویلے رو سن

کوئی قصہ وی نِرا قصہ نہیں ہوندا۔ تے نہ آپنے آپ وچ پورا ہوندا اے۔ گل ہے طلب تے جاگ دی۔ طلب (جیویں تماکو دی) جھٹ پٹ اُٹھدی اے ہابڑا بن کے تے بندے توں آپنی پکڑ وچ کر لیندی اے۔ مُڑ جھٹ پٹ ای مُک جاندی اے تے بندے نوں وی نال مُکا جاندی اے۔ جاگ لگدی اے چِرکی تے لگدی اے سجے۔ پر لگ وینجے تے اصلا وٹا دیندی اے۔ طلب ہوندی اے ویہار دی دین۔ جاگ ویہار دے دِتے سبھا نوں وٹاون واسطے ہوندی اے سو ایہہ اوتھوں ای رِلدی اے جتھے اگلے ویہار نوں اُتھلن واسطے رسر دھڑ دی لا بیٹھے ہوون۔ آؤ ویکھیے اکھیاں کھیڈ نوں لوک شاعری دی رِیت دی جاگ کیویں لگی اے تے کتنی کو۔

بہادر چودھری نوں خواب وچ ڈِٹھیاں بیگم دیاں اکھیاں دی دسیندا اے:

"اکھیاں کھولیاں ہوئیاں تے مینوں ٹر ٹر پئی تکے تے نالے پئی مسکرائے تے اوہدیاں موٹیاں موٹیاں ہرنیاں والیاں اکھاں ائیوں پیاں چمکن جنج تارے"

مُڑ جدوں بہادر تے بیگم دا میل ہویا تے بہادر بیگم دیاں اکھیاں ویکھ کے آکھیا:

"میں سوچناں جے کدی پہلوں وی، کدیں تیریاں اکھیاں ہوندیاں تے بالکل ایسے طراں ہوندیاں، وڈیاں وڈیاں ہرگاں والیاں"۔

ایتھے وارث شاہ دیاں سلاہیاں ہیر دیاں اکھیاں نہیں چیتے آوندیاں؟

نین نرگسی ہرگ ممولڑے دے

تے نِری اکھیاں دی گل ای نہیں۔ بھاگو وال والی جھاکی وچ جد نُوراں بیگم نوں پُچھدی اے کیہہ پئی ڈھونڈنی ایں بیگمے۔ تے بیگم تربھک جاندی اے تے نوراں آکھدی اے:

"تینوں کیہہ ہویا اے۔ میں گل کیتی اے تے توں تربھک پئی ایں جنج رکھ دیاں

ہرنیاں تربھک پیندیاں نیں۔"
وارث شاہ ہوریں ہیر تے اوہدیاں سیلیاں دی آوئی وکھاوندے نیں:
سیاں نال لنگدی مان متی جیویں ہرنیاں ترٹھیاں بار وچوں۔
رفیع پیر دے ویلے باراں وچوں کھُلیاں پھرن والیاں ہرنیاں مُک گیاں ہوئیاں ہن۔ ہرنیاں ہُن لبھدیاں ہن رکھاں وچ ای۔ رکھ وڈیریاں بھوئیں والاں دے ہوندے نیں یاں سرکاری تے جیہناں دے رکھ تنہاں دیاں ہرنیاں۔ راکھویاں۔ ایہہ نوراں دی ویکھنی اے۔ اوہ بیگم نوں راکھویں ہرنی سمجھدی اے۔ تے آپنے حساب سر ٹھیک ای سمجھدی اے۔
دمودر نے وی ہیر نوں ہرنی آکھیا اے۔ رانجھے نوں آپنی بیڑی وچ سُتا ویکھ کے ہیر پینگھ چھڈ کے دریا وچ چھال مردی اے:
انبروں ترٹے وِج جویں ہرنی چھُٹی بدھی
ہرنی دی رمز راہیں بیگم ہیر نال رلدی اے۔ رکھ دی ہرنیوں بار دی ہرنی بن کھلوندی اے۔ بیگم دی ایہو دکھ اے جس بہادر نوں اچنبھا کیتا:
"سوہنیاں نیں تیریاں اکھاں۔ مینوں انج معلوم ہوندا اے جنج تیریاں اکھاں میرے دل وچ پیاں بلدیاں نیں۔ جنج تارے ہنیری رات وچ بلدے نظریں آوندے نیں ایہہ اکھاں مینوں کجھ پیاں آکھدیاں نیں۔ کیہہ آکھدیاں نیں۔ میرے من دے ہنیرے گھُپ وچ اِک اگ رمزاں دی لاوندیاں نیں۔ تیریاں اکھاں مینوں پیاں سمجھاندیاں نیں۔ کیہہ آہندیاں نیں۔ کیہہ آہندیاں نیں۔"
دمودر دی ہیر ہرنی انبروں لتھی وِج (بجلی) وی اے۔ بیگم آپنی قید بھن کے نکلی اے تے اوہدیاں مرگ اکھاں بلدے تارے بن کے دِلاں دیاں ہنیریاں وچ رمزاں دی اگ بالن لگ پئیاں نیں۔
ہرنی والی رمز دوّلی اے۔ ہرنی کھُل وی اے۔ کھُل دا سہپن وی اے تے (ایسے پاروں) اوہ شکاریاں دے لوبھ دی مار وچ وی اے۔ سو لوک شاعری دیاں ہرنیاں ہیر توں بیگم تائیں نمانیاں تے مجبوراں دا نشان نیں۔ جیویں باریں کھُل ماندیاں ہرنیاں بجھ سکدیاں نیں تیویں بدھیاں ہرنیاں چھُٹ وی سکدیاں نیں۔ سگوں بدھیاں کول ای تراں ہوندا اے جیہڑا باندھاں تروڑ کے نکلیاں لبھدا اے۔

بیگم دیاں ہیر نال ہوروی سانجھاں نیں۔ ہیر نے کھیڑے نوں آپنی منجی تے پیر نہیں دھرن دِتا۔ بیگم موجو جٹ دی "بتکاں ورگی واج" سُن کے ڈر گئی۔ اوہدے ڈر نے اوہدی راکھی کیتی تے موجو اوہدے نیڑے نہ آیا۔ دمودر دی ہیر نے لت مار کے کھیڑے دے دند بھن دِتے سن۔ بیگم زنجیری والے چاقو نال موجو دی ہِک وچ منگھار کر گئی اے۔ کھیڑے وانگ موجو وی اک بے شکلا رِیت گھڑیا بندا جاپدا اے۔ جیہدی آپنی کوئی ہستی نہیں۔ جیہدا زور رِیت تے ویہار دا زور اے۔ جیہدے کول آپوں ساک بنن بناون دی سکت کوئی نہیں۔ وٹے دی باندھ راہیں پیسے دے لوبھ راہیں کِسے ماری بدھی دا ساک ای اوہنوں جُڑ سکدا اے۔ بہادر دے صدق یقین تے وی رانجھے دی چھدری جیہی چھاں دِسدی اے۔ ہیر رانجھے دی عاشقی والا مُرشدی رنگ ایتھے وی ہے۔ دمودر وچ ہیر رانجھے نوں مُرشد مندی اے۔ رفیع پیر نے مُرشدی بیگم نوں دتی اے۔

بہادر:۔ بیگمے پر اکھیاں لبھیاں کنج نیں۔ دس تے سہی مینوں۔

بیگم:۔ سمجھ لے آپوں۔

بہادر:۔ سمجھ لے آپوں۔ اوہ کنج۔

بیگم:۔ بس آپوں ای رنجنج میں اکھیاں لبھ لیاں ہاہاہاہا

بہادر:۔ رنجنج توں اکھیاں لبھ لیاں!۔ مینوں سمجھ نہیں آئی گل۔ مینوں دس ایسے واتے تے میرے پیر نے میں تیری بیعت کیتی ہوئی اے مینوں دس۔

بہادر لفظاں راہیں سمجھن لوڑدا اے پر اوہنوں سمجھ نہیں آوندی نہ ای بیگم دسدی اے۔ اوڑک اوہ بیگم دیاں اکھیاں ویکھدا اے جتھے اوہنوں "رمزاں دی اگ بلدی دسدی اے۔" مُرشد وکھالیاں راہیں سمجھاوندا اے۔ آپنی ہوند دیاں وکھالیاں راہیں۔ بیگم دی کیتی۔ اوہدی کیتی دا پھل اوہدیاں اکھیاں نیں۔ اوہدیاں اکھیاں دی اگ مجبوری نوں بالن بنا کے بھڑکی اے۔ مجبوری کاوڑ بنی تے کاوڑ کرتب۔ کرتب دی سنجان نے ای بیگم نوں اکھیاں دتیاں۔ اوہنے رسڑ دا پلا پھڑیا تے اوہنوں بہادر دادِتا زنجیری والا چاقو چیتے آیا۔

نوراں:۔ نی تکیں اُٹھ کے کدھر ٹُری ایں۔ نی تکیں اگے بنی آ۔

بیگم :۔ ہُن بنیاں کوئی نہیں رہیاں۔ مینوں لبھ پیا اے ہُن راہ۔ بس لبھ پیا اے ہُن راہ۔

مرشد راہ وکھاونا ! اے ویہار نوں تروڑن دا۔ اوہ آپ ایہہ راہ تدے ویکھ سکدا اے جے اوہ ویہار دا لڑ چھڈ ے۔ رانجھا گھر' ناں' ہستی ونجا کے آپنے میل دی واہ ورتن وِچوں ناواں کٹا کے نکلیا تائیوں ہیر نے اوہدے نال نیونہہ لایا اوہنوں مرشد منیا بیگم تے ربوں ای ناں ناویوں نین پرانوں وانجی ہوئی اے۔ پر اوہنے چودھری تے رموں دے گھر رہ کے رصدق صفا ای لئی اے لبھ نہیں پالیا۔ تے اوہ چھڈ سکدی اے' آپنے نینہہ دی سنبھال واسطے آپنا آپا وی آپنا سر ری وی۔ ایہو مرشدی تُنیہا اے اوہدیاں بلدیاں تاریاں جیہیاں اکھاں وچ مُرشدی تت اے عاشق دا۔ عاشق اک دوجے نوں راہ وکھاوندے نیں ویہار نالوں ٹُٹ کے نینہہ نال جُڑ کے۔ دمودر وِچ تے وارث شاہ وچ مُرشد رانجھا وی اے تے مرشد ہیر وی۔ میل نوں تجن دا راہ رانجھے وکھایا۔ میل نال بھڑ کے نینہہ دی سنبھال دا راہ ہیر وکھایا۔

ویہار نالوں ٹُٹ کے نینہہ نال جُڑن۔ نینہہ نال جُڑ کے ویہار نالوں ترٹن ایہو ای گل اے جیہڑی ہون نہ ہوون والی رمز راہیں ساڈی شاعری دی رِیت دا تت بنی رہی اے۔

کہے حسین فقیر سائیں دا جیوندیاں مر رہیے

نال سجن دے رہیے

چالو ویہار دے وِتے آپے نوں مار کے ای بندہ جیوں سکدا اے۔ سجن دے نال رہ سکدا اے۔ ایس ویہار وچ جیون نہ ہوون اے تے ایس ویہاروں مرن ہوون اے۔ اکھیاں کھیڈ وچ ایہو رمز اکھیاں دے ہوون نہ ہوون توں تُری تے ہستیاں دے ہوون نہ ہوون تیکر گئی۔

زنجیری والا چاقو نشان اے دھرو دے تروڑدا' آپنے اندروں (صندوق وچوں) لبھی نینہہ دی دتی دڑھتا دا۔ بیگم اجتی زنجیری والے چاقو تائیں نہیں اپڑی دوجی جھاکی (سوہرے گھر) وچ اوس آپنی پوری حیاتی دی مجبوری نوں جھاگیا اے۔

نوراں :۔ کیہ پئی لبھنی ایں مینوں دس۔

بیگم :۔ راہ پئی لبھنی آں۔

نوراں:۔ کیہا راہ۔

بیگم:۔ ایتھوں باہر جان دا۔

نوراں:۔ نی باہر کتھے جاناں ای۔

بیگم:۔ رَنم والے ویڑھے وچ۔ میرا ایتھے ساہ گھُٹیا جاندا اے پیا۔

نوراں:۔ نی رنم والا ویڑھا ایتھے۔ میرا مطلب اے پئی رنم والے ویڑھے۔ نی اوتھے تے بندے بیٹھے ہوئے نیں۔ اوتھے کیہہ کرنا ای جاکے۔ چل کوٹھے اُتے لے چلوں۔

بیگم:۔ نہیں نہیں۔ میں نہیں جاندی کوٹھے تے۔ ہیں نی بہادر کتھے وے۔

بیگم نے ہولی ہولی جی بھیانی ہو کے' نوہ ٹاہ کے سنیاں دا ہنیرا جھا گیا اے تے ویریاں دے گھر دی اوپر سہی کیتی اے۔ اوہ نینہہ واس اے تے نینہہ دی آہنت بھالدی اے۔ بہادر دی خشبو' داڈو دے کھوہ دی واج' رنم والا ویڑھا۔ نوہ کے' اڈی کھوڑے جر کے دوالے دی پچھان مجبوری وچوں باہر نکلن ول پہلا پیر اے۔ اکھاں والیاں نے اوہدے کولوں نینہہ دی آہنت کھوہ کے اوہنوں دھرو دی اوپر وچ ویڑھ دتا اے۔ بیگم رنم والے ویڑھے جانا چاہوندی اے نوراں آکھدی اے "اوتھے تے بندے بیٹھے ہوئے نیں"۔ بھاگوں ال وچ تے رنم والا ویڑھا ہے ای کوئی نہیں۔ نوراں بیگم نوں پئی ولاوندی اے۔ پر پہلی جھاکی دے انت وچ سانوں پتہ لگدا اے بئی حسن آباد والے رنم والے ویڑھے وچ دی "بندے بیٹھے ہوئے نیں"۔ چودھری کرموتے فضل نال جھگڑ کے باہر آیا تے اگوں بہادر ملیا:

بہادر:۔ میاں جی نیب تحصیلدار صاحب تہانوں ملن آئے نیں۔

چودھری:۔ ہلا؟

بہادر:۔ میں اوہناں نوں رنم والے ویڑھے وچ بٹھا آیاں۔ آہندے سن ذرا جلدی آوَ۔

چودھری:۔ ہلا پُتر چل۔

اصل وچ نم والا ویڑھا تے بیگم دے نینہہ نے وسایا اے آپنے اندر۔ باہر نم والے ویڑھے یاں ہے ای کوئی نہیں تے جے ہے نیں تے اوتھے بندے بیٹھے ہوئے نیں۔ اوپرے۔ اک بے نینہی دنیا دے وسنیک۔ ویہار دے قیدی۔ ویہار دے

ہتھیار- چودھری مولا بخش آپ وی ایسے دنیا دا بندہ اے- ویب دی ورتن وچ کُھبیا ہویا- انگریزی پنجاب دا لِسا زمیندار- سوڑوں ترٹھا سفید پوشی دی بھرم پگ سنبھالدا- شہر نوکری وی کریندا اے صاحباں نال دورے وی بھگتیندا اے- پنڈ آئے سرکاری اہلکاراں دے مُونہہ وی لگدا اے- چودھری مولا بخش کوئی نواں نہیں- اوہدا شجرہ ڈھیر پرانا اے- مغل پنجاب وچ رانجھے دے پیو موجو چودھری بارے وارث شاہ ہوریں دسدے نیں-

موجو چودھری پنڈ دی پانڈ والا چنگا بھائیاں دا سردار آہا
بھلی بھائیاں وچ پرتیت اس دی منیا چونترے اُتے سرکار آہا

موجو چودھری، چودھری مولا بخش وانگوں لِسا زمیندار نہیں- پر بھوئیں وال لِسا ہووے کہ تکڑا اوہنوں آپنی مالکی دی سنبھال واسطے باتشاہی دے لڑ لگنا پوندا اے- باتشاہی نوں وی اوہدی لوڑ ہوندی اے خلقت تائیں بھجن واسطے خلقت کولوں کھٹی کھوہن واسطے- سو اوہ باتشاہی دا وچولا وی ہوندا اے- اوہدی چودھراہٹ ایسے وچول صدقہ ہوندی اے- اوہ بھائیاں دی سرداری پاروں سرکاری وچولا بندا اے تے سرکاری وچول پاروں اوہدی بھائیاں وچ پرتیت بندی اے-

انگریزاں پنجاب وچ چودھراں آپ اُساریاں- کِتے نِکیاں کِتے موٹیاں- پرانیاں موجواں دی تھاویں نویں موجو تے پرانیاں مولا بخشاں دی تھاویں نویں مولا بخش کھلیارے تے اوہناں دے سر تے راج گُھکایا- مالے اُگراہے تے بھرتیاں لیاں- انگریز راج نال خلقت دی ویہرودھی، سیاسی گھول ترکھا تھی گیا تے لِسیاں چودھریاں ولوں سرکار دی چِنتا وی ودھی، دونہہ ترونہہ پیڑھیاں وچ لِسیاں چودھریاں دیاں چودھراں ودھیرے لِسیاں ہو گئیاں آہیاں- سو کجھ سوڑ پاروں تے کجھ سرکارے دربارے اپڑ واسطے لِسیاں چودھریاں دی اولاد شہراں وچ پڑھائیاں کرن تے نوکریاں لبھن گئی- شہراں وچ ویہرو سیاسی سوچاں دی وا وی اوہناں نوں لگن لگی- سو لِسے چودھری دی اِک سرکاری تصویر بنا سوار کے سرکاری پرچار دے چوکھٹے وچ جڑی گئی- ایہہ سرکاری تصویر والا چودھری داناں، گُھکھرو آپنے دین دھرم دا وی جانو تے سرکاری ویہار دا وی تے دونہاں نال سچا- آپنے بھلے وچ سرکار دا تے سرکار دے بھلے وچ آپنا بھلا سنجانن والا، برادری شریکے دیاں باریکیاں دا جانو پر اوہناں دیاں

سوڑاں توں اُچیرا' پاڑ میلنا' سبھا دا موکلا تے رنگھا' جیبھ دا مٹھا' ساؤ تے نیاں پال 'گُنار دا گُتھلا پر دِل دا صاف تے سادہ- ایہہ تصویر پادریاں دیاں رلکھتاں' اخبار ار رسالیاں تے سکولی کتاباں راہیں ڈھائی گئی تے پنجاب دے جٹ دی انگریزی راز نال رسائی دا نشان بنا کے دکھائی گئی- جٹ چپڑاسی دی نوکری تے ہونا تے اگلیار کدیں کدیں اوہنوں وادھو ٹھیک لئی پسماون واسطے چودھری آکھ پچکارنا- ایہہ تصویر کہانی کاراں دیاں کہانیاں وچ وی اگھڑی تے رفلماں وچ وی پسری- سن 40 دے نیڑے لہور ریڈیو چلیا- دوجی جگت لام چھڑی ہوئی سی- بھرتی مُونہہ اڈیا ہویا سی- وڈیرے زمیندار آپنا دھڑا جوڑ کے اسمبلیاں وچ چڑھے بیٹھے سن- اوہناں دی لوڑ آہی جو پنڈ گراں وچ جنا کھنا انگریز نال اوہناں دی سانجھ نوں آپنی سانجھ جانے- کیہہ بالی کیہہ پالی کی سبھو کوئی ڈھڈوں اوہناں دے نال ہو کے پچھے کھلووے- ایہہ کم سرنا بارلسیاں زمینداراں راہیں- سو چودھری دی سرکاری تصویر ریڈیو راہیں واج وچ ڈھلی تے مولا بخشاں نوں اوہناں دا کم سمجھاون لئی' وسوں وچ اوہناں دا آدر بناون لئی پنڈ و پنڈ اپڑی- دیہاتی پروگرام دا چودھری دو رسدھڑ جناں دی پرھے وچ بیٹھا ہوندا اے تے ایہناں رسدھڑ جناں نوں سمجھاون مناون دے رنگ وچ راج کاج دی واج خلقت دے کنیں پاوندا اے دونویں رسدھڑ جٹ بھگت رام تے شہاب دین (مگروں نظام دین تے نور دین) کدیں اڑن دا کدیں مُھلن دا سانگ بنا کے ساؤ چودھری دی تصویر وچ رنگ بھردے نیں- پر کدیں کدیں رسدھڑ جٹ بھلے دی بن جاندے نیں تے نقلیاں دی ریت وچ باسے بھانے سرکاری پیسٹریاں نوں گُجھی چوبھر دی مار جاندے نیں- پر رسدھڑ جناں دی ایہو انکل ایہو گُجھی کُھل دیہاتی پروگرام نوں جگ بھاونا بنا کے سرکار دا کم سار دی رہی-

رفیع پیر نے اوہنیں دِنیں "اکھیاں" لکھی تے آپیں ریڈیو تے کھیڈ سُنائی- اوہ آپوں چودھری مولا بخش دی بنے- کھیڈ نوں منظوری تے رملی ہوئی اے کھیڈ دے ظاہرا دیہات سدھارو' انھیاں مُتھاجاں لئی رحم جگاؤ رنگ پاروں تے ایس پاروں بی ایہہ رنگ بناونا اے سرکاری چودھری نے جیہڑا چودھری مولا بخش دے روپ وچ کھیڈ دا اکھاڑا ملی کھلوتا اے- پر چودھری مولا بخش دے مہاندرے وچ سرکاری چودھری دی تصویر اُگھڑدی وی اے تے اُگھڑ کے بھج وی جاندی اے- سرکاری دچول

وچ رُڈھا چودھری اوڑک نیونّدا اے عشق دے رب لتھ تراں اگے۔ سُوجھ سیانف دا دعوا چھڈ کے آپنے انھے ہوون نوں مندا اے۔ سرکاری چودھری جس عقل نال کم ساردا اے، جیہدے نال اوہ دیہاتی پروگرام دیاں رسدھڑجتاں نوں پرانیاں بھیڑاں توں ہنگدا اے تے پرانیاں رواجاں دے روگ مکاون واسطے علم دی دوائی دی سرکاروں پروان کیتی خُراک اوہناں دے سنگھوں لنگھاوندا اے اوہ اک پتیلی جیہی دنیا دار عقل اے۔ دیکھو چودھری مولا بخش کرمونوں کیویں سمجھیندا اے۔

چودھری :۔ پہلوں ایہہ دس کھاں جے کُڑی نال کر لئی ساجے پئی کیہڑا موتیاں والا ڈولا لین پیا آوندا اے۔

کرمو :۔ تیری مت تے نہیں ماری گئی مولا بخشا کُڑیاں چڑیاں نال وی کوئی ایہو جیہی گل کردا اے۔

چودھری:۔ اللہ رسولؐ دا حکم تے ایہوا ے۔

کرمو :۔ اللہ رسولؐ نے ایہو جیہا انھونا حکم دینا سی؟۔ ایہہ تے تُسیں لوک جیہڑے دو حرف پڑھ لکھ جاندے او اوہ آپنے دلوں گلاں پئے بناندے او۔

چودھری :۔ اوہ بھلیئے ایہہ تے قرآن وِچ اے میں تے نہیں بنائی دِلوں گل۔

کرمو:۔ آہ۔ اسیں تے ہوئے نہ گوار ان پڑھ سانوں کیہ پتہ ہووے۔ جیہڑی دستور دی گل اے۔

چودھری :۔ دستور جائے تیرا جنہم وچ میں اللہ تے رسول دے حکم دی گل پیا کرناں یا دستور دی۔ اللہ رسول دا حکم وڈا اے یا دستور۔

کرمو:۔ پر دستور۔ دستور وی تے چنگی گل دسدا اے۔ کوئی ماڑی تے نہیں دسدا۔

چودھری :۔ اوہ تیرا بھلا ہووے۔ ماڑی تے چنگی گل دا فیصلہ اللہ تے رسول نے کرنا اے یا اساں کرنا اے۔

کرمو:۔ خورے فیر

چودھری :۔ دستور اوہو ای چنگا ہو سکدا اے جیہڑا اللہ تے رسول دے

حکم تے چلے۔ جیہڑا دستور اوس حکم تے نہ چلے اوہ دستور ساڈے واتے بھیڑا اے۔

چودھری کرمو نوں ایہہ نہیں دسدا بئی اللہ رسول نے کڑیاں دی مرضی پچھن کیوں ضروری کیتا۔ اوہ کرمو نوں دستور دے دابے وچوں کڈھ کے شرع دے دابے بیٹھ لیاون لوڑدا اے۔ کرمو اتے جیہڑا دستور دا دابا اے اوہ تے ناں دا اے اصل دابا تے اوہدے اُتے ہے آپنے لوبھ دا (ایہہ لوبھ رہوے تے ایہنوں شرع دے سرپوش نال وی کجیا جا سکدا اے)۔ اوڑک چودھری دی ایہہ پتیلی پڑھائی ایہہ ٹھپ ٹھپا کرن والی عقل ہار جاندی اے: "ہا۔ اسیں سمجھنے آں اسیں اکھیاں والے آں۔ ساڈے جیہا انھا تے کوئی ہے وی نہیں۔" مولا بخش دے مہاندرے دے ہور وی رنگ نیں جیہڑے سرکاری چودھری دی تصویر بیٹھوں اگھڑن دی کردے رہندے نیں۔ اوہدے وچ نری پُتر نال پیار کرن دی ای نہیں پُتر نوں کھُل دین دی وی سکت ہے۔ اوس بہادر دے "روح نوں بھنیا تروڑیا نہیں۔" ایہہ صفت موجو چودھری وچ آہی:

وارث شاہ ایہہ قدر تاں رہدیاں نیں دھیدو نال اوس بہت پیار آہا

خبرے ینہہ والیاں نوں سر لتھ بناون وچ ایس پیار دِتی کھُل دا کتنا کُوہتھ اے۔ خبرے ایہہ کھُل اوہناں دیاں ویگاں نوں چالو ویہار دی مارتوں اوہلا دیندی اے۔ تدے ای بہادر آکھدا اے۔ "میاں جی تہاڈے جیہا پیو رب ساریاں نوں دیوے۔" پر سرکاری چودھری دی بھاج دی گھڑی نیڑے ڈُھکدی اے جدوں اوہ دُکھ نال تڑک کے کھُوہ اگے ورلاپ کریندا اے۔

"اوئے کھُوہا۔ اوئے کھُوہا۔ اج میرا سارا کُجھ لُٹ لیا ای تیریاں ٹنڈاں میری زمیں وچ سونا ڈھالدیاں ہوندیاں سن تے اج میری ساری حیاتی دی کمائی میرے کولوں کھس لئی آ۔ آپنے مُول دا اینا بیاج۔ اینا بیاج اوئے ظالما کھُوہا۔ اوئے موت دے کھُوہا۔"

مولا بخش اجے اولاد نوں دولت دیاں رمزاں راہیں چیتے کریندا اے۔ اوہ بہادر تے بیگم نوں "میرے دو لال" آکھدا اے۔ ٹنڈاں دا سونا ڈھالن توں سرکاری پر چار دے "خوشحال کسان" ول وی دھیان جاندا اے۔ "تے اپنے مُول دا اینا بیاج" توں

چھیتے آوندے نیں شاہوکاراں دے بدھے قرضائی جٹ۔ جیہناں دیاں گنڈے پیاں پیلیاں چھڈاون دا یونینسٹ سرکار نوں دعوا سی۔

دولت دا وگوچا اولاد دے وگوچے دی رمز بنیا اے۔ ملوان ویہار وچ اولاد دولت ہوندی اے تے دولت اولاد۔ ملوان ویہار دے جم پل آپنیاں دکھاں سکھاں نوں ناں ناویں دیاں رمزاں راہیں سنجاندے نیں ایس پاروں چودھری دا ورلاپ سنیراں اُتے گھنی کاٹ کریندا آیا اے چودھری دا آپا وٹیا نیں پر دکھ دے تاء نے ایہنوں پکھار دتا اے۔ تے اوہ بہادر دی واج سُنن جوگا تھی گیا اے۔ جیہڑا کھوہ چودھری نوں ساری عمر دی جمع جتھا کھس کھڑنا شاہوکار بن دسیا اے اوہنوں بہادر جیون جاگن دا کھوہ آکھدا اے۔ چالو ویہار دے وِتے آپے دا گواچن چودھری نوں موت جاپیا اے تے بہادر نوں حیاتی۔ بہادر تے ہتھیں ایہہ آپا گوایا اے۔

بہادر :۔ روو نہ۔ خوش ہوو۔ مینوں مبارک دیو جے میں آپنی منزل پا لئی اے۔

چودھری :۔ ہلا ہلا توں آپنی منزل پا لئی اے۔ میں سمجھیا نہیں بہادرا اوہ کیہڑی منزل اے۔

بہادر :۔ بیگم۔

چودھری :۔ بیگم؟ پُترا پر ایہہ لبھیا ای کہ ونجایا ای؟

بہادر :۔ لبھیا اے۔

چودھری :۔ آپنا آپ ونجا کے

بہادر :۔ آہو سبھو کُجھ گوا کے۔ ایتھے گوا کے ای کُجھ لبھدا اے۔

بہادر نوں ایہہ رمز بیگم سمجھائی آہی۔ اوس آکھیا ہا۔ "ہُن میں ساریاں قیداں تھیں آزاد ہو بیٹھی آں...... تیری محبت دی قید وی باقی نہیں رکھی۔ بہادر ایس گل تے سوڑا پیا تے بیگم سمجھایوس جو "سچا یار اوسے ویلے لبھدا اے جدوں بندہ اوہدی محبت تھیں وی آزاد ہو جاوے"۔ مِل وان ویہار وچ مِلن ای ہوون اے۔ ایس ویہار دا تروڑا اے مِل چھڈن 'مِل دی موہ توں اوہدی چِھک توں رہائی۔ تے ایہہ رہائی مِل سکدی اے ملوان ویہار دِتی سوچنی نوں تے ایس ویہار دی گُٹھ چڑھے ویگاں نوں گوا کے۔ مِل وان ویہار وچ پیار وی مِل دا ای اِک رنگ ہوندا اے۔ اِک کھٹی۔

ایسے دی قید بیگم نے تروڑی اے۔ تائیوں اوہ بہادر نوں آن مل سکی اے۔
جیہڑے وسیب دی چالو واہ ورتن دا توڑ بھالدے نیں جم پل تے اوہ وی ایسے واہ ورتن دے ہوندے نیں۔ توڑ والا گھول گھُلدیاں اوہناں دے اندروں کیس اُلیل واہ ورتن دے حمایتی ہو کے اوہناں دا راہ آن ڈکدے نیں۔ انبھول ای۔ لکھتاں وی وسیب جائیاں دیاں جوڑیاں ہوندیاں نیں سو اوہناں وچ کیس نکراویں رنگ گڈاوڈ ہوئے لبھدے نیں۔ "اکھیاں" وچ بیگم چالو ویہار دا تروڑا اے۔ پر ویکھو ایسے تروڑ وچوں اچیتے ای چالو ویہار کیویں ملکڑے آن جھاتی مریندا اے۔
جیہڑی رمز بیگم دے اندر جاگے سرڑ دا نشان بندی اے جیہدے راہیں بیگم دھرو دا توڑ کریندی تے نویں رستے پوندی اے اوہ ہے زنجیری والا چاقو۔ ایہہ چاقو بہادر نال بیگم دے نینہہ دی نشانی وی اے۔

بہادر:۔ بیگم ایہہ ہتھ وچ کیہہ آ۔

بیگم:۔ ایہہ لے ویکھ۔

بہادر:۔ زنجیری والا چاقو

بیگم:۔ آہ جیہڑا توں لیا کے دتا سی۔ تیرے وانگر ایہہ ماردا وی اے تے جواندا وی اے۔ ایس واتے ہر دم ایہہ میرے کول رہندا اے۔ ایتھے سینے دے اُتے دِل دے کول۔

پر ایہہ چاقو نِرا چاقو نہیں زنجیری والا اے مہنگی سوغات' چودھری دے پُتر دی آپنی منگ نوں لہوروں لیا کے دِتی مہنگی نشانی۔ ایہہ چاقو بیگمے دے چِت چیتے وچ باتشاہزادی دی تلوار بن جاندا اے۔ بیگم نوراں نوں دسدی اے۔
"بہادر اِک واری کتاب وچوں میٓنوں کہانی سُنائی سی۔ اوہدے وچ اک باتشاہزادی سی۔ اوہ باتشاہزادی جیہی سوہنی تلوار چلائی جاندی سی جے وڈے وڈے اوہدے کولوں ڈر جاندے سن۔"
چِت چیتے وچ چاقو تلوار ہو جاندا اے تے بیگم آپ باتشاہزادی۔ اوہ بہادر نوں دسدی اے۔ "میں اک باتشاہزادی تے ایہہ میری تلوار۔" (دونویں ہس پیندے نیں) ایہہ ہاسا بیگم تے بہادر دے بالیپے ول کھڑ کے اوہناں دے عشق نوں معصومی دا رنگ وی دیندا اے پر نال ای اسیں ایہہ وی چیتے کر سکنے آں جو بال کہانیاں راہیں

باتشاہزادیاں بالاں دی معصومی نال کیہہ ہتھ کیتا- اِتھے بیگم ہاسے بھانے باتشاہزادی دا پیتڑا بنھ کے وکھاوندی اے پر ایہہ پیتڑا اوہدے اندر دی اک رمز بن گیا اے- اوہدی نویں وٹی ہوئی ہستی دا نشان- مُڑ تلوار دی تھاں شمشیر دا لفظ آجاندا اے-

"ایس باتشاہزادیاں دی شمشیر دے نال میں ساریاں زنجیراں وڈھ چھڈیاں نیں-"

کتاب وچوں سُنی کہانی نے اوکھے ویلے انھی یتیم نمانی کُڑی دے اندر اک خواب خیالی شان والی زور آور ہستی دی تصویر جگائی اے- نیونہہ نے بیگمے کولوں جیہڑی انہونی کرائی اے ایس تصویر داوی اوہدے وچ ہتھ اے- سمجھو نیونہہ ایس تصویر راہیں رنگ بھر کے اُدم بنیا اے- باتشاہزادیاں دیاں کہانیاں یاں باتشاہزادیاں نوں پوہندیاں سن یاں اوہناں نوں جیہڑے سمجھدے سن بئی غریبی دا دکھ نتان تے بے وسی آپوں باتشاہاں جیہے ہو کے ای مُک سکدے نیں- انگریزاں نے مغل تخت مُوہدا ماریا تے مُغلاں دے رُھلگ بھوئیں وال میل نے پرانی باتشاہی دیاں کہانیاں نال آپنے اُجڑے چیتے نوں آباد کیتا- ایہہ کہانیاں تاریخی ناولاں تے بال کتاباں راہیں نویاں پڑھیاں دے چِت چیتے چڑھیاں- انگریز سرکار دے پربندھ ہیٹھ نویں پڑھائی راہیں نویاں بپاراں نوکریاں تے آہراں راہیں اک نواں میل جُڑیا- ایس میل وچ ماڑیاں بھوئیں والاں دی ڈوجی پیڑھی وی سی- وڈکیاں نوں شاہوکاراں دیاں قرضیاں نپیڑیا سی نویں پیڑھی نوں شاہوکاراں دی اولاد نوکریاں پڑھائیاں بپاراں تے آہراں دا راہ مل کھلوتی جاپی- ایس سوڑنے ایس میل دے چِت چیتے وچ نتان تے بے وسی دے کھپے کھٹے ایہناں کھپیاں نوں پورن واسطے ایس میل نے وی پرانیاں باتشاہیاں نوں آپنا پچھانیا تے پرانی باتشاہی رہتل دے ٹانکے آپنے رجھدے آپے نوں لائے- آپنی کھروی ہوند دی اچھانہہ مارن واسطے باتشاہی رہتل دیاں ملوک لفظاں پینتریاں تصویراں دا تڑکا لایا- رفیع پیر دی جوانی ویلے ایہہ بناوٹی ملوک رہتل چڑھت تے سی- پر اوہناں دی پیڑھی دے کجھ ٹانویں سوجھوان ملوک رہتل دے موہ جال وچ سوڑے وی پیندے سن بپے- "اکھیاں" ایسے سوڑ دا رِٹہ اے- "اکھیاں" رمزاے نویں ویکھنی دی بھال دی، پر انا آپا وٹاون دے جتن لئی لوک ریت وچ رلن دی- پر نویں

جتھن وچ پرانے دا پرچھاواں اچیت ای آن رلدا اے۔ ایہو پرچھاواں اے جیہڑا بیگم نوں باتشاہزادی بنیندا اے۔ چاقو نوں زنجیری لا کے پہلوں تلوار تے اوڑک شمشیر بنا دیندا اے۔

بیگم :۔ میں اک باتشاہزادی تے ایہہ وے میری تلوار (دونویں ہس پیندے نیں)

بہادر:۔ تینوں اوہ کہانی نہیں بُھلی۔

بیگم :۔ اوہ تے کدوں دی پرانی وی ہو چکی اے ہُن اگوں میری کہانی ٹُرے گی۔ ہُن میری کہانی دی وارا اے۔

بہادر:۔ (رمزناں) تیری کہانی وچ جیل خانہ وی ہووے گا بیگمے.....

بیگم :۔ باتشاہزادیاں دیاں کہانیاں وچ جیل خانے نہیں ہوندے قلعے ہوندے نیں تے تہہ خانے ہوندے نیں تے پھیر بڑیاں بڑیاں جنگاں ہوندیاں نیں تے یاں پھیر ہوندی اے موت۔

ہُن بیگماں بھاویں پنڈ دیاں انھیاں ہوون تے بھاویں شہر دیاں سُجاکھیاں جے اوہ چالو ورتارے نال کھیندیاں نیں اوہدی ریت اُلا نگھدیاں نیں تے اوہناں دی کہانی وچ جیل خانہ سرپر ہوندا اے۔ قلعیاں دے تہہ خانے وی ہوندے نیں پر اوہ اوتھے باتشاہزادیاں نہیں قیدناں بن کے جاندیاں نیں۔ تے جد مخلوق نے وڈیاں وڈیاں جنگاں چھوہ کے آپنی مہار باتشاہزادیاں دے ہتھ دے دِتی تاں ایہناں جنگاں وچ مخلوق نوں بھاج ای پئی۔ پرانیاں کہانیاں حاکمی دا اصلا ُلکا کے دھرو دا کوجھ کجدیاں نیں۔ جنگاں نوں، قلعیاں تہہ خانیاں نوں، مل دے راہ آئی موت نوں سہپن دا پہریوا پواندیاں نیں۔ ایہہ پرانیاں کہانیاں پرانیاں درباری لکھیاراں دا رہند س جیہڑا نویں تھڑے تھڑے وچلے میل نے مُڑنواں کیتا تے وت آپنی جوٹھ خلقت نوں چاونڈی۔

بے وسی تے نتان دی ماری ”میں“ بے اوڑک مل، شان تے حاکمی نال اندروکے کھپے پورنا چاہوندی اے یاں بے اوڑک چرچے نال، امر مشہوری نال۔ اوہدے بھانے موت والا کھپا دی مشہوری دی بھرتی نال بھرتج سکدا اے۔ بیگم باتشاہزادی دیاں پرانیاں کہانیاں دی تھاں تے آپنی کہانی چلا کے موتوں اگیرے لنگھ جیونا چاہوندی اے۔ بیگم عام پینڈو ناں ہوگیا ہویا اے پرا تھے ایہہ ناں آپنے اصلے

ول پرتدا جاپدا اے۔ تاں کھینڈ وچ دونہہ رنگاں دے نیں۔ اک وسیب دی پرانی رسم ریت نال جُڑے ہوئے "کرمو" تے "فضل"۔ کرم آواگون والا ہووے تاں وی تے مہروالا ہووے تاں وی، چالو ویہار دی منوت ول کھڑدا اے۔ کرمو آپنے دھروں نوں دستور دسدی اے۔ "فضل" وی کرم دے ناو نال اے پرانی غریبی دے دُکھ نوں وی رب دا فضل آکھ کے جریا جاندا اے تے ٹھگی دی آندی نویں امیری اُتے وی "فضل ربی" دا بورڈ لا لیا جاندا اے۔ "مولا بخش" وی ایسے پرانے دستور نال جُڑیا ہویا اے۔ نواں تے سرکاری ہوون پاروں اے پرانی رسم ریت نال اوہدا لاگا ہے تاں ای اوہ سرکار دے کم آ سکدا اے۔ "حسن آباد" بیگم دی باتشاہزادی والی کہانی راہیں آپنے فارسی اصلے ول اُڈار ہوندا جاپدا اے۔ "بیگم" تے "بہادر" وی پنڈ واس وچ چلدے ناں نیں پر ایہہ "کرمو" تے "فضل" تے "مولا بخش" والی پَی وچ نہیں کجھ ملوکڑے نیں۔ باتشاہزادی دی گل ایہناں ناواں نوں پنڈ واس وچوں نکھیڑ کے تاریخی ناولاں راہیں حاکم میلاں نال جوڑدی جاپدی اے۔ تے "موجو جٹ" والی پَی تے ہور وی پرانی اے۔ کھروی تے ہینی۔ ملوک شہری رہتل دے حساب سِر ایس رنگ دا ناں پنڈ وسوں دے کسے پرانے ہوڑھ ہنیرے کبندے سبھا دا نشان اے جیہڑا ایاں تے باسو بیٹا ہو سکدا اے یاں کریہت بھریاں ڈراونا۔

چودھری :۔ بیگم دا مینوں بڑا فکر اے۔ کرمو تے فضل چنگا نہیں کیتا۔
بیگم جیہی کُڑی نوں ڈھک بنا کے موجو جیہے وحشی کُتّے دے ڈھائے چاڑھ
چھڈیا نیں اوہ کُڑی تے ایہناں لعنتیاں جوگی ہے ای نہیں سی۔

سو بیگم تے بہادر دے نینہہ نوں دولیوں گھیرا اے موجو جٹ دے ہوڑھ ہنیرے دا تے کرمو تے فضل دے کیت تے ٹھگی دا، تریجا راہ راہ جاپدا اے پر اصل وچ اوہ ایسے گھیرے دا پایا بھلاوا اے۔ اوہ راہ ہے مولا بخش دی سرکاری چودھر راہیں نویں شہری وچلے میل نال جا جُڑن دا۔ ایس بھلاوے دیاں ڈوراں بیگم تے بہادر دے اندر گڈیاں ہویاں نیں چودھری دی پال راہیں، اوہناں دیاں ناواں وچ اوہناں دی چتارنی تے سوچنی وچ۔ ایہہ بھلاوا ات ماروا اے کیونجو ایہہ بہوں سہاوتا جاپدا اے نالے بیگم تے بہادر ایہدے ولوں سچیت وی نہیں۔

نیو نہہ دی چالو ویہار وچ کوئی تھاں نہیں۔ سو بیگم تے بہادر موت قبولدے نیں

تے ایہہ موت رمزبندی اے چالو ویہار دے توڑدی۔ موت حیاتی دا نشان بنی لوک شاعری دی ریت دی جاگ راہیں۔

کھوہ حیاتی دا سوما اے۔ کھوہ سانجھے لوک جیون دا نشان اے۔ پانی بھوئیں وچ آپنا آپ گواوندا اے وت بھوئیں وچوں پانی بن کے باہر آوندا اے تے بھوئیں نوں وتر لاوندا اے۔ کھوہ آپنا آپ گوا کے جیوں چین دا جیوں کے سبھ نوں جوالن دا نشان اے۔ دریاواں پریری وسوں کھوہاں سر ای آہی۔ کھوہ وی دریا وانگ بھیت بھریا اے۔ ایہدی اوبل نے ایہدی ڈونگھ نے ایہدا بھیت ڈونگھیرا کردتا اے۔ ایہہ جنانی ورگا اے۔ چپ۔ رتت پالنہار جوالنہار (ہرکوئی ایہدے سر تے جیوندا اے ہر کوئی ایہدے کولوں تروہندا اے' وچ ڈھے پون توں۔ ایہہ حیاتی دا اوہ تت ست اے جیہڑا اڈِھا رسم کے بھوئیں اندر رڑگیا اے۔

مل والیاں بھوئیں ونڈی تے کھوہ وی ونڈے۔ تد کجھ کھوہ ویہاروں باہر ہو کے لوک ریت وچ مڑ گئے۔ ویہار دے وجوگ پاروں بندے دے گواچے 'اچیت ہوئے تت ست دا بوہا بن گئے۔ ایہہ بوہا بندے دے اندر لکی اچیت سکت ول کھلدا اے۔ ہیٹھ وگدی اڈِھ سکت جیہڑی مڑو ترلا سکدی اے جے بندہ اوہنوں اپڑ سکے تاں۔

لوک ریت دے ایہہ کھوہ کلے جی دے وی نیں تے سبھ دے سانجھے وی نیں۔ مارن ہاروی نیں۔ وت جوالنہاروی نیں۔ باہروں انھے تے وچوں اکھیاں والے' سبھ کجھ ویکھنے۔ جیہڑا وچ ویکھے اوہنوں اوہدی شکل وکھالنے۔ پورن دا کھوہ' یوسف دا کھوہ' بابے فرید دا کھوہ۔ پورن تے یوسف نوں تے کھوہ وچ ہوراں دھکیا۔ پر بابے ہوریں آپوں کھوہ وچ پٹھے لمکے۔ ویہار دی دِتی پٹھی ہوند نوں سدھن لئی۔ بابے ہوراں دا پٹھا لمکن وی پرانی ہستی مکاون' اچیت کھوہ وچوں نویں سچیت ہستی سنبھالن اے۔ پورن وانگ۔ بیگم تے بہادر وی آپیں کھوہ قبولیا اے تے اوہناں دا کھوہ ایسے لوک ریت دی جاگ نال جگیا اے۔ ماہیے دے بول کھوہ دی واج نال اِک مِک ہو کے وائیں رس گئے نیں۔ دنیاداراں نوں کملاپے کریندے نیں تے سوجھ بھالاں نوں سوجھ پنے دیندے نیں۔

پر کھوہ ہر نویں آئے نوں نواں کرنا پوندا اے۔ چالو ویہار نال بھڑن لئی آپنی ہوند پڑیں نتارن لئی۔ چودھری نوں اوہدا کھوہ اوہدی مل دا نشان سی جیہڑا اوہدیاں

زمیناں وچ سونا ڈھالدا سی ایہہ پہلوں تاں اوہنوں شاہوکار بن ٹکریا تے اوہدی مایا کھس کھڑیوس۔ اوہنوں وگوچے وچ بوڑیوس۔ وت ایسے کھوہ وچوں' ایسے گگے اُجڑے اندر وچوں بہادر تے بیگم دی واج نواں چانن بن اُبھری۔ نویں چانن دی دتی سوجھ ایتنی ای ڈھیر آہی:۔

"ہاں۔ اسیں سمجھنے آں اسیں اکھیاں والے آں ساڈے جیہا تے انھا کوئی ہے وی نہیں۔" پر ایس مکاء توں مگروی لکھت دی اک ودھروودھی لبھدی اے ایہہ کھیڈ کار دا بیان اے:

"کئیاں ورھیاں دے بعد چودھری مولا بخش دی خاہش پوری ہوئی۔ اوہنوں دل دیاں اکھیاں لبھ پئیاں تے اوہنے بیگم تے بہادر نوں پھیر اک واری آپنی اکھیں ویکھیا۔ ایس طرح دے نال بیگم دی پیشین گوئی پوری ہوئی تے بیگم تے بہادر دے عشق دی روائیت مشہور ہوگئی۔ اوددوں دا داڈو دا کھُوہ اک زیارت بن گئی تے بن بیگم دا کھُوہ اکھواندا اے۔ سُنیندا اے اوہدا پانی انت دا مٹھا اے تے اوہدے وچوں ہر ویلے پھُلاں دی خشبو آوندی رہندی اے۔ تے جیہڑا اکھیاں دے روگ والا اوس پانی نال اکھیاں دھووے اوہدیاں اکھیاں مُڑ چنگیاں ہو جاندیاں نیں۔ آہندے نیں اوتھے کواریاں کُڑیاں زنجیری والے چاقو دے چڑھاوے چڑھاندیاں نیں تے اوہناں دیاں سبھ مُراداں پوریاں ہو جاندیاں نیں۔ بیگم دے کھوہ تے ۱۹ نماں دے درختاں دا جھُنڈ اے۔ تے اوہناں دے ہیٹھاں بیٹھن والے تھڑے بنے ہوئے نیں تے سُنیا اے سال وچ اک دن آوندا اے جدوں ادھی رات ویلے بیگم تے بہادر آوندے نیں تے اک نِم دے تھلے تھڑے اُتے بہہ کے آپنا ماہیا گاوندے نیں۔ بعضیاں قسمت والیاں نے اوہناں دا ماہیا آپنے کنیں سُنیا اے۔ جے تُساڈے وِچوں کسے نوں اکھیاں دا روگ ہووے تے اوہ بیگم دے کھُوہ دے پانی نال آپنیاں اکھیاں دا چا علاج کرے۔"

اتھے جیہڑا کھُوہ اے اوہ بیگم تے بہادر دا مار جوالنا کھُوہ نہیں چودھری مولا بخش دی کھٹی کھس کھڑنا کھوہ نہیں۔ ایہہ اک کھلوتا کھوہ اے۔ جدوں رمزاں دے کھوہ کھیڈ وچوں نکل کے بیان وچ آجاون تاں اوہ کھلو جاندے نیں۔ آپاونجاون دے ہتھ پیرو ڈھاون دے' پٹھیاں لمکن دے کھُوہ نہیں رہندے زیارتاں دے کھُوہ بن جاندے نیں۔ جتھے گنے ہوئے رُکھ نیں تے رُکھاں تھلے بن لئی تھڑے بنے ہوئے نیں۔

زیارتاں دے کھوہ لوک نوں آپنے دوالے تھڑیاں اتے سکھالی بھنی بہال کے تھڑے بگاون والیاں دا کم ساردے نیں۔ زنجیری والے چاقو دھرو دا راہ نہیں مریندے چڑھاویاں دا ڈھیر بن جاندے نیں۔ بیگم تے بہادر دا ماہیا کیساں دا گاون بن ویندا اے جینوں قسمت والے یاں تاویں والے ویل دے کے سُن سکدے نیں۔ بیگم تے بہادر دے روح سرخرو نیں جو اوہناں دی گیتی کہانی بن ٹُری اے تے سرکاری ریڈیو راہیں پنڈ وینڈ اوہناں دا ناں پیا وجدا اے۔
